

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม อำเภอสี จังหวัดลำพูนในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีของนักวิชาการตลอดถึงงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อทำความเข้าใจแนวคิดที่เกี่ยวข้องซึ่งช่วยในการกำหนดกรอบความคิดในการวิจัยให้ชัดเจนยิ่งขึ้นในหัวข้อและรายละเอียดดังนี้คือ

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท
- ๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ตามหลักการทางศาสนา
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคม
- ๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาและบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทย
- ๒.๗ แนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมตามแนวพุทธ
- ๒.๘ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม
- ๒.๙ ข้อมูลทั่วไปของอำเภอสี จังหวัดลำพูน
- ๒.๑๐ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๑๑ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

ความหมายของบทบาท

นักสังคมวิทยา นักจิตวิทยาและนักการศึกษา ได้ให้ความหมายของคำว่า บทบาท ไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า การทำทำตามบท การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู^๑

ประเสริฐ แยมกลีนฟุง และคณะ ได้อธิบายไว้ว่า บทบาท คือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อให้คู่สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้^๒

จารุพร เพ็งสกุล กล่าวถึงบทบาท หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงตามตำแหน่งหรือสถานะทางสังคมที่บุคคลนั้น ๆ ดำรงตำแหน่งอยู่ ซึ่งมีทั้งบทบาทที่ปฏิบัติจริง (Role Behavior) กับบทบาทตามความคาดหวังของบุคคลอื่น (Role Expectation) ซึ่งบางครั้งอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับความคาดหวังของสมาชิกในชุมชน^๓

ณรงค์ เสียงประชา ได้กล่าวว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่ปฏิบัติตามสถานภาพ บทบาทเป็นพฤติกรรมที่สังคมกำหนดและ คาดหมายให้บุคคลต้องกระทำตามหน้าที่ เช่น เป็นครูต้องสอนนักเรียน เป็นตำรวจต้องพิทักษ์สันติราษฎร์ ทหารต้องเป็นรั้วของชาติบุตรต้องเชื่อฟังบิดามารดา เป็นต้น^๔

ปราโมทย์ คล้ายศิริ ให้ความหมายว่า บทบาท คือ พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกตามหน้าที่หรือตำแหน่งที่มีอยู่ให้เป็นที่รู้เห็นของบุคคลอื่น ซึ่งพฤติกรรมที่แสดงออกมานั้นอาจตรงกับความต้องการของผู้ที่เกี่ยวข้องหรือไม่ก็ได้^๕

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์,2542), หน้า 602,

^๒ประเสริฐ แยมกลีนฟุง และคณะ, สังคมและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 73,

^๓จารุพร เพ็งสกุล, “ความคาดหวังของผู้นำชุมชนต่อบทบาทนักพัฒนาในการสร้างเสริมความเข้มแข็งแก่ชุมชนพื้นที่การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตภาคใต้”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์:มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,2545), หน้า 15,

^๔ณรงค์ เสียงประชา, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: โอ,เอส,พรินติ้ง เฮาส์,2541), หน้า 136-137,

^๕ปราโมทย์ คล้ายศิริ, การปฏิบัติตามบทบาทคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสมุทรสงคราม, วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสถาบันราชภัฏหมู่บ้านจอมบึง,2545), หน้า 13, (อึดสำเนา),

ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร กล่าวว่า บทบาท คือ การกระทำหรือพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มที่อยู่ในสถานภาพนั้น ๆ ดังนั้นบทบาทจึงเป็นการกระทำหรือพฤติกรรมตามตำแหน่งหรือสถานภาพซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคมหรือตามลักษณะของการรับรู้ บทบาทเป็นผลรวมของการแสดงออกตามสิทธิและหน้าที่^๖

สนธยา พลศรี ให้ความหมายว่า บทบาท (Role) หมายถึง หน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพหรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ทำให้คนที่อยู่ร่วมกันสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย^๗

สมใจ ลักษณะ กล่าวถึง บทบาท คือ พฤติกรรมของผู้ดำรงตำแหน่งหน้าที่ หรือสถานะใด ๆ ในกลุ่มซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามตำแหน่งและหน้าที่ บทบาทนี้อาจมีลักษณะเป็นทางการตามกฎระเบียบของกลุ่มรูปนัยที่จะกำหนดสิ่งที่บุคคลแต่ละบุคคลที่ครองตำแหน่งหน้าที่ใด ๆ จะต้องคิดตัดสินใจ ปฏิบัติกิจกรรมทั้งในส่วนของตนและส่วนที่จะต้องติดต่อสัมพันธ์กับผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่อื่น ๆ ในกลุ่ม และอาจมีลักษณะไม่เป็นทางการที่เป็นความคาดหวังของสมาชิกในกลุ่มที่ต้องการให้ผู้มีหน้าที่หนึ่ง ๆ ต้องมีพฤติกรรมใดบ้าง^๘

สุพัตรา สุภาพ ได้ให้ความหมายของคำว่าบทบาท “ บทบาท ” ว่าเป็นการปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของสถานภาพบุคคลบทบาทเป็นการปฏิบัติหน้าที่หรือการแสดงออกของคนซึ่งคนอื่นคาดคิดหรือหวังว่าเขาจะทำ^๙

อุทัย หิรัญโต หรืออาจเป็นไปตามที่ตนเองอยากกระทำบทบาทจึงเป็นทั้งเรื่องส่วนตัวและเป็นเรื่องส่วนรวมซึ่งบทบาทของแต่ละคนอาจเป็น ผลมาจากปัจจัยทางด้านจิตวิทยาอันได้แก่ความคิดเห็นหรือทัศนคติส่วนบุคคลและปัจจัยทางสังคม ได้แก่ตำแหน่งหน้าที่และสถานภาพของบุคคลที่ประกอบด้วยความคาดหวังต่างๆจากสังคม^{๑๐}

^๖ศักดิ์ไทย สุรกิจบวร, จิตวิทยาสังคม:ทฤษฎีและปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ สุวีริยาสาส์น,2545), หน้า 111,

^๗สนธยา พลศรี, หลักสังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,2545), หน้า 125,

^๘สมใจ ลักษณะ, พฤติกรรมองค์กร, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์การพิมพ์สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา,2542), หน้า 232,

^๙สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช,๒๕๓๔), หน้า ๒๖,

^{๑๐}อุทัย หิรัญโต, สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา มานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเรียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๒๐,

บทบทมี ๒ ลักษณะคือ

๑. บทบาทตามหลักการทฤษฎีหรือบทบาทที่สังคมคาดหวังหมายถึงบทบาทที่อยู่ในระดับของความคิดหรือทัศนคติคิดว่าบุคคลที่มีสถานภาพเช่นนี้ควรมีพฤติกรรมอย่างไร จึงจะถูกต้องเหมาะสมซึ่งเป็นไปตามที่บรรทัดฐานของสังคมแต่ละสังคมหรือองค์กรที่กำหนดไว้ว่าควรจะเป็น เช่นบทบาทของความเป็นพ่อบทบาทความเป็นแม่บทบาทความเป็นลูกบทบาทของครู เป็นต้น

๒. บทบาทที่ปฏิบัติจริงหมายถึงพฤติกรรมที่บุคคลได้กระทำอยู่จริงในสถานการณ์ต่างๆ ในชีวิตประจำวันซึ่งอาจเป็นไปตามบรรทัดฐานหรือตามที่สังคมคาดหวังหรือไม่ก็ได้อาจเป็นบทบาทที่ดีหรือไม่ดีก็ได้เช่นบทบาทของผู้ใหญ่บ้านถ้าเป็นบทบาทตามหลักการทฤษฎีแล้วจะต้องเป็นผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมมีความเสียสละรับผิดชอบต่อหน้าที่เป็นต้นแต่ในความเป็นจริงผู้ใหญ่บ้านอาจมีบทบาทที่ปฏิบัติจริงโดยเป็นผู้นำที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้องชอบโกงกิน เป็นต้น

Moreno กล่าวว่า การแสดงบทบาทของมนุษย์นั้นมักจะเป็นไปตาม

๑. บทบาทเดิมที่มีการปฏิบัติกันอยู่

๒. บทบาทตามบรรทัดฐานทางสังคมที่กำหนดตามจารีตประเพณีวัฒนธรรม

๓. การพัฒนาจากบทบาทที่เป็นอยู่เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ต่างๆ

๔. เป็นบทบาทเพื่อการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าและบทบาทที่เป็นบทบาทเดิมจะได้รับการต่อต้านถูกทำลายเนื่องเพราะโลกมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทใหม่ๆ จะผลักดันบทบาทเก่าให้พ้นไป

มนุษย์แต่ละคนแต่ละสถาบันต่างมีบทบาทหลายอย่างที่ซ้อนกันและต่างคนต่างได้แสดงบทบาทตามสิทธิหน้าที่หรือตามทัศนคติของตนบางครั้งการปฏิบัติบทบาทหนึ่งอาจจะไปขัดกับอีกบทบาทหนึ่งก็ได้จึงมีความพยายามจัดบทบาทเพื่อความเหมาะสมในการแสดงบทบาทในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งในการกำหนดบทบาทของแต่ละคนจะมี ๒ ขั้นตอนคือขั้นที่เป็นบทบาททางความคิด (role-perception) และขั้นที่เป็นบทบาทในการแสดง (role-enactment)^{๑๑}

เมื่อคนเราติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นมากขึ้น ย่อมจะต้องแสดงบทบาทหลายบทบาทมากขึ้น หรือตามสถานภาพอันเกิดจากความสัมพันธ์อื่น ๆ และบางครั้งบทบาท ที่เกิดขึ้นอาจเกิดการขัดแย้งกันได้ เช่น ขณะที่เขาจะแสดงบทบาทเป็นผู้บังคับบัญชา แต่ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาในหน่วยราชการที่เขารับผิดชอบเป็นบิดาของเขา ในสถานภาพนี้ที่เป็นบุตรเขาจะต้องเชื่อฟังบิดาต้องเคารพบิดา ดังนั้นในกรณีเช่นนี้ย่อมทำให้เกิดความอึดอัดใจและจำเป็นต้องหาทางเลือกในการปฏิบัติ ลักษณะเช่นนี้จะป็นปัญหาที่เกิดจากบทบาท ขัดแย้งกันเมื่อบุคคลได้ดำรงตำแหน่งในสังคม ย่อมจะต้องแสดงบทบาทตามตำแหน่งนั้น ๆ ตำแหน่งเดียวกัน แต่ผู้ดำรงตำแหน่งคนละคนอาจมีบทบาทต่างกันไป เพราะต่างคนต่างมี

^{๑๑} สุพัตรา สุภาพ, สังคมวิทยา, หน้า ๓,

นิสัยความคิด ความสามารถ การอบรม กาลังใจ มูลเหตุจูงใจ ความพอใจในสิทธิหน้าที่ สภาพของจิตใจ และร่างกายที่ไม่เหมือนกัน

พระสงฆ์ก็เช่นกันโดยความเป็นพระสงฆ์ในทางศาสนาย่อมต้องมีหน้าที่ในการประกาศ หลักธรรมทางศาสนาสู่ศาสนิกชนแต่ขณะเดียวกันพระสงฆ์อยู่ภายใต้การปกครองทั้งของคณะสงฆ์และของรัฐและพระสงฆ์ยังได้รับการบำรุงจากประชาชนพระสงฆ์จึงต้องมีการจัดบทบาททั้งที่เป็นบทบาทตามหลักการทางศาสนาและบทบาทในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคม

จากการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมหรือการปฏิบัติที่ได้แสดงออกตาม ตำแหน่งหน้าที่ของแต่ละบุคคล ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันไป ประเภทของบทบาทในการศึกษา ประเภทของบทบาท ได้มีผู้จำแนกประเภทของบทบาทไว้อย่างหลากหลาย ดังนี้

จักรรัช ธีระกุล ได้กล่าวถึง ประเภทของบทบาทมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. ข้อบัญญัติของสังคม (Prescribed Role) หรือบทบาทอุดมคติ บทบาทอุดมคติจะกำหนด สิทธิและหน้าที่ให้กับตำแหน่งทางสังคม เช่น จะบอกให้ทราบถึงความคาดหวังต่อผู้เป็นพ่อและแม่ว่า สังคมมีไว้อย่างไร เข้ามีพันธะต่อใครอย่างไร และจะเรียกร้องจากใครได้แค่ไหนเพียงไร

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความเชื่อที่บุคคลเข้าใจว่าจะต้อง ทำในตำแหน่งเฉพาะของเขา รวมทั้งการตีความสถานการณ์ของบุคคลเองซึ่งไม่จำเป็นต้องตรงกับ บทบาทอุดมคติ ในตนเองเดียวกัน บุคคลซึ่งเราจะต้องติดต่อด้วยนั้นก็อาจแตกต่างกันในด้าน แนวความคิด ดังนั้นในการพิจารณาบทบาทที่บุคคลกระทำต่อนั้นไม่พึงสรุปเอาว่าบรรทัดฐานต่าง ๆ ของสังคมนั้นจะได้รับการยอมรับหรือเข้าใจจากบุคคลต่าง ๆ ไปในแนวเดียวกัน

3. บทบาทที่เป็นจริง (Actual Role) เป็นบทบาทที่บุคคลลงมือกระทำจริง ๆ ซึ่งสิ่งที่บุคคล ปฏิบัติจริงนั้นอาจเกินเลยไปกว่าความเชื่อทางสังคม ความคาดหวังของคนอื่นหรือความเข้าใจของ บุคคลเอง แต่ขึ้นกับเงื่อนไขของบุคลิภาพเฉพาะตัว และประสบการณ์ของเขาเองด้วย^{๑๒}

Broom และ Selznick (อ้างถึงใน จารุพร เพ็งสกุล) ได้จำแนกบทบาทออกเป็น

1. บทบาทตามอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทในอุดมคติที่มีการกำหนดสิทธิหน้าที่ ระบุเป็น ลายลักษณ์อักษรหรือมีตัวบทกฎหมาย ระเบียบ กำหนดให้กระทำกิจกรรมในตำแหน่งหน้าที่นั้น

^{๑๒} จักรรัช ธีระกุล, สังคมวิทยาเบื้องต้น, (นครศรีธรรมราช: สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, 2542), หน้า 45-46,

2. บทบาทที่เป็นจริง (Performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงซึ่งจะขึ้นกับ การสังเคราะห์จาก ความเชื่อ ความหวัง การรับรู้ และประสบการณ์ของผู้ที่เข้ามาดำรงตำแหน่ง ทั้งยังต้องพิจารณาถึงความกดดัน ชีตจำกัด และโอกาสในแต่ละสังคม ในระยะเวลานั้น ๆ ด้วย

3. บทบาทที่ควรปฏิบัติ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ผู้ดำรงตำแหน่ง เชื่อหรือหวังว่าควรกระทำตามตำแหน่งที่ได้รับ แต่ยังไม่ได้กระทำ ซึ่งอาจจะไม่เหมือนกับบทบาทในอุดมคติ (ไม่มีอยู่ในระเบียบ, กฎหมาย) และบทบาทที่กระทำจริง นอกจากนี้บทบาทที่ควรกระทำยังขึ้นกับความแตกต่างขององค์กร ความคิด ประสบการณ์ และการรับรู้ของผู้ดำรงตำแหน่งแต่ละคนด้วย^{๑๑}

พวงเพชร สุรัตน์ทวีกร ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่า บทบาทเป็นรูปธรรม เห็นได้จากการกระทำที่ แสดงออกมา บทบาท มี 3 ด้าน คือ

1. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) ได้แก่ บทบาทอันกำหนดไว้ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพนั้น ๆ ควรกระทำ แต่อาจมีใครที่ทาหรือไม่มีใครทำตามนั้นก็ไม่ได้

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทอันบุคคลคาดคิดด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

3. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย ทำให้การแสดงบทบาทแตกต่างกันไปโดยสรุปบทบาทเป็นพฤติกรรมของบุคคลที่แสดงตามตำแหน่งหรือสถานะทางสังคมที่บุคคลนั้นๆ ดำรงตำแหน่งอยู่ ซึ่งสรุปประเภทของบทบาทได้ 3 ลักษณะ ดังนี้

1) บทบาทที่ตนเองหรือบุคคลที่ดำรงตำแหน่งนั้นคาดหวังว่าตนเองควรจะมีบทบาทอย่างไรคาดหวังว่าตนเองควรจะทำอย่างไรในตำแหน่งนั้น ๆ เรียกว่าบทบาทที่คาดหวัง

2) บทบาทคาดหวังจากผู้อื่น หรือจากสังคมต้องการให้บุคคลที่อยู่ในตำแหน่งนั้นๆ แสดงพฤติกรรมหรือปฏิบัติตามตำแหน่งหน้าที่ที่ทางสังคมครอบครองอยู่ เรียกว่า บทบาทที่สังคมกำหนด

^{๑๑}จารุพร เฟิงสกุล, “ความคาดหวังของผู้นำชุมชนต่อบทบาทนักพัฒนาในการสร้างเสริมความเข้มแข็งแก่ชุมชนพื้นที่การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตภาคใต้วิทยานิพนธ์ ปริญญาพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต, หน้า 13,

4. บทบาทที่เป็นจริง หรือพฤติกรรมที่บุคคลนั้น หรือบุคคลที่ดำรงตำแหน่งได้กระทำจริง เรียกว่า บทบาทที่เป็นจริง^๔

2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวกับบทบาท

สำหรับทฤษฎีที่เกี่ยวกับบทบาทได้มีนักสังคมวิทยา นักจิตวิทยาและผู้รู้ได้อธิบายถึงทฤษฎีที่เกี่ยวกับบทบาทไว้ในหลายลักษณะ ดังนี้

1. ทฤษฎีบทบาทของ Ralph Linton (อ้างอิงใน ศักดิ์ไทย สุรกิจบรร) กล่าวว่าไว้ว่า ตำแหน่งหรือสถานภาพเป็นผู้กำหนดบทบาท เช่น บุคคลที่มีตำแหน่งเป็นครูต้องแสดงพฤติกรรมที่เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ศิษย์ เป็นต้น ผู้ที่มีตำแหน่งจะปฏิบัติหน้าที่ได้สมบทบาทหรือไม่ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายๆ อย่าง เช่น บุคลิกของผู้สวมบทบาท ลักษณะของสังคม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมนั้นด้วย^๕

2. ทฤษฎีกระบวนการระบบสังคมของ Getzels และ Guba (อ้างอิงใน ทองอินทร์ วงศ์โสธร) ได้กล่าวเกี่ยวกับบทบาทไว้ว่า ในระบบสังคมหนึ่งๆจะ ประกอบด้วย 2 ด้าน คือ ด้านสถาบันมิติ (Nomothetic Dimension) และด้านบุคลามิติ (Idiographic Dimension)

2.1.1 ด้านสถาบันมิติ ประกอบด้วย

2.1.1.1 สถาบัน (Institution) ได้แก่ หน่วยงานหรือองค์การ ซึ่งจะเป็น กรมกอง โรงเรียน โรงพยาบาล บริษัท ร้านค้า หรือโรงงานต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรม (Culture) ของหน่วยงานหรือองค์การนั้นครอบคลุมอยู่

2.1.1.2 บทบาทตามหน้าที่ (Role) สถาบันจะกำหนดบทบาท หน้าที่ และตำแหน่งต่าง ๆ ให้บุคคลปฏิบัติ มีกฎและหลักการอย่างเป็นทางการ และมีธรรมเนียม (Ethics) การปฏิบัติที่มีอิทธิพลต่อบทบาทอยู่

^๔ พวงเพชร สุรัตนวิกุล, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542), หน้า 65-66,

^๕ ศักดิ์ไทย สุรกิจบรร, จิตวิทยาสังคม: ทฤษฎีและปฏิบัติการ, หน้า 115,

2.1.1.3 ความคาดหวังของสถาบันหรือบุคคลภายนอก (Expectations) เป็นความคาดหวังที่สถาบัน หรือบุคคลภายนอกคาดว่าสถาบันจะทำงานให้บรรลุเป้าหมาย เช่นโรงเรียนมีความคาดหวังที่จะต้องผลิตนักเรียนที่ดีมีคุณภาพ ความคาดหวังมีค่านิยม (Values) ของสังคมครอบคลุมอยู่

2.1.2 ด้านบุคลาณัติ ประกอบด้วย

2.1.2.1 บุคลากรแต่ละคน (Individual) ซึ่งปฏิบัติงานอยู่ในสถาบันนั้น ๆ เป็นบุคคลในระดับต่าง ๆ เช่น ในโรงเรียนมีผู้บริหารโรงเรียน ครู อาจารย์ คนงาน ภารโรง มีวัฒนธรรมย่อยที่ครอบคลุมต่างไปจากวัฒนธรรมโดยรวม

2.1.2.2 บุคลิกภาพ (Personality) หมายถึง ความรู้ ความถนัดความสามารถเจตคติ อารมณ์ และแนวคิด ซึ่งบุคคลที่เข้ามาทำงานในสถาบันนั้นจะมีความแตกต่างปะปนกันอยู่และมีธรรมเนียมของแต่ละบุคคลเป็นอิทธิพลครอบงำอยู่

2.1.2.3 ความต้องการส่วนตัว (Need - dispositions) บุคคลที่มาทำงานสถาบันมีความต้องการที่แตกต่างกันไป บางคนทำงานเพราะต้องการเงินเลี้ยงชีพ บางคนทำงานเพราะความรัก บางคนต้องการเกียรติยศชื่อเสียง ความก้าวหน้า บางคนต้องการการยอมรับ บางคนต้องการความมั่นคงปลอดภัย เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีค่านิยมของตนเองครอบคลุมอยู่^{๑๖}

พอสรุปได้ว่า ในด้านสถาบันมิตินั้นจะยึดถือเรื่องสถาบันซึ่งมีบทบาทต่าง ๆ เป็นสำคัญ บทบาทที่สถาบันได้คิดหรือกำหนดไว้จะต้องชี้แจงให้บุคลากรในสถาบันได้ทราบอย่างเด่นชัด เพื่อจะได้กำหนดการคาดหวังที่สถาบันได้กำหนดไว้ในบทบาทของตนออกมาตรงกับความต้องการของผลผลิตของสถาบันนั้น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม

การศึกษาวิจัย เรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม อำเภอฉะเชิงเทราครั้งนี้ได้ศึกษาค้นคว้าในแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม มาประกอบ โดยมีเนื้อหา ดังนี้

^{๑๖}ทองอินทร์ วงศ์โสธร, หน่วยที่ 2 ทฤษฎีระบบ, ในประมวลสาระชุดวิชาทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา หน่วยที่ 1-4, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2544), หน้า 147-149,

2.3.1 ความหมายของการพัฒนาสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า การพัฒนา สังคม หมายถึง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมตามแผนของสังคมหนึ่งใด นั่นคือ การพัฒนา ต้องมีการเปลี่ยนแปลง และเป็นการเปลี่ยนแปลงตามที่ต้องการเปลี่ยนแปลงกำหนดสิ่งที่ จะเปลี่ยนแปลงคือ โครงสร้างสังคม ซึ่งประกอบด้วยคน ระเบียบสังคม และวัตถุสิ่งของ ^{๑๗}

พระคุชฎี เมธังกูโร ได้ให้ความหมายของการพัฒนาสังคม ในทัศนะ ของท่านพุทธทาสว่า หมายถึง การพัฒนาคนซึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบจัดการโลก ทั้งหมด โดยต้องพัฒนาให้สมดุลทั้งจิตและกาย จึงจะถูกตอง ^{๑๘}

พัทยา สายหู กล่าวว่าการพัฒนาสังคม หมายถึง การทำให้ การอยู่ร่วมกันของคนในสังคมเดียวกัน เกิดประโยชน์ส่วนบุคคลและส่วนรวมอย่างเสมอภาคและยุติธรรมมากที่สุด ให้เป็นความสุข ความพอใจที่จะได้อยูรวมสมพันธ์กัน เป็นสังคมที่ ผูกพันมั่นคงถาวรตลอดไป ^{๑๙}

นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์ กล่าวว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง การกระทำทุกอย่างในอันที่ จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีแก่ประชาชนในสังคม วิชาชีพทุกสาขาทุกองค์กร องค์กรการสถาบัน ต่างก็มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม เพราะการ พัฒนาสังคมช่วยให้เกิดวิถีชีวิตที่ดีแก่คนในสังคม นอกจากนี้ การพัฒนาสังคม ยังมีความหมายใน ลักษณะแคบหรือในลักษณะกว้างอีกด้วยกล่าวคือ

1) ลักษณะแคบ หมายถึง กิจการบริการทางสังคมต่างๆ ให้แก่คนในสังคม

2) ลักษณะกว้าง หมายถึง ความพยายามจะยกระดับความ เป็นอยู่ของ ประชากรในสังคมให้ดีขึ้น ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยมีการดำเนินนโยบายทาง เศรษฐกิจและสังคมอย่างถูกต้อง ^{๒๐}

ติน ปรัชญพฤทธิ์ กล่าวว่า การพัฒนาสังคม หมายถึง การปรับปรุงคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เพื่อให้ปลอดจากความยากจน ความไม่รู้ ความเจ็บไข้ได้ป่วย และความหิวโหย ตลอดจนมุ่งที่จะให้ประชาชน

^{๑๗}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2540) หน้า 4,

^{๑๘}พระคุชฎี เมธังกูโร, **การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมล-คิมทอง , 2532), หน้า 5-6,

^{๑๙}พัทยา สายหู, **กลไกของสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), หน้า 253,

^{๒๐}นงลักษณ์ เอมประดิษฐ์, **นักสังคมสงเคราะห์กับการพัฒนา**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), หน้า 12,

ตระหนักถึงศักยภาพ ศักดิ์ศรี ความใฝ่ฝัน และ ความพึงพอใจในชีวิตของตนด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า การพัฒนาสังคม ได้แก่ การปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ยกย่องตนเอง และเป็นอิสระจากการตกเป็นทาสของพันธนาการทั้งปวง กล่าวโดยสรุป การพัฒนาสังคม หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้ประชาชนมี คุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทั้งด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย การศึกษา สุขภาพอนามัย มีความพึงพอใจในชีวิตของตน และมีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน^{๒๑}

2.3.2 กระบวนการพัฒนาสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้กำหนดกระบวนการพัฒนาสังคม มี 7 ขั้นตอนดังนี้

1. ควรเริ่มจากสภาพที่ ประชาชนเป็นอยู่
2. สิ่งที่ต้องพัฒนาเป็นอันดับแรกอาจเป็นด้านเศรษฐกิจ
3. ทุกสังคม มีความเป็นอยู่และความเป็นมาของตนอยู่แล้ว การที่เราจะเปลี่ยนแปลงจะต้องดำเนินการ 1) ละลายน้ำแข็ง (defreezing) 2) ทำการเปลี่ยนแปลง นำเอาสิ่งใหม่เข้าไปแทนสิ่งเก่าและ 3) ทำให้สิ่งใหม่ฝังเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม เรียกว่าขั้นทำให้เป็นก้อนน้ำแข็งใหม่ (Refreezing)
4. จะต้องพยายามสร้างวงใน คือการพึ่งตนเอง (self reliance) ขึ้นมาก่อนแล้ว ค่อยสร้างวงนอกคือการพัฒนา (Development) ขึ้นมาทีหลัง
5. กระบวนการดำเนินการจะเป็นกระบวนการทั้งสร้างความเจริญ (development) ไปพร้อมๆ กับการวิจัย โดยมีนักพัฒนาและชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม หรือ ร่วมกันทำงาน เรียกว่ากระบวนการ PAR (Participatory Action Research)
6. การสร้างความเจริญจะต้องทำเป็นกระบวนการ BAN (Balance, Ability and Net Working) คือการสร้างความสามารถของชุมชนในการพึ่งตนเองและความสามารถในการจัดการชุมชน
7. วิธีให้การศึกษาและจัดระเบียบชุมชน คือวิธีการให้การศึกษาอบรมแก่ชุมชน ในทุกเรื่องที่จะทำการพัฒนา และส่งเสริมการรู้จักตนเองของชุมชน การรวมตัวกันของประชากร ในชุมชนเพื่อรับผิดชอบงานของชุมชน การวางแผนดำเนินงาน การดำเนินการตอบแทน การประเมินการทำงาน

^{๒๑}ดิน ปรัชญพฤทธิ, การบริหารการพัฒนา : ความหมาย เนื้อหา แนวทางและปัญหา,(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), หน้า 251,

ตลอดจนการตั้งกลุ่มคน หรือคณะกรรมการมาดูแลผลงานการพัฒนาที่สร้างขึ้นมาแล้วของชุมชน เพื่อให้การพัฒนามีความยั่งยืน

กล่าวโดยสรุป กระบวนการพัฒนาสังคมต้องไม่ไปเปลี่ยนแปลงสภาพดั้งเดิมที่ประชาชน เป็นอยู่อย่างทันที ทันใด ซึ่งสิ่งที่ต้องคำนึงเป็นอันดับแรกก่อนที่จะพัฒนาด้านอื่น ๆ คือต้องสร้างความกินดี อยู่ดี ให้เกิดขึ้นก่อน หากต้องมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ต้องให้ค่อยเป็นค่อยไป เมื่อสามารถเปลี่ยนแปลงได้แล้วต้องปลูกฝังให้เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม สิ่งที่ต้องตระหนักเมื่อจะ พัฒนาสังคมคือ ต้องให้ประชาชนพยายามพึ่งตนเองให้ได้ และให้มีการเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมกัน ทำงาน จนกระทั่งสามารถพึ่งตนเองในชุมชน สามารถบริหารจัดการกันภายในชุมชนได้^{๒๒}

2.3.3 เป้าหมายการพัฒนาสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า เป้าหมายของ การ พัฒนาสังคม มี 4 ส่วนคือ

1. สุขภาพ คือมีความสุขทางกาย คือ ความสะดวกสบาย ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรค เบียดเบียน เป็นต้น และความสุขทางใจ คือ ความปลอดโปร่งโล่งใจ ไม่มีทุกข์ มีความร่าเริงแจ่มใส สงบ เยือกเย็น เป็นต้น
2. คนพัฒนา คือ คนมีคุณภาพ และคุณธรรม 1) คนมีคุณภาพ คือ คนที่มีความรู้ ความสามารถ ความชำนาญในวิชาชีพ สามารถดูแลตนเอง ครอบครัวชุมชน ให้มีสุขภาพดี ทั้งกายและจิตใจ เป็นต้น 2) คนมีคุณธรรม คือเป็นคนดีคิดดีและประพฤติดีไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นในสังคม และมีเมตตากรุณาต่อตนเองและผู้อื่น เป็นคนใฝ่รู้อยู่เสมอรู้จักตนเองเสียสละเพื่อส่วนรวม มองการณ์ไกล ไม่ประมาท และมีศีลธรรม
3. ครอบครัว/ชุมชนพัฒนา ทั้งครอบครัวและชุมชน เป็นองค์การสังคม เหมือนกัน ซึ่ง มีลักษณะพัฒนา 5 ประการ คือ (1) สันติภาพ คือภาวะความสุขสงบ (2) ครอบครัว/ ชุมชนเรียนรู้คือ มีการแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ร่วมกันอยู่เสมอ (3) ความสามารถในการจัดการ คือ ต้องรู้จักวิเคราะห์ตนเอง ทั้งทางด้าน กายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคมของชุมชน รู้จัก วางแผนจัดกระบวนการและการประเมินผล (4) จิตวิญญาณ คือ อุทิศเวลาและแรงงาน รวมทั้ง ปัญญาความสามารถทำงาน เพื่อส่วนรวม

^{๒๒}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 117-118,

4. ความสมดุลของสิ่งแวดล้อม คือการรักษาระบบนิเวศ ของธรรมชาติให้คงอยู่รักษาความหลากหลายในชีวิตร และไม่ให้ส่วนหนึ่งส่วนใดของธรรมชาติเสียหาย กลายเป็นสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ^{๒๓}

พระคชฎี เมธังกูโร กล่าวถึงเป้าหมายการพัฒนาสังคม ของ ทานพุทธทาส คือ การพัฒนาจะตองไปเพื่อสุขภาพชีวิตที่ดี อุปมาชีวิตที่สมบูรณ์ จำต้อง มีพละกาแห่ง ชีวิต 4 ตน ได้แก่

1. กายพละกา คือการพัฒนาารากายให้เจริญถูกต้อง ผาสุก ด้วยการเจริญกาย-ภาวนา
2. จิตตพละกา คือการพัฒนาจิตให้มีสุขภาพ มีสมรรถภาพ ทำหน้าที่ได้ดีด้วยการเจริญสมณกรรมฐาน ไพนจากนิเวศรบกวนจิตใจ ด้วยการเจริญ จิตตภาวนา
3. โภธิพละกา คือการพัฒนาสติปัญญาให้เห็นสิ่งทั้งปวง คือโลกและ ชีวิตตามเป็นจริงด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ไพนจากอำนาจ อวิชาครอบงำ ด้วยการเจริญ ภาวนา
4. เมตตยพละกา คือ การสร้างมิตรภาพที่มีรากฐานมั่นคงในเพื่อนมนุษย์ มีความสัมพันธ์ ที่ดีต่อกันในฐานะเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน มีเมตตา อย่างปราศจากความเบียดเบียนและแบ่งฝักแบ่งฝ่ายเป็นศัตรูกัน หากเกื้อกูลกันไดถูกต้อง ด้วยการ เจริญศีล ภาวนา^{๒๔}

สมพร เทพสิทธา กล่าวว เป้าหมายการพัฒนาสังคม มี 2 ระดับ คือ ระดับจุลภาค (micro level) และระดับมหภาค (macro level)

1. ระดับจุลภาค คือการพัฒนาคนหรือทรัพยากรมนุษย์ เพื่อให้มีคุณภาพ ชีวิตที่ดี ให้สามารถเป็นที่พึ่งแก่ตนเอง ครอบครัวและทำตนให้ เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น สังคมและประเทศชาติ
2. ระดับมหภาค คือ การให้ประชาชนได้รับประโยชน์และความสุขอย่าง ทั่วถึงและเป็นธรรม มีการกระจายรายได้ที่เป็นธรรม ให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย ประชาชนมี ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อยู่รวมกันโดยปกติสุข และประการสุดท้าย ให้ประเทศมี ความมั่นคงและมั่งคั่ง มีความเจริญก้าวหน้า โดยสรุป เป้าหมายการพัฒนาสังคมคือ การพัฒนาคนให้มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี การพัฒนาครอบครัวและชุมชนให้มีคุณภาพ และให้เกิดความสมดุลกับธรรมชาติ^{๒๕}

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า 118-123,

^{๒๔} พระคชฎี เมธังกูโร, การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ, หน้า 8-9,

^{๒๕} สมพร เทพสิทธา, พระมหากรุณาธิคุณแห่งสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถต่อสภาสังคม-สงเคราะห์แห่งประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย, 2535), หน้า 40-42,

2.3.4 ทฤษฎีการพัฒนาสังคม

พัชรินทร์ สิริสุนทร ไตรสรุปแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาสังคมไว้ดังนี้

1) ทฤษฎีวิวัฒนาการ (Evolutionary Theory) ซึ่งเชื่อว่าพัฒนาการของ มนุษย์เกิดจากกระบวนการคัดสรร (Random process) ซึ่งเป็นการคัดเลือกตามธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตที่มีการปรับตัวดีหรือเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมเท่านั้นจึงจะสามารถดำรงเผ่าพันธุ์ต่อไป ได้

2) ทฤษฎีวิวัฒนาการเชิงคลาสสิก (Classic Evolutionary Theory) ซึ่งมี ความเชื่อพื้นฐานว่า ทุกสังคมในโลกจะเคลื่อนที่ไปตามขั้นตอนที่คล้ายคลึงกัน โดยขั้นตอนต่างๆ ที่คล้ายคลึงกันนี้ล้วนมีรากฐานมาจากแนวคิดที่เรียกว่าเอกภาพทางจิตที่เหมือนกันของมนุษย์ นั่น คือการที่มนุษย์ในทุกสังคมมีความสามารถที่จะคิด อย่างมีเหตุผลเหมือนกัน จึงทำให้ กระบวนการแก้ปัญหาของมนุษย์เป็นไปในรูปแบบและทิศทางเดียวกัน

3) ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency Theory) โดย Wallerstein 16 นักทฤษฎีในกลุ่มการพึ่งพาคนสำคัญ กล่าวว่า การพึ่งพาเป็นระบบการแบ่งงานกัน ทำของส่วนหรืออาณาบริเวณต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของแต่ละส่วน โดยอาศัย กระบวนการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นธรรมระหว่าง 3 ส่วนของสังคมได้แก่ส่วนของ ศูนย์กลาง (Core) ส่วนแนวกันชน (Semi-periphery) และส่วนชายขอบ (Periphery) โดยเชื่อว่า ส่วนของศูนย์กลางซึ่งในที่นี้หมายถึงประเทศหรือสังคมอุตสาหกรรมที่พัฒนาแล้ว ซึ่งมีบทบาท สำคัญในการดึงดูดผลประโยชน์จากประเทศหรือสังคมชายขอบ เป็นส่วนที่นำสังคมชายขอบไปสู่ ไปสู่ภาวะการถดถอยพัฒนา ความอ่อนแอ และการพึ่งพาสังคมอื่นในที่สุด ในขณะที่ส่วนชายขอบ อ่อนล้าลง ส่วนที่อยู่ในศูนย์กลางก็สร้างแนวกันชน เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่เป็นอุปสรรคต่อ การพัฒนาของชายขอบ แต่เข้ามามีส่วนในการสร้างเสริมผลประโยชน์เพื่อเกื้อหนุนแก่ส่วน ศูนย์กลาง

4) ทฤษฎีโลกาภิวัตน์ (Globalization Theory) เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญ ต่ออิทธิพลของปัจจัยภายนอก ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยด้านเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และ วัฒนธรรมของประเทศตะวันตกที่กระทำต่อประเทศด้อยพัฒนาอุตสาหกรรมในลักษณะทางเดียว (One-Way) ผ่านการเชื่อมโยงของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครือข่ายโยงใยทั่วโลก เพื่อการ ดึงดูดผลประโยชน์กลับคืนสู่ประเทศที่พัฒนาแล้วผ่านการเอารัดเอาเปรียบประเทศเกษตรกรรมที่ด้อยพัฒนาในโลกที่ 3

5) ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม (Social Network Theory) ซึ่ง Boissevain J. กล่าวว่า เครือข่ายทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ของบุคคลโดยมีการติดต่อสื่อสารและ แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน โดยอาจสรุปได้ว่าการศึกษาเรื่องเครือข่ายสังคมนั้นวางอยู่บนฐานคิดเรื่องการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคล กลุ่ม องค์กร และชุมชนที่บุคคลเป็นสมาชิก อยู่อาจเป็นเครือข่ายตรงหรืออ้อม และมีความซับซ้อนแตกต่างกันไปในแต่ละระดับ โดยปัจจัย รูปแบบและลักษณะของเครือข่ายจะมีส่วนสำคัญในการวิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคล ความเชื่อมโยงระหว่างคนในสังคม และการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ของสังคม

6) แนวคิดผู้แสดงทางสังคม (Actor-oriented Approach) ซึ่งมี ลักษณะเด่นคือการให้ความสำคัญกับประชาชน องค์กรประชาชน และปัจจัยด้านสังคม วัฒนธรรม ควบคู่ไปกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ โดย Long เสนอว่าใน การศึกษาด้านการวางแผนและการพัฒนาควรหลีกเลี่ยงกรอบแนวคิดที่ วางอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาแบบรวมศูนย์ (Top-down Development Process) แต่ควรเน้นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และผู้แสดงทางสังคมตลอดจนองค์กรท้องถิ่นควรมีบทบาทสำคัญที่สุดใน การวางแผน กำหนดทิศทางของโครงการตลอดจนยุทธศาสตร์การพัฒนาด้วยตนเอง

7) แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืน (Sustainable Development Approach) เป็นแนวคิด การพัฒนาแบบทางเลือกที่ให้ความสำคัญกับผู้แสดงทางสังคมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาและให้ ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของประชาชน โดยเชื่อว่าประชาชน คือกุญแจสำคัญที่ตัดสินใจ ควบคุมและผลักดันให้ผลของการพัฒนาสำเร็จหรือล้มเหลว นอกจากนี้ แนวคิดการพัฒนาแบบยั่งยืนยัง ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ ที่สนใจผลกระทบที่ อาจเกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ดิน และแหล่งน้ำ

8) แนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชน (People's Participation Approach) โดยสรุป การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม วางอยู่บนความเชื่อพื้นฐานสำคัญสองประการ ประการแรกคือการ ปกครองระบอบประชาธิปไตย ว่าเป็นระบอบที่ดีที่สุดที่จะช่วยให้สังคมบรรลุ วัตถุประสงค์ของการพัฒนา ดังนั้นสังคมจึงมี ความจำเป็นต้องนำกระบวนการตลอดจนแนวคิด ประชาธิปไตยจากสังคมตะวันตก มาใช้ในสังคมของประเทศด้อยพัฒนาอุตสาหกรรมในโลกที่ 3 ประการที่สองได้แก่ความทันสมัย ด้านทัศนคติ สถาบัน วัฒนธรรมบริโภคนิยม และระบบ เศรษฐกิจแบบทุนนิยมเสรี ดังนั้นการพัฒนา แบบมีส่วนร่วมจึงเป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของ กระบวนการพัฒนาตั้งแต่การตัดสินใจ การออกแบบโครงการ การวางแผนและการดำเนินงานตามแผน การตรวจสอบความถูกต้องและ

ความน่าเชื่อถือโดยข้อมูลด้านสังคมประชากร ที่องค์กรหรือหน่วยงานภายนอกอื่นๆ เก็บรวบรวมมาได การให้ความช่วยเหลือและให้ความรู้ด้านเทคโนโลยีท้องถิ่นและการประเมินผลโครงการ (Cernea)

9) แนวคิดทฤษฎีใหม่ เป็นแนวคิดด้านการพัฒนา ที่ให้ความสำคัญกับ ภาคเกษตรกรรม และการพัฒนาอาชีพของประชาชนในชนบท ซึ่งพระราชทานโดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยแนวคิดดังกล่าววางอยู่บนพื้นฐานของแนวคิด

เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงหรือระบบเศรษฐกิจ พึ่งตนเอง ซึ่งหมายถึงความถึง ความสามารถของชุมชนเมือง รัฐ ประเทศ หรือภูมิภาคหนึ่งๆ ในการผลิตสินค้าและบริการทุกชนิดเพื่อเลี้ยงสังคมหรือชุมชนนั้นๆ โดยไม่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกหรือพึ่งพาน้อยที่สุด สวนเศรษฐกิจพอเพียงระดับบุคคลเน้นการ ยึดหลัก ทางสายกลางในการดำเนินชีวิต 5 ประการคือ

- (1) ดานจิตใจ ไดแก การพึ่งตนเอง มีจิตสำนึกดี เห็นประโยชน์ส่วนรวม
- (2) ดานสังคม ไดแก ชุมชนช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เปนเครือข่าย ชุมชนที่ เขมแข็ง
- (3) ดานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ไดแกการจัดการอยางเปนระบบยั่งยืน
- (4) ดานเทคโนโลยี ไดแกความสอดคล้องระหว่างเทคโนโลยี พื้นบ้านกับภูมิปัญญา

สากล

- (5) ดานเศรษฐกิจ ไดแก ประหยัด ลดรายจ่ายอยุแบบพอกินพอใช้

10) แนวคิดประชาสังคม (Civil Society Approach) เปนแนวคิดการพัฒนาสังคม กระแสรองที่มุ่งสร้างทุนทางสังคมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนและพึ่งตนเองได้ ดังนั้นความเข้าใจและการตื่นตัวเรื่องแนวคิดประชาสังคมของพลเมือง จึงเปนรากฐานที่สำคัญในการสร้างและพัฒนา รัฐประชาธิปไตย ที่วางอยู่บนรากฐานของการกระจายอำนาจการปกครองสู่ท้องถิ่นเพื่อสร้าง ประชาสังคมท้องถิ่นให้เขมแข็ง ในขณะเดียวกันองค์กรประชาชนและภาคเอกชนต่างๆ ก็ต้องเรียนรู้ ที่จะทำงานร่วมกับภาครัฐ เพื่อประสานประโยชน์ให้เกิดขึ้นกับสังคมโดยรวม รัฐในยุคศตวรรษที่ 21 จึงเปนรัฐที่ต้องลดขนาดและบทบาทหน้าที่ลง และเปิดโอกาสให้ กลุ่มตลอดจน องค์กรทางสังคมต่างๆ เขามามีบทบาทในดานสาธารณกิจมากยิ่งขึ้น

11) แนวคิดเรื่องภูมิปัญญา (Local Wisdom Approach) เปนแนวคิดที่เกิดขึ้นจาก ข้อจำกัดของการพัฒนาในอดีต ที่ไม่ให้ความสำคัญกับองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่มีอยู่ในแต่ละสังคม และการละเลยระบบวัฒนธรรม และเศรษฐกิจฐานราก ทำให้เกิดแนวคิดการพัฒนา สังคมแบบทางเลือก ที่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาขึ้น ภูมิปัญญา (Wisdom) เปนองค์ความรู้ อันลุ่มลึกหรือการหยั่งรู้ที่เกิด

จากสัมพันธภาพอันแนบแน่นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาจึงไม่ใช่สิ่งที่ เกิดขึ้นมาลอยๆ แต่เป็นผลของกระบวนการที่มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสรรพสิ่งรอบ ๆ ตัวภายในระบบนิเวศทองถิ่น ดังนั้นจึง กล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาเป็นกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ผ่านการคิดที่เป็นระบบก่อนที่จะพัฒนาขึ้นเป็นองค์ความรู้ซึ่งสอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองความ ต้องการของมนุษย์ในด้านการปรับตัวและการดำรงชีวิตให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทั้งด้านกายภาพและด้านสังคมวัฒนธรรม^{๒๖}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ไตรรูปทฤษฎีการพัฒนาสังคมไว้ดังนี้

1) ทฤษฎีศักยภาพและการแพร่กระจาย (Development Potential Diffusion Theory)

ทฤษฎีนี้สรุปได้ว่า สังคมจะพัฒนาได้โดยมีเหตุปัจจัย 6 ประการ คือ

1.1 ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นปัจจัยก่อให้เกิดการพัฒนา เพราะเมื่อ มีทรัพยากรมาก สิ่งเหล่านั้นจะทำให้เกิดเป็นทรัพย์สินเงินทอง สามารถนำไปใช้จ่าย และยกระดับคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้นได้ ซึ่งยังมีทรัพยากรมากเท่าใด ก็จะทำให้ระดับการพัฒนาสูงขึ้นไปอีก

1.2 ทรัพยากรมนุษย์ เป็นเหตุให้เกิดการพัฒนาเพราะมนุษย์ ในวัยแรงงานมีกำลังแรงงานที่ สามารถก่อให้เกิดประโยชน์ ต่อคุณภาพชีวิตได้ ซึ่งยังมีคนในวัยแรงงาน มากเท่าใด ก็จะทำให้ระดับการพัฒนาสูงขึ้นเพียงนั้น

1.3 องค์การสังคม หมายถึงองค์กรที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา ซึ่งเป็นองค์การ-สังคมประเภทสหจร (Association) เช่น กลุ่มอาชีพสหกรณ์ เป็นต้น องค์การทางสังคมจะช่วยทำให้เกิดพลังในการทำงานได้ ใหญ่ขึ้นและมากขึ้น เพราะเป็นการรวมกำลังแรงงานในงานใหญ่ๆ ที่ทำคนเดียวไม่ได้ องค์กรก็สามารถทำได้ มีประสิทธิภาพ มีความรอบคอบ จึงเป็นเหตุให้เกิดการพัฒนา

1.4 ภาวะผู้นำ หรือจำนวนผู้นำประเภทต่างๆ ยิ่งมีมากเท่าใด ก็ยิ่งจะทำให้ระดับการพัฒนาสูงขึ้นเพียงนั้น ทั้งนี้เพราะผู้นำมักจะเป็นคนที่มีคุณภาพ การทำงานของผู้นำก็จะมีคุณภาพตามไปด้วย นอกจากนั้นผู้นำมักจะมีบารมี จึงมีคนที่มารวมตัวกันทำงานเพื่อผู้นำอย่างทุ่มเทจึงทำให้เกิดผลดีแก่การพัฒนา

^{๒๖} พชรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาสังคม, (พิษณุโลก : มหาวิทยาลัยนเรศวร, 2547), หน้า 118-122,

1.5 การติดต่อจะทำให้เกิดการถ่ายทอด เรียนรู้รับเอาความรู้ ความชำนาญ สินค้า เทคโนโลยี จากสังคมเจริญมาใช้หรือมาผลิตเครื่องมือ เครื่องใช้ หรือสินค้า ขึ้นมาในสังคมด้อยพัฒนา ทำให้สังคมด้อยพัฒนา มีความเจริญก้าวหน้าตามไปด้วย

1.6 การฝึกอบรม หรือการศึกษา เป็นการทำให้ความรู้ และความชำนาญใน ด้านต่างๆ สูงขึ้น การพัฒนายิ่งจะสูงตามไปด้วย รวมไปถึงการเริ่มต้นเหตุควบกับตัวเหตุอื่น ก็อาจมอง ได้ว่า การศึกษาดีย่อมจะทำให้ รู้จักใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพเป็นทรัพยากรมนุษย์ ที่มีคุณภาพ องค์การสังคมที่มีคนมีการศึกษาเป็นสมาชิกก็จะทำให้องค์การสังคมมีคุณภาพด้วย ผู้นำที่มี การศึกษาดีก็จะนำพาไปในสิ่งที่ เจริญก้าวหน้า รวมไปถึงการติดต่อที่มีประสิทธิภาพย่อมเกิดจาก คนได้รับการอบรมหรือมีการศึกษาดี

สรุป ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจาย ประกอบด้วยปัจจัย 6 ประการเป็น ต้นเหตุ คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์การทางสังคม ภาวะผู้นำการติดต่อและ การฝึกอบรม ซึ่งยังมีสิ่งต่างๆ เหล่านี้ มากเพียงใด การพัฒนาสังคมก็จะมีมาก ขึ้นเท่านั้น

2) ทฤษฎีความทันสมัยด้วยการสื่อสาร (Communication Theory of Modernization) ผู้ สร้างทฤษฎีคือ Daniel Lerner นักวิชาการชาวอเมริกา มีสาระสำคัญดังนี้คือ

2.1 การสื่อสารทำให้เกิดการขัดเกลาทางสังคมสมัยใหม่ การสื่อสารโดยเฉพาะ การสื่อสารสมัยใหม่ จะเป็นตัวนำเอาสื่อความรู้ ความคิด ขาวสารเกี่ยวกับ ชีวิตสังคมสมัยใหม่ แพร่กระจายไปทั่วสังคมตามช่องทางต่างๆ คนที่สามารถรับรู้และประเมินค่าได้อาจนำไปใช้จึงเป็น การขัดเกลาทางสังคมแบบหนึ่งและเมื่อมีการถ่ายทอดความรู้ ขาวสารต่างๆ เหล่านี้ไปสู่ลูกหลาน รับช่วงต่อไป จึงเกิดการขัดเกลาทางสังคมสมัยใหม่ขึ้น

2.2 การขัดเกลาทางสังคมสมัยใหม่ ทำให้สามารถปลูกฝังจินตภาพสมัยใหม่ หมายความว่า การขัดเกลาทางสังคมสมัยใหม่เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรม จากคนชั่วอายุหนึ่ง ไปยังคนอีกชั่วอายุหนึ่ง เช่นเดียวกับการขัดเกลาทางสังคมทั่วไป จะเป็นการปลูกฝังความรู้ ความคิด รวมทั้งแบบชีวิตสังคมสมัยใหม่ให้กับอนุชนรุ่นใหม่ ทำให้เป็นช่องทางในการสร้างสังคมสมัยใหม่

2.3 จินตภาพสมัยใหม่ กระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนที่ประเภทต่างๆ หมายถึง ความรู้ ความคิดใหม่ๆ ความใฝ่ฝันถึงสังคมสมัยใหม่จะผลักดันให้คนในสังคมที่ได้รับหรือใช้สื่อสารมวลชน สมัยใหม่ มีการเคลื่อนที่ประเภทต่างๆ นั่นคือ มีการย้ายถิ่นทำให้เขาพ้นจากอำนาจตามประเพณีเดิม มีการเปลี่ยนแปลงสภาพ เช่น จากชาวนา ชาวชนบทมาเป็นกรรมกรและมีการเปลี่ยนตัว คือการคิดแบบ

ใดๆ เช่น เปลี่ยนแนวคิดแบบชวานาที่ผลิตแบบพอยพอกิน มาเป็นการคิดแบบพอค่างแสงหากำไร
 เปนตน

2.4 การเคลื่อนที่ต่างๆ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งหมายถึง
 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมกัน เช่นขนาด ลักษณะ สถานภาพ และ บทบาททางสังคม
 การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ

2.5 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมทำให้เกิดภาวะความเป็นสมัยใหม่ หมายถึง ภาพของ
 บุคคลและสังคมสมัยใหม่ที่บุคคลสังคมวาดขึ้นมาในความคิด สืบเนื่องมาจาก การได้รับรู้ข่าวสาร
 จากการคมนาคมสื่อสารสมัยใหม่ ทำให้บุคคลพยายามที่จะทำให้ตนและสังคม

สรุป ทฤษฎีนี้ตัวทำให้เกิดการพัฒนาสังคมคือการสื่อสารสมัยใหม่ การขัดเกลาทางสังคม
 สมัยใหม่ จินตภาพสมัยใหม่ การเคลื่อนที่ทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

3) ทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม (The Diffusion Theory of Innovation)
 โดย Everett M. Rogers นักวิชาการชาวอเมริกัน ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

3.1 การรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคล หมายความว่าปัจเจกบุคคลแต่ละคน
 เป็นผู้ตัดสินใจรับหรือไม่รับนวัตกรรม บางคนรับเร็ว บางคนรับช้า แม้จะอยู่ในสังคมหรือในชุมชน
 เดียวกันก็ตาม

3.2 การรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับระบบสังคม หมายความว่าวาระบบสังคมประเภทต่างๆ
 มีอิทธิพลต่อการจะรับหรือไม่รับนวัตกรรมหรือรับเร็ว รับช้าด้วย ทฤษฎีนี้แบ่ง สังคมออกเป็นสอง
 ประเภท คือสังคมสมัยใหม่ชั่วหนึ่ง กับสังคมโบราณหรือสังคมประเพณีอีกชั่วหนึ่ง สังคมสมัยใหม่จะรับ
 นวัตกรรมเร็วและรับปริมาณมากกว่าสังคมประเพณี ทั้งนี้เพราะสังคม สมัยใหม่มีระบบคานิยมและ
 บรรทัดฐานสังคมในลักษณะที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนา สังคมให้เจริญรุดหน้า ดังนั้นเมื่อมี
 อะไรใหม่มาก็สนับสนุนให้รับมาทดลองใช้ในสังคม ในขณะที่ สังคมประเพณีไม่มีระบบคานิยมและ
 บรรทัดฐานสังคมเช่นนี้จึงไม่สนับสนุนการรับนวัตกรรม

3.3 การรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับการสื่อสาร การสื่อสารเป็นกระบวนการ การแพร่กระจาย
 นวัตกรรมจากจุดเริ่มต้นไปสู่จุดสุดท้าย คือการรับหรือไม่รับนวัตกรรม

3.4 การรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับตัวนวัตกรรม หมายถึงลักษณะของ นวัตกรรมมีส่วน
 กำหนดระยะเวลา หรือการรับหรือไม่รับนวัตกรรม ทฤษฎีนี้ระบุว่านวัตกรรมมีปัจจัย ที่จะต้องพิจารณา

5 ประการคือ 1) ความได้เปรียบ 2) การเข้ากับสังคมวัฒนธรรมได้ 3) ความสลับซับซ้อน 4) การแบ่งทดลองใช้ได้หรือไม่ 5) ความยากง่ายต่อการเข้าใจนวัตกรรม

3.5 การรับนวัตกรรมขึ้นอยู่กับระยะเวลา เวลาก่อให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า ภาวชนวัตกรรม อันเป็นเครื่องแสดงระดับหรือประเภทของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับนวัตกรรมสูง หรือบางคนมีต่ำ ในการที่บุคคลจะตัดสินใจรับหรือไม่รับนวัตกรรม เขาต้องใช้ระยะเวลาพิจารณา นวัตกรรมระยะหนึ่งซึ่งหากไม่มีเวลาเขาก็ไม่สามารถตัดสินใจได้

สรุปได้ว่า การพัฒนาสังคมตามทฤษฎีการแพร่กระจายนวัตกรรม จะต้องมีปัจจัยเหตุ 5 ตัว คือ ปัจเจกบุคคล ระบบสังคม การสื่อสาร นวัตกรรม และระยะเวลา

4) ทฤษฎีการพัฒนาสังคมของ ดร.เอนสมิงเงอร์ ซึ่งเป็นทฤษฎีตะวันตกซึ่งอาจจะมีความเป็นตะวันออกอยู่บ้าง เพราะ ดร.เอนสมิงเงอร์ ได้รวบรวมจากการทำงานในประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศ โดยเฉพาะประเทศอินเดีย ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

4.1 เป้าหมายการพัฒนาชาติ คือการพัฒนาคนและการพัฒนาสถาบัน การพัฒนาคนเป็นอันดับหนึ่ง ตามด้วยการพัฒนาสถาบัน การพัฒนาคนคือ การทำให้เขาสามารถพึ่งตนเองได้อย่างนับถือตนเอง

4.2 การพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ผู้มีส่วนร่วมจะต้องมีความรับผิดชอบในการแก้ปัญหาของตนเอง แสวงหาเทคโนโลยีและงบประมาณจากรัฐบาลและสร้างโครงสร้าง สถาบันพื้นฐานมีคนเชื่อถือและสนองความต้องการจำเป็นของเขาได้

4.3 สาเหตุการพัฒนาอาจมาจากสาเหตุภายนอกหรือภายในก็ได้ จะทำการพัฒนาใด คนที่จะถูกพัฒนาต้องยินยอมเปลี่ยนแปลงและเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงนั้นด้วย

4.4 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไม่วาจะเป็นเรื่องค่านิยม ทศนคติ หรือวิธีการทำสิ่งของจะต้องมีลักษณะเป็นกระบวนการที่กระตุ้นยั่วให้เติบโตได้ กำหนดทิศทางได้ และจะต้องไม่ตายตัว

4.5 การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมเป็นทั้งผลและเหตุของ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการเมือง

4.6 การพัฒนาสังคม ทำให้วิธีการคิดและวิธีทำสิ่งต่างๆ ตามการเปลี่ยนแปลงไป ของประเพณีปัจจุบัน

4.7 ในกระบวนการพัฒนาสังคม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะเปลี่ยนแปลงสังคม ประเพณี ให้เป็นสังคมสมัยใหม่

4.8 เนื่องจากการพัฒนาสังคมจะต้องใช้เงินในการเริ่มโครงการและ ดำเนินโครงการ หลักสำคัญอย่างหนึ่ง จากประสบการณ์ 30 ปีในการพัฒนาของ ดร.เอนสมิงเจอร์ คือจะต้องพัฒนา เศรษฐกิจก่อนและอย่างต่อเนื่องประชาชนจะต้องเข้าใจว่า เงินที่นำมาใช้ในการพัฒนาจะต้องมาจาก ชุมชนที่จะถูกพัฒนานั่นเอง เงินของรัฐเท่าใดก็สุเงินของ ประชาชนไม่ได้

4.9 หากใช้การพัฒนาชนบทแบบผสมผสานให้เป็นทั้งเหตุและผลของการพัฒนา จะต้องใช้การปฏิรูปที่ดินและปฏิรูปสถาบัน สนับสนุนการพัฒนาแบบผสมผสาน

4.10 แบบแผนการดำเนินชีวิตครอบครัวและค่านิยมทางสังคม จะต้องใช้เวลา เปลี่ยนแปลงนานกว่าวัตถุ ดังนั้นจึงต้องเลือกเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เหมาะสมมาใช้ เพื่อให้ครอบครัว และค่านิยมมีเวลาปรับตัวให้ เขากับวัฒนธรรมสมัยใหม่ได้

4.11 การพัฒนาสังคมเป็นเรื่องล่อแหลมต่อความไม่สงบทาง การเมือง เพราะการ พัฒนาทุกเรื่องเป็นการเมือง ดังนั้น การพัฒนาสังคมจึงต้องได้รับ การสนับสนุนทางการเมืองอย่าง แข็งขัน

4.12 ความรู้สังคมศาสตร์ จะช่วยให้สามัญชน นักวางแผน นักบริหารและ นักการเมือง เขาใจทฤษฎีพัฒนาสังคมได้ดีขึ้น

สรุป ทฤษฎีพัฒนาสังคมชุดนี้ ให้ประโยชน์ 3 ประการ 1) บอกเป้าหมายของการพัฒนาว่า สูงสุดคือ การพัฒนาคน รองลงมาเป็นสถาบัน 2) บอกกระบวนการพัฒนาเป็นขั้นตอน อะไรก่อน อะไร หลัง เช่นต้องพัฒนาเศรษฐกิจก่อน แล้วตามด้วยการพัฒนาอย่างอื่น 3) ให้สาเหตุของการพัฒนาสังคม สมัยใหม่ เช่น การมีส่วนร่วม ของประชาชน การพัฒนาแบบผสมผสาน การปฏิรูปที่ดิน วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีเป็นต้น^{๒๗}

กล่าวโดยสรุปทฤษฎีการพัฒนาสังคมดังที่ได้อธิบายมาแล้วสามารถจำแนกได้เป็นสองกลุ่ม ใหญ่ๆ คือแนวคิดการพัฒนาสังคมกระแสหลัก และแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสรอง ซึ่งทฤษฎีการพัฒนาสังคมในกลุ่มกระแสหลักประกอบด้วย ทฤษฎีวิวัฒนาการ, ทฤษฎี วิวัฒนาการเชิง คลาสสิก, ทฤษฎีความทันสมัย, ทฤษฎีการพึ่งพา, ทฤษฎีโลกาภิวัตน์, ทฤษฎีศักยภาพและ การแพร่กระจาย, ทฤษฎีความทันสมัยด้วยการสื่อสาร ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

^{๒๗} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, หน้า 139-145,

สวนแนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาสังคมกระแสรองได้ แก่ ทฤษฎีเครือข่ายทางสังคม แนวคิดผู้แสดงทางสังคม แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน แนวคิดทฤษฎีใหม่ แนวคิดประชาสังคม แนวคิดเรื่องภูมิปัญญาและทฤษฎีการพัฒนาสังคมของ ดร.เอนสมิงเงอร์

๒.4 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ตามหลักศาสนา

องค์ประกอบของพุทธศาสนาคือพระรัตนไตรอันได้แก่พระพุทธพระธรรม และพระสงฆ์พระพุทธคือพระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้พระธรรมและสอนให้ประชาชนประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจตามพระธรรมวินัยเป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานและเป็นผู้ปลูกให้ผู้อื่นตื่นด้วยได้สมญานามเรียกขานว่า“พระพุทธเจ้า” ส่วนพระธรรมคือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่พระองค์ได้ค้นพบและพระสงฆ์คือกลุ่มคนที่เกิดศรัทธาเลื่อมใสในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ายอมสละเพศฆราวาสเข้าสู่สมณบทตามพระบรมพุทธานุญาต^{๒๘} และเป็นผู้มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อกันมา

ประยูร โปตุโตกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ว่าพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ มิได้อยู่อย่างตัวใครตัวมันแต่พระสงฆ์ได้กลายเป็นสถาบันศาสนาซึ่งมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ ๒ ประการคือ ๑) บทบาทหรือหน้าที่ต่อตนเอง ๒) บทบาทหรือหน้าที่ต่อผู้อื่น

๒.4.1 บทบาทหรือหน้าที่ต่อตนเองของพระสงฆ์

ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ได้ทรงปรารภถึงฐานะหรือกิจที่พึงกระทำของพระสงฆ์ ๒ ประการคือ

๑) คັນถุระหมายถึงการศึกษาถึงหลักธรรมต่างๆที่พระองค์ได้แสดงไว้จนสามารถจำได้บอกกล่าวและถ่ายทอดได้เรียกว่าบทบาทในการศึกษา

๒) วิปัสสนาธุระหมายถึงการปฏิบัติพิจารณาถึงทุกขลักษณะอนิจจังลักษณะและอนัตตลักษณะด้วยความพากเพียรพยายามจนกว่าจะบรรลุพระนิพพานเรียกว่าบทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติตนปกครองตนจึงอาจกล่าวได้ว่าหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อตนเองนั้นสามารถแบ่งได้๒ประการคือ บทบาทในการศึกษาและบทบาทในการปฏิบัติตน

^{๒๘} คุน โทซันธ, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเรียนต์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๑,

บทบาทหน้าที่ในการศึกษาหมายถึงการเรียนรู้พระไตรปิฎกอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งในส่วนของพระวินัยปิฎกพระสูตรและพระอภิธรรม^{๒๕} หรือการเรียนรู้ถึงศีลสมาธิปัญญาที่เรียกกันว่าสิกขา๓และการศึกษานี้ต้องครอบคลุม ข้อปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาหลักธรรมภาคปฏิบัติความถูกต้องทางกายทางวาจาทางจิตและทางปัญญามีความรู้ ความคิดเห็นความเข้าใจถูกต้อง”^{๒๖} ซึ่งในคัมภีร์ขุททกนิกายมหานิทเทสความว่า “...บุคคลย่อมศึกษา อธิศีลคือศึกษาเรื่องความประพฤติดีทางกายวาจาให้สูงขึ้นบ้างศึกษาในการฝึกรอบมจิตใจให้ดีขึ้นบ้างศึกษาในการอบรมปัญญาให้เจริญขึ้นไปบ้างเมื่อหวังจิตคำนึงถึงการศึกษา๓อย่างนี้ก็ชื่อว่าศึกษา...”^{๒๗}

สมัยพุทธกาลการศึกษาของพระสงฆ์พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกเป็นผู้ทำหน้าที่แนะนำเป็นครู เป็นกัลยาณมิตรแม้แต่พระอริยสาวกต่างก็มีการแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจประสบการณ์ต่อกันการศึกษาเป็นการศึกษาถึงหลักพระธรรมและพระวินัยเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและการเผยแผ่ต่อไปเมื่อพระพุทธเจ้าได้ปรินิพพานลงพระสงฆ์สมัยต่อมาได้ศึกษาจากพระสงฆ์ผู้เป็น “กันเฑ” (ผู้ที่อุปสมบทก่อนเรียกว่า “กันเฑเรียกผู้ที่อุปสมบททีหลังว่า “อาวุโส”) มีการท่องจำพระวจนะของพระพุทธองค์สืบต่อกันมาจนถึงสมัยการทำสังคายนาพระไตรปิฎก ครั้งที่๕ ที่ประเทศศรีลังกาจึงมีการบันทึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกซึ่งต่อมาได้มีการแปลเป็นภาษาต่างๆทั่วโลกพระไตรปิฎกถือได้ว่าส่วนใหญ่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าที่พระสงฆ์ควรแก่ การศึกษาปัจจุบันพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยมีทั้งหมด๔๕เล่มและมีการบันทึกเป็นพระไตรปิฎกฉบับคอมพิวเตอร์ บนแผ่นซีดีซึ่งจัดทำโดยสำนักคอมพิวเตอร์มหาวิทยาลัยมหิดลมีอยู่พระไตรปิฎก สำหรับฉบับประชาชนหรือฉบับเยาวชนรวมทั้งมีการจัดทำคำบรรยายโดยพระสงฆ์ที่นำหลักธรรมจากพระไตรปิฎกมาขยายความพระสงฆ์ที่ได้รับการยอมรับในการศึกษาพระไตรปิฎกที่แตกฉานและ มีผลงานเป็นที่แพร่หลาย เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุท่านพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต หรือ พระราชวรมุนีหรือพระเทพเวที) เป็นต้น

การศึกษาที่เป็นอยู่ของพระสงฆ์ในปัจจุบันนี้ได้มีการจัดระบบในรูปแบบใหม่คือ

๑. การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์เองโดยเฉพาะเป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐโดยคณะสงฆ์เป็นผู้จัดดำเนินการเองประกอบด้วย

๑.๑ การศึกษาที่เรียกว่า “ปริยัติธรรมแผนกนักธรรม” ได้แก่ “นักธรรม” มี ๓ ชั้นคือ ชั้นตรีชั้นโทและชั้นเอกเป็นการศึกษาในเนื้อหาที่เกี่ยวกับประวัติของพระพุทธเจ้ารวมถึงพระสาวกองค์

^{๒๕} ประยุทธ์ ปยุตโต, พระมहा, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย”, ในพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: สยามสมาคม, ๒๕๑๓), หน้า ๗-๘,

^{๒๖} พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนสมาธิภาวนา, ๒๕๒๙), หน้า ๒-๓,

^{๒๗} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๔), หน้า ๔,

สำคัญ ๆ หลักธรรมของพระพุทธเจ้าในหัวข้อต่าง ๆ วินัยและข้ออัมพึงประพฤติปฏิบัติของพระสงฆ์ ศาสนพิธีที่วาดด้วยขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ และเพื่อเป็นการฝึกฝนในการแสดงธรรม ก็มีวิชาการแต่งกระทู้เป็นการแต่งขยายพุทธศาสนสุภาษิตเพื่อการแสดงธรรมนอกจากนี้ยังได้มีการจัดเพื่อให้บุคคลทั่วไปได้ศึกษาด้วยเรียกว่า “ธรรมศึกษา” และมีหลักสูตรเหมือนกับนักเรียนโดยเปลี่ยนเฉพาะส่วนของวิชาวินัยเท่านั้น

๑.๒ การศึกษาที่เรียกว่า “ปริยัติธรรมแผนกบาลี” ซึ่งเรียกว่า “ประโยค” มีตั้งแต่ ประโยค ๑ - ๙ เป็นการศึกษามหาวิทยาลัยค่าหลักการของภาษาการแปลการแต่งประโยคเป็นต้น เมื่อผู้เรียนได้ประโยคขึ้นไปจะเรียกว่า “มหา” และถือว่าประโยค๙คือการศึกษาที่สูงสุดในระบบนี้ ซึ่งปัจจุบันมีการเทียบความรู้เท่ากับปริญญาตรีในโลก

๒. การศึกษาที่อยู่ในระบบของรัฐหรือที่คณะสงฆ์จัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐแบ่งเป็น

๒.๑ การศึกษาที่คณะสงฆ์จัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐโดยหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลในพระศาสนาเป็นผู้จัดดำเนินงานได้แก่

๑) การศึกษาที่คณะสงฆ์รับเข้าเป็นการศึกษาคณะสงฆ์ ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นการสถาปนาขึ้นโดยพระบรมราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อให้เป็นสถานศึกษาสำหรับ พระสงฆ์สามเณร ซึ่งปัจจุบันได้มีการขยายวิทยาเขตสู่จังหวัดต่างๆ เช่น จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย จังหวัดพะเยา และ จังหวัดนครศรีธรรมราชเป็นต้นเป็นการจัดการศึกษาในระดับปริญญาตรีที่รวมหลักสูตรทั้งวิชาการ ทางโลกและทางธรรมเข้าด้วยกัน

๒) การศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ได้แก่ โรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา (มัธยม ๑ - ๖) โดยจัดหลักสูตรที่รวมกันระหว่างวิชาสามัญกับวิชา พุทธศาสนาโดยยกเว้นวิชาพลศึกษาและเพิ่มวิชาธรรมะวินัยภาษาบาลีแทน

๒.๒. การศึกษาในระบบของรัฐซึ่งหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลจัดให้แก่พระสงฆ์ สามเณรได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่ซึ่งปัจจุบันมหาเถรสมาคมอนุญาตให้ศึกษาได้เฉพาะมัธยมศึกษาตอนต้น เท่านั้นปัจจุบันมีการจัดเพื่อสามเณรในโครงการพระธรรมจาริก วัดศรีโสดาจังหวัดเชียงใหม่เป็นต้น

๓. การศึกษาที่วัดจัดขึ้นเป็นอิสระต่างหากจากระบบคณะสงฆ์และระบบรัฐ เช่น จิตตภาวัน วิทยาลัยโรงเรียนอภิธรรมเป็นต้นเป็นการจัดการศึกษาที่เป็นอิสระของแต่ละสำนัก^{๓๒}

บทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติตนคือการประพฤติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของตนและของ สถาบันสงฆ์^{๓๓} เป็นการน้อมนำธรรมะและวินัยมาปฏิบัติ เป็นการอบรมในด้านความประพฤติระเบียบ

^{๓๒} พระราชวรมนู (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ปัญหาที่รอทางออก, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลมคิมทอง, ๒๕๒๙) , หน้า ๑๓๙-๑๔๐,

วินัยให้มีความสุจริตทางกายวาจาและอาชีวะเรียกว่าปฏิบัติศีล^{๓๓} รวมถึง การสำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจมี สติสัมปชัญญะ^{๓๔} การปฏิบัติสมาธิภาวนาหรือเรียกว่าวิปัสสนาธุระอันเป็นการฝึกฝนอบรมจิตให้เป็นสมาธิให้มีพลังเพื่อนำไปใช้ในการกำจัดกิเลสความเศร้าหมองแห่งจิต และเกิดความแจ่มแจ้งเห็นจริง ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามทฤษฎีที่เล่าเรียนศึกษามาข้างต้น (ปริยัติ) ได้ผลคือการดับทุกข์เป็นขั้นๆจนดับได้สิ้นเชิง^{๓๕} พัฒนาคุณภาพจิตเสพสร้างคุณภาพจิตและรู้จักใช้ความสามารถในกระบวนการสมาธิและการอบรมทางปัญญาให้เกิดความแจ่มแจ้งที่สามารถชำระจิตใจให้บริสุทธิ์หลุดพ้นเป็นอิสระมองดูรู้จักและเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงทำการต่างๆด้วยปัญญา^{๓๖} เป็นบทบาทในการปกครองบริหารตนและคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติตนให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยถือได้ว่าพระพุทธองค์ ตรัสพระวจนะเกี่ยวกับลักษณะของพระสงฆ์ผู้เป็นสมณะในทาง พุทธศาสนาไว้ในมหายมรรคมูลปัณณาสกัมมัชฌิมนิกายใจความว่า

"... ภิกษุทั้งหลายธรรมเหล่าไหนเล่าที่จะทำพวกเราให้เป็นสมณะ...

(๑) ภิกษุทั้งหลายจริงแท้พวกเธอต้องสำเหนียกว่าเราจักเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย หิริ โอตตัปปะ

(๒) ภิกษุทั้งหลายกิจที่พวกเธอต้องทำให้ยิ่งขึ้นไปอีกเป็นลำดับนั้นคืออะไรคือ สำเหนียกว่ากายสมาจารประพฤติกุศลชอบสม่าเสมอด้วยกาย...

(๓) สำเหนียกว่าวจีสมาจารการประพฤติกุศลชอบสม่าเสมอด้วยวาจา...

(๔) สำเหนียกว่าโนสสมาจารการประพฤติกุศลชอบสม่าเสมอด้วยใจ...

(๕) สำเหนียกว่าอาชีวะของเราบริสุทธิ์แล้ว...

(๖) สำเหนียกว่าเราเป็นผู้สำรวมอินทรีทั้งหลาย...

(๗) สำเหนียกว่าเราเป็นผู้รู้ประมาณในโภชนะอยู่เสมอ...

(๘) สำเหนียกว่าเราจักตามประกอบในธรรมเป็นเครื่องตื่นเราจักชำระจิตใจให้หมดโดยสิ้นเชิง...

(๙) สำเหนียกว่าเราจักเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ

^{๓๓} ประยุทธ์ ปยุตโต, พระมหา, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย”, ในพระพุทธานุภาพกับสังคมไทยในปัจจุบัน, หน้า ๖๐,

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๖๐๓,

^{๓๕} พุทธศาสนิกชน, ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนสมาธิภาวนา, ๒๕๒๙), หน้า ๘๒,

^{๓๖} เสถียรพงษ์ วรรณปก, พระพุทธศาสนา ทศนะ และวิจารณ์, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์ซ่อมะไฟ, ๒๕๒๙), หน้า ๗๐,

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘), หน้า ๖๐๔.

(๑๐) สำเนียงว่าภิกษุทั้งหลายภิกษุในศาสนานี้ มาเสพเสนาสนะอันสัจจ คอยระวังจิต

(๑๑) เธอก็น้อมนำจิตไปเฉพาะอาสวัชฌญาณ”^{๓๘}

เพื่อให้เป็นไปตามหลักพระธรรมวินัยจึงได้มีการตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ กำหนดหน้าที่และอำนาจของเจ้าอาวาสไว้ในมาตรา ๓๗, ๓๘ กล่าวคือ “มาตรา ๓๗ เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดังนี้...

ปกครองและสอดคล้องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัยกฎหมายมหาเถรสมาคมข้อบังคับระเบียบหรือ คำสั่งของมหาเถรสมาคม”

ถ้าหากผู้ใดไม่ปฏิบัติตามเจ้าอาวาสก็มีอำนาจตามมาตรา ๓๘ คือ “เจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้

๑. ห้ามบรรพชิตคฤหัสถ์ซึ่งมิได้อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาส เข้าไปอาศัยอยู่ในวัด

๒. สั่งให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด

๓. สั่งให้บรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัดทำงานในวัด หรือให้ทำทัณฑ์บน หรือให้ ขมาโทษในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบตามพระธรรมวินัยกฎหมายมหาเถรสมาคมข้อบังคับระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม”^{๓๙}

๒.๔.๒ บทบาทหรือหน้าที่ต่อผู้อื่น

หลังจากที่พระสิทธัตถะได้เป็นพระพระพุทธเจ้าพระองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่บริเวณรอบต้นโพธิ์เป็นเวลาอีกระยะหนึ่งเพื่อเป็นการทบทวนสิ่งที่พระองค์ทรงตรัสรู้พระองค์ได้มีความวิตกรำพึงว่า

“ธรรมที่เราบรรลุแล้วนี้เป็นธรรมอันลึก สัตว์อื่นเห็นได้ยาก ยากที่สัตว์อื่นจะรู้ตามเป็นธรรมอันประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งลงง่าย แห่งความตรึก เป็นของละเอียด เป็นวิสัยอันรู้ได้เฉพาะบัณฑิต ก็สัตว์เหล่านี้มีอาลัยเป็นที่ยินดี ยินดีแล้วในอาลัย เพลิดเพลินแล้วในอาลัย สำหรับสัตว์ผู้มีอาลัยเป็นผู้ยินดี ยินดีเพลิดเพลินในอาลัยนั้นยากนักที่จะเห็นปฏิจลสมุปบาทอันมีสิ่งนี้(คือมีอาลัย)เป็นปัจจัย ยากนักที่จะเห็นธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง คือ ความสิ้นแห่งตัณหา ความคลายกำหนัด ความดับไม่เหลือและนิพพาน หากเราพึงแสดงธรรมแล้วสัตว์อื่นพึงไม่รู้ทั้งถึงข้อนั้น จักเป็นความเหนื่อยเปล่าแก่เรา เป็นความลำบากแก่เรา”^{๔๐}

^{๓๘} พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนสมาธิภาวนา, ๒๕๒๙), หน้า ๓๖-๔๙.

^{๓๙} ประยุทธ์ ปยุตโต, พระมหา, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย”, ในพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: สยามสมาคม, ๒๕๑๓), หน้า ๗๗.

^{๔๐} พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์, หน้า ๕๒-๕๔

แต่ด้วยความกรุณาในหมู่สัตว์ทรงดำริและตั้งพระทัยแน่วแน่ ในการออกประกาศสิ่ง
ที่พระองค์ตรัสรู้ ทรงเปรียบเทียบมนุษย์กับดอกบัว ๓ เหล่า ต่อมาเมื่อพระองค์ได้แสดงธรรมจนมี
พระอริยสาวกกลุ่มแรก ๖๐ รูป พระองค์ได้ประกาศโอวาทให้พระอริยสาวกเหล่านั้นออกประกาศ
ศาสนาใจความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เราเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และเป็นของมนุษย์
แม้พวกเธอทั้งหลาย ก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ
ทั้งหลาย จงจาริกไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่มหาชน เพื่อความเอ็นดูแก่โลกเพื่อประโยชน์
เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อย่าไปทางเดียวกันสองรูป”

“ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงแสดงธรรมในหังดงามในเบื้องต้น ในหังดงามในท่ามกลางในหังดงามใน
ที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ให้เป็นไปพร้อมทั้งอรรถะทั้งพยัญชนะในบริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง
สัตว์ทั้งหลายที่เป็นพวกอริในดวงตาแต่เล็กน้อยก็มีอยู่ สัตว์พวกนี้ ย่อมเสื่อมจากคุณที่ควรได้เพราะไม่ได้
ฟังธรรม สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีแน่แท้ ภิกษุทั้งหลาย แม้เราเองก็จักไปสู่ตำบลอรุเวลาเสนาณิคม
เพื่อแสดงธรรม”

จากคำประกาศนี้ก่อให้เกิดบทบาทของพระสงฆ์ขึ้นมากมายประกอบกับพระสงฆ์เป็น
ผู้ดำรงชีพด้วยอาศัยผู้อื่น เกิดเป็นหน้าที่ที่จะต้องตอบแทนคุณเหล่านั้นพระพุทธองค์ได้กล่าวไว้ถึง
การที่พระสงฆ์เป็นผู้รับการบำรุงและต้องตอบแทนคุณ
พระพุทธองค์ ได้กล่าวถึงหน้าที่ของสมณะในการตอบแทน การอนุเคราะห์แก่กุลบุตรผู้บำรุงแก่สมณะ
ในเรื่อง ทิศา ๖ ว่า

๑. สอนให้ละเว้นจากความชั่ว
๒. แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
๔. สอนสิ่งที่ยังไม่เคยได้สดับเล่าเรียน
๕. ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในสิ่งที่ได้สดับเล่าเรียนแล้ว
๖. บอกทางสวรรค์ให้ แนะนำวิถีครองชีวิต ให้ได้รับผลดีและความสุข^๑

จากพุทธพจน์เหล่านี้ จึงเป็นสิ่งที่กำหนดบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อผู้อุปการะทั้งหลาย
ว่าตนจะต้องเป็นผู้เผยแผ่ประกาศศาสนา ประกาศธรรมสู่ประชาชนในรูปแบบต่างๆ เช่น การเทศน์
การปาฐกถา การทำเอกสารเผยแผ่ การจัดตั้งสถานศึกษาเป็นต้น^๒ มีการตั้งศูนย์องค์กรขึ้นมา

^๑ ประยุทธ์ ปยุตโต, พระมหา, “บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย”, ในพุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: สยามสมาคม, ๒๕๑๓), หน้า ๑๑.

^๒ ประสาร ทองภักดี, “การเผยแผ่ศาสนาโดยอาศัยพระสงฆ์และโรงเรียน”, พุทธศาสนากับสังคมไทย
ปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: สยามสมาคม, ๒๕๑๓), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

รับผิดชอบ เช่น หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) กองงานพระธรรมทูต เป็นต้น นอกจากนี้ บางวัดยังมีการจัดองค์กรเพื่อทำการเผยแผ่ศาสนาอีกด้วยเช่น ศูนย์เผยแผ่ธรรม วัดพันอ้น เชียงใหม่, คณะพุทธนิคมเชียงใหม่, คณะธรรมทานไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น

การเผยแผ่ตามหลักการทางศาสนา ตามพระวาระของพระพุทธองค์ที่ประกาศ อันหมายถึงการประกาศ “พรหมจรรย์” ซึ่งพระราชมุนี^{๓๓} ได้อธิบายถึงคำว่า “พรหมจรรย์” มาจาก คำว่า “พรหมจริย” คำไทยคือ “พรหมจริยา” แปลว่าจริยะที่เป็นพรหมหรือจริยอันประเสริฐ “จริยะ” คือ การดำเนินชีวิตหรือการครองชีวิต “พรหม” แปลว่าประเสริฐ และยังได้กล่าวถึงพุทธวาระ ในสังยุตตนิกายว่า “อัยเมว โข ภิกขุ อริโย อภฺธุงคิโก มคฺโค พุรรมมจริย” แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย มรรคหรือมรรคมืองค์ ๘ ประการอันประเสริฐนี้แหละชื่อว่า พรหมจรรย์” หรือใน อลคัฏฐุปมสูตร ที่พระพุทธองค์ได้ตรัสต่อพระภิกษุที่เชตวัน ใจความตอนหนึ่งว่า “...ภิกษุทั้งหลาย ในกาลก่อนก็ตาม ในบัดนี้ก็ตาม เราบัญญัติขึ้นสอนแต่เรื่องทุกข์และความดับสนิทไม่มีเหลือของความทุกข์เท่านั้น...”^{๓๔} ซึ่งโอวาทนี้เป็นเสมือนการประกาศการเผยแผ่ศาสนาที่มุ่งเน้นสู่จุดหมายสูงสุดอันได้แก่ วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์สู่โลกุตตรธรรมอันเป็นอุดมการณ์สูงสุดทางพุทธศาสนา โดยใช้ อริยมรรคมืองค์แปดเป็นทางเดิน หากใครไม่มีความพร้อมก็มีหลักในขั้นของการเป็นอยู่เพื่อความสุข (โลกียธรรม) เพื่อเป็นการสร้างฐานในการพัฒนาต่อไป ซึ่งพระองค์เองก็ทรงยอมรับในความแตกต่างกัน ของมนุษย์ในการเข้าใจธรรมต่างๆ ทรงเปรียบเทียบเป็นดังดอกบัว ๓ เหล่า คือ บัวที่ยังจมอยู่ในน้ำ บัวที่ตั้งอยู่เสมอฟื้นน้ำและบัวที่โผล่ขึ้นพ้นน้ำ จึงได้มีการแยกแยะธรรมที่สอนคนแตกต่างกันพระองค์ ทรงกล่าวไว้ในปาสาธาสีสูตรว่า

“...ประตุแห่งนิพพานอันเป็นอมตะ เราเปิดไว้แล้วแก่สัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่าใดมีโสตประสาท สัตว์เหล่านั้นจงปลงสัทธาลงไปเถิด เราารู้สีกว่ายาก จึงไม่กล่าวธรรมอันประณีตอันเรากล่าวคล่องแคล่ว ชำนาญในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย...”^{๓๕} หากใครไม่มีความพร้อมในการศึกษาธรรม ขั้นโลกุตตรธรรม พระองค์ทรงมีหลักในขั้นของการเป็นอยู่เพื่อความสุขในโลก (โลกียธรรม) เพื่อเป็นการสร้างฐานในการพัฒนาต่อไปซึ่งต่อมาในสังคมไทยได้มีการจัดเป็นหมวดที่เรียกว่า “หมวดธรรม” ซึ่งบางท่านกล่าวว่าหลักธรรมสำหรับพระภิกษุ และ “หมวดคิทธิปฏิบัติ” ซึ่งเป็นหมวดธรรมสำหรับ บุคคลผู้ครองเรือน เช่น ทิศ ๖ ฆราวาสธรรม ๔ อบายมุข ๔ อบายมุข๖ เป็นต้น เป็นการแยกหลักธรรม ในการเผยแผ่ตามความเข้าใจ การตีความการอรรถอธิบายเป็นไปตามสติปัญญาของตน ผสมผสานกับ ความเชื่อเดิมของท้องถิ่น บางคำสอนบางแง่เด่นขึ้น บางแง่เลือนลางลง (เพราะการย่ำและ

^{๓๓} พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗) หน้า ๑๗-๒๑.

^{๓๔} พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์, หน้า ๒๘๗.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, ๒๒๔.

การเบี่ยงความสนใจตามความโน้มเอียงและความถนัดของผู้สอน) ในสังคมไทยได้มีการแยกอธิบายหลักพุทธธรรมออกเป็น ๒ ส่วน คือ สัจจะธรรมส่วนหนึ่ง กับจริยธรรมส่วนหนึ่ง โดยสัจจะธรรมเป็นส่วนหนึ่งของสถานะของสิ่งทั้งหลายหรือธรรมชาติและความเป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลายหรือกฎธรรมชาติ ส่วนจริยธรรม หมายถึง ข้อประพฤติปฏิบัติหรือการถือเอาประโยชน์จากความรู้ความเข้าใจในสภาพและความเป็นไปของสิ่งทั้งหลาย^{๔๖} ดังนั้น ประชาชนจึงรู้จักพระพุทธศาสนา ในฐานะที่เป็นคำสอนให้คนละชั่วการประพฤติตนเป็นคนดีมีสัจจะ มีศีล มีความกตัญญูทศเวท ไม่เบียดเบียนตนเองหรือผู้อื่นเป็นคนใจบุญสุนทาน มีใจเมตตากรุณา และเพื่อเป็นประโยชน์ในการเผยแผ่ศาสนา ได้มีการกำหนดบทบาทของพระสงฆ์เกี่ยวกับการเผยแผ่ใน พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ว่า

๑. อบรมภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องจรรยา มารยาทตลอดถึงการปฏิบัติอันเกี่ยวพิธีหรือแบบอย่างต่างๆ

๒. อบรมการทำวัตรสวดมนต์ให้เป็นไปโดยมีระเบียบเรียบร้อย

๓. หาอุบายวิธีให้ได้ยิน ได้ฟังโอวาท คำสั่งสอน หรือแนะนำที่เป็นประโยชน์

๔. แนะนำคำสั่งสอนอบรมประชาชนให้เข้าใจในศาสนพิธีและการปฏิบัติ

๕. เทศนาสั่งสอนประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและให้ได้ยินได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับพระศาสนาโดยถูกต้อง

๖. หาอุบายวิธีสกัดกั้นสัทธรรมปฏิรูปมิให้เกิดขึ้น หรือบำบัดที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไปโดยที่ชอบ

๗. ขวนขวายเพื่อให้ศิษย์วัดมีความรู้ในเรื่องพระศาสนาและอบรมในทางศีลธรรม มีการไหว้พระสวดมนต์ เป็นต้น

๘. ขวนขวายจัดตั้งห้องสมุดเพื่อประโยชน์แก่การศึกษาธรรมบาลี หรือเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หรือขวนขวายจัดหาหนังสือที่เกี่ยวกับความรู้ทั่วไปบ้าง ที่เกี่ยวกับการไหว้พระสวดมนต์บ้าง ที่เกี่ยวกับศีลธรรมบ้าง ที่เกี่ยวกับประวัติพระบ้าง เพื่อให้ผู้รักาศิลปวัฒนธรรมตามวัดต่างๆ ได้ท่องเที่ยวอ่านตามควรแก่สถานที่และโอกาส

๙. ขวนขวายจัดหาเครื่องอุปกรณ์ในการเรียนภาษาไทยบางประเภทสำหรับชั้นประถมขึ้นเพื่อให้เด็กที่ขัดสนนิยมใช้ในการเรียน

รูปแบบในการเผยแผ่ศาสนา แบ่งเป็น ๓ วิธีการ คือ

๑. การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย ได้แก่ การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนประจำวัด ที่บ้านผู้อาราธนาและที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือ เทศน์รูปเดียวหรือเทศน์ปุจฉาวิสัชนา ๒ รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุงการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๗-๑๐.

โทรทัศน์ หรือการบันทึกลงแผ่นเสียงหรือแถบบันทึกเสียงนำไปเผยแพร่ในที่ต่างๆ และโอกาสต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่หลักธรรมที่นำมาแสดงมักเป็นเรื่องของการให้ทาน อานิสงค์ของทาน กฎแห่งกรรม นรก สวรรค์ เป็นต้น

๒. การเผยแพร่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่นตามโอกาสต่างๆ เนื้อหาหลักธรรมที่นำมาเผยแพร่จะเป็นไปในลักษณะของการประยุกต์เพื่อให้เข้ากับปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น หลักอริยสัจ ๔ หลักฆราวาสธรรม ๔ อิทธิบาท ๔ อบายมุข ๖ เป็นต้น

๓. การเผยแพร่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแพร่หรือเผยแพร่ในเป็นสถานศึกษา ดังนั้น พระสงฆ์ที่มีบทบาทเผยแพร่ศาสนาในปัจจุบัน เช่นพระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ) พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) พระพิศาลธรรมพาที (พยอมกल्याณ) เป็นต้น และนอกจากนี้การประกาศศาสนาที่น่าสนใจในอีกรูปแบบหนึ่งก็คือการที่พระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติเคร่งครัดให้เป็นທີ່เลื่อมใสแก่ผู้พบเห็นเป็นผู้ปฏิบัติตามธรรมวินัยที่ได้ศึกษามา มีความสำรวม ถือเป็นการเผยแพร่แบบการครองชีวิต เพื่อให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติตามเป็นการเผยแพร่ศาสนาอีกวิธีเช่นกันเช่น พระสงฆ์ในสำนักสวนโมกขพลาราม สำนักวัดหนองป่าพง หรือพระสงฆ์ในสำนักวัดป่าต่างๆ เป็นต้น

2.5 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคม

จากการศึกษาของ เวเบอร์^{๔๗} ชี้ให้เห็นว่า ระบบศาสนามีความสัมพันธ์และมีอิทธิพลต่อระบบเศรษฐกิจและการเมือง โดยความคิดทางศาสนาเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในสังคม ระบบศาสนาจะให้ความชอบธรรมแก่กลุ่มมีอำนาจเหนือกว่าจะมีส่วนในการสร้างความชอบธรรมแก่มาตรการต่างๆ ที่กลุ่มเหนือกว่ากำหนดให้ ศาสนาจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจหรือรัฐในด้านครอบงำทางอุดมการณ์^{๔๘} พุทธศาสนาในเมืองไทยถูกใช้เป็นเครื่องมือของระบบศักดินามานาน^{๔๙} โดยช่วยให้ไม่จำเป็นต้องพึ่งพากำลังทหาร (กลไกด้านอำนาจ) เพื่อเข้าครอบครองไพร่โดยตรง เพราะสามารถครอบครองโดยชอบธรรมในฐานะผู้มีบุญญาธิการซึ่งเกิดจากกุศลธรรมในชาติก่อนและใน

^{๔๗} ฟรังซ์ ฮับส์บวร์ท, ศาสนากับสังคมเอเชีย, แปลโดยบัณฑิต อ่อนคำ และเสรี พงศ์พิศ, (กรุงเทพมหานคร: กองบรรณาธิการปาจารยสาร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐-๒๐.

^{๔๘} กาญจนา แก้วเทพ, “อุดมการณ์ แนวคิดและแนววิเคราะห์”, วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง, (๒๕๒๗), หน้า ๑๑-๑๓.

^{๔๙} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ขาด ศาสน์ กษัตริย์ ในศตวรรษที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๒๕), หน้า ๒๑.

ฐานะเป็นผู้พิทักษ์รักษาแผ่นดิน^{๕๐} คำสอนทางพุทธศาสนาถูกอ้างและระดมมาใช้อธิบายให้เหตุผลความจำเป็นที่จะต้องมีการมีพระมหากษัตริย์ และความจำเป็นที่ประชาชนจะต้องยอมรับอำนาจการปกครองผ่านพระสงฆ์^{๕๑}

สมัยพระยาสิทธิ ไทรบุรีได้ประพันธ์ไตรภูมิพระร่วงที่เป็นการผสมกันระหว่างความเชื่อแบบพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์เข้าด้วยกัน บรรยายถึงภพภูมิต่างๆ ให้คนรู้จักบาป ทำบุญ เพื่อเป็นเครื่องมือทางการเมือง จนไตรภูมิพระร่วงกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย มีการเขียนรูปภาพนรก สวรรค์ เปรต เทวดา เป็นต้น ตามผนังโบสถ์ วิหารอย่างแพร่หลายหล่อหลอมจิตใจคนไทยสืบมา^{๕๒} ส่วนในสมัยอยุธยา ได้มีการตอกย้ำความเชื่อแบบนี้โดยการประพันธ์มหาดิฉันคำหลวงพระมาลัยคำหลวงและนันทินาชาดกมาเป็นเครื่องมือ^{๕๓} มีการนำความเชื่อแบบพราหมณ์เข้ามาผสมอีกด้วย

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการใช้พุทธศาสนาเพื่อรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์และสร้างความชอบธรรมในการปกครองอย่างเด่นชัด พระองค์ทรงใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาและคณะสงฆ์เป็นเครื่องมือในการสร้างอุดมการณ์ของชาติ และสื่อสารถ่ายทอดนโยบายตลอดจนอุดมการณ์รัฐไปสู่ราษฎรเพื่อให้ราษฎรมีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ผ่านทางการศึกษาของชาติที่มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสเป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และมีบทบาทในการสนองนโยบาย และยังได้กล่าวถึงหน้าที่ของพระสงฆ์ว่า

“เป็นผู้นำสั่งสอนประชาชนให้อยู่ในธรรมสุจริต เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาสุขทุกข์ของชาวบ้าน เป็นกล่ามมิตรของผู้ปกครองและผู้เชื่อมโยงในระหว่างผู้ปกครองและราษฎรให้สนิทสนมกัน”^{๕๔} และต่อมา พระพิมลธรรมได้กล่าวไว้ในคำแนะนำระเบียบคณะสงฆ์ที่แจกสู่พระสงฆ์ทั่วประเทศว่า

“...พระเจ้าแผ่นดินของเราเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภ์ พระศาสนาของเราเจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ได้ก็เพราะว่าพระบรมราชาอุปถัมภ์เป็นหลัก พวกเรา (คณะสงฆ์) ควรรู้จักพระคุณของพระองค์ท่าน และ

^{๕๐} ชลธิรา กลัดอยู่, “ไตรภูมิพระร่วง : รากฐานของอุดมการณ์ทางการเมืองไทย”, วารสารธรรมศาสตร์, (๒๕๑๗), หน้า ๑๑๗-๑๑๘.

^{๕๑} สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง กรณีศึกษาประเทศไทยลาว และกัมพูชา, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัยฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า (๑๓)-(๑๔).

^{๕๒} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ในศตวรรษที่สามแห่งกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า ๑๔ -๑๖.

^{๕๓} สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทรวณิช, ความคิดทางการเมืองไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๔.

^{๕๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พระมหาสมณาวาท, (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๘), หน้า ๓-๔.

แสดงปณิธานสนองพระคุณโดยควรแก่ฐานะที่พระสงฆ์จะทำได้ ถ้าเทศน์ให้ประชาชนได้ฟังด้วยก็จะดีมาก จะทำได้อย่างไร ให้รายงานถวายพระราชกุศลให้ทรงทราบ..”

สมัยการพัฒนา จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้วางนโยบายตั้งพระสงฆ์เข้าสู่กระบวนการพัฒนาประเทศ และป้องกันการแทรกซึมของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยทางหนึ่งได้ผสมผสานกับโครงการพระธรรมทูตและโครงการพระธรรมจาริก^{๕๕}

สรุปจากการศึกษา พระสงฆ์จึงได้เข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ร่วมมือกับรัฐบาลในโครงการต่างๆ เพื่อความเป็นปึกแผ่นของคนในชาติด้วยการให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศ แนะนำด้านอาชีพ การศึกษา อนามัย การก่อสร้างทางด้านวัตถุ มีการอบรมแก่พระสงฆ์ที่เข้าร่วมโครงการอยู่เสมออีกด้านหนึ่งเพื่อมิให้เป็นอุปสรรคในการพัฒนาก็ได้มีการห้ามพระสงฆ์สั่งสอนประชาชนให้มากเกินไป สันโดษ พอใจในสิ่งที่ตนเองมี ด้านการบริหารงานคณะสงฆ์ รัฐเข้าควบคุมผ่านกรมการศาสนาที่สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้ดำเนินการเชื่อมโยงสู่มหาเถรสมาคม และเป็นองค์กรในการแต่งตั้ง ควบคุมคณะสงฆ์เป็นลำดับชั้นลงไป คือเจ้าคณะหน เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส พระสงฆ์ทุกรูปจะต้องมีสังกัดสำนัก(วัด) ที่อยู่ภายใต้มหาเถรสมาคม

นอกจากนั้น รัฐยังได้อุปถัมภ์พระสงฆ์ในด้านการก่อสร้างวัด ทำนุบำรุงพระศาสนาตลอดจนการถวายพระสมณศักดิ์ นิตยภัต ตำแหน่งพระสังฆาธิการระดับต่างๆ^{๕๖} ทำให้พระสงฆ์มีลักษณะที่แทบไม่ต่างไปจากข้าราชการในฐานะที่เป็นเครื่องมือของเพื่อเป็นการแสดงการกตัญญูทศเวทต่อรัฐ ผู้มีอำนาจพระสงฆ์ได้นำเนื้อหาของธรรมะในบางเรื่องเท่านั้นมาสั่งสอนประชาชน ในยุคที่ผ่านมาจึงเป็นการสั่งสอนในเรื่องบาป บุญ กรรม การที่บุคคลหนึ่งมีสถานภาพเป็นผู้ที่ดีกว่าบุคคลอื่นเพราะได้สั่งสมกรรมดีมาแต่ปางก่อน กรรมดีนั้นสร้างได้ด้วยการทำบุญ บุคคลใดทำการสะสมบุญได้มาก ผลบุญย่อมส่งผลให้เลื่อนฐานะสูงขึ้นได้ในชาติหน้าและสอนให้ทำบุญโดยการให้ทานว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุด สะดวกที่สุด^{๕๗}

สถาบันพุทธศาสนา พระสงฆ์ มีปรากฏการณ์หลายประการในการวิเคราะห์ว่าได้ตกเป็นเครื่องมือกลไกของรัฐ ซึ่งผู้ศึกษา ได้แบ่งเป็น ๒ ช่วง คือ

^{๕๕} พริ้งชัย สุธาทรร, ศาสนากับสังคมเอเชีย, แปลโดยบัณฑิต อ่อนคำและเสรี พงศ์พิศ, หน้า ๑๘๙-๑๙๐.

^{๕๖} พริ้งชัย สุธาทรร, ศาสนากับสังคมเอเชีย, แปลโดยบัณฑิต อ่อนคำและเสรี พงศ์พิศ, หน้า ๑๓-๑๔,

^{๕๗} อุทิศ จินนพันธ์สกุล, วิชาการเศรษฐกิจวัด, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๕-๒๖,

๑. ยุคก่อนการพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สังคมไทยในยุคนี้เป็นยุคสมบูรณาญาสิทธิราช มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครอง นับตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุโขทัย เป็นต้นมา พุทธศาสนา ได้ตกเป็นเครื่องมือของรัฐมากมาย เช่น

๑.๑ การนำหลักธรรมทางศาสนาเป็นเครื่องมือครอบงำอุดมการณ์ ว่ากษัตริย์เป็นผู้มีบุญญาธิการ เนื่องจากทำบุญมากในชาติก่อน ประชาชนเป็นผู้ทำบุญน้อย กษัตริย์เป็นผู้ครองแผ่นดินโดยใช้หลักธรรม เช่น ทศพิธราชธรรม ธรรมราชา เป็นต้น รวมถึงการใช้พระนาม เช่น พระพุทธเจ้าหลวง

๑.๒ สถาบันกษัตริย์เป็นผู้แต่งตั้งผู้ปกครองสงฆ์ (พระสังฆราช) บำรุงสร้างวัดวาอาราม ตลอดจนการแต่งตั้งพระสมณศักดิ์ ให้นิตยภัต แต่งตั้งพระอุปฌาย์ แต่งตั้งให้เป็นวัดหลวง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้กลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบเนื่องถึงปัจจุบัน

๑.๓ มีการประพันธ์วรรณคดี วรรณกรรมโดยนำหลักธรรมทางพุทธศาสนาบางประการเพื่อสนับสนุนแนวคิดบุญญาธิการ เช่น ไตรภูมิพระร่วง พระมาลัยคำหลวง ซึ่งเป็นการบรรยายถึงเรื่องกฎแห่งกรรม ใครทำชั่วตกนรกขุมต่างๆ ต้องกระทำความดี รู้จักให้ทาน เพื่อชาติหน้าจะได้สบาย ทำให้ประชาชนไม่ขวนขวายในการเปลี่ยนแปลง มิได้เน้นการสั่งสอนเรื่องของโลกุตตรธรรม ความหลุดพ้นจากทุกข์

๑.๔ มีการตั้งหน่วยงานของรัฐขึ้นเพื่อทำหน้าที่ด้านการศาสนา เช่น กรมธรรมการ-กรมสังฆาริ จนกลายเป็นกรมการศาสนาในปัจจุบัน

๑.๕ มีการเชิดชูอุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

๑.๖ สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มีพระประสงค์ขยายการศึกษาสู่ภูมิภาค ก็ได้อาศัยสถาบันพระพุทธศาสนา พระสงฆ์เป็นหลัก ก่อนที่จะมีการแยกในสมัยต่อมา

2.ยุคการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พระสงฆ์ถูกดึงเข้ามา มีบทบาทด้านการพัฒนาหลายโครงการ และถูกสั่งห้ามในบางประการ เช่น

๒.๑ การนำหลักธรรมมารองรับการกระทำของตน สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำการปฏิวัติใหม่ๆ ได้กล่าวอ้างว่า การปฏิวัติเป็นการดี พระพุทธเจ้าก็สรรเสริญการปฏิวัติ ในปฐมเทศนา (ธรรมจักรกับปวัตตนสูตร) ที่แสดงแก่ปัญจวัคคีย์ พระองค์ทรงตรัสว่า “โลเกอปปปฏิวัตติยัง”

๒.๒ มีการนำเสนอว่าประเทศไทยไม่พัฒนาเพราะพระสงฆ์มัวแต่พร่ำสอนแต่ให้ประชาชนสันโดษ มักน้อย ได้เท่าไรพอใจเท่านั้น ทำให้คนไม่มีความกระตือรือร้นทำงาน จอมือจ่อเท้า

๒.๓ โครงการพระสงฆ์ร่วมพัฒนาชุมชน เป็นโครงการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อชนะจิตใจประชาชนในชนบทโดยมีรากฐานอยู่บนแนวความคิดที่ว่า เมื่อประชาชนได้รับการตอบสนองทางวัตถุ โดยการช่วยเหลือสนับสนุนจากรัฐบาลแล้วประชาชนจะจงรักภักดีและให้การสนับสนุนรัฐบาล เป็นโครงการเพื่อป้องกันคอมมิวนิสต์ พระสงฆ์ที่เข้าร่วมโครงการจะได้รับการอบรมถวายความรู้เกี่ยวกับ

การปฏิบัติงาน โดยพระสงฆ์ในโครงการมีบทบาทในการแนะนำประชาชนในการพัฒนาชุมชนทั้งในด้านอาชีพ การศึกษา อนามัย และการก่อสร้างถาวรวัตถุ เพื่อการยกระดับความเป็นอยู่เพิ่มผลผลิตและรายได้

๒.๔ โครงการพระธรรมทูตเป็นโครงการร่วมของคณะสงฆ์กับกรมการศาสนา มีการตั้งเป็นกองงานพระธรรมทูต เป็นการนำพระสงฆ์ออกเผยแผ่หลักธรรมทางศาสนาสู่ประชาชนทั่วประเทศ พระสงฆ์ที่สมัครเข้าร่วมโครงการเป็นพระธรรมทูตจะได้รับการอบรม ชักซ้อมและทำแผนการเผยแผ่ร่วมกันแล้วออกเผยแผ่ตั้งแต่วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ จนถึงวันก่อนเข้าพรรษาของทุกปี มีการแบ่งออกเป็น ๙ สาย มีเจ้าคณะจังหวัดจะควบคุมการเผยแผ่ในจังหวัด เจ้าคณะอำเภอดูแลในเขตการปกครองของตน ตลอดจนเจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาสที่พระธรรมทูตเข้าไปพักเป็นผู้ให้การดูแล พระธรรมทูตจะจาริกไปจากหมู่บ้านหนึ่งสู่หมู่บ้านหนึ่ง มีการพบปะพูดคุย ประชุมบรรยาย ปาฐกถา ชักนำประชาชนร่วมกันพัฒนาท้องถิ่นและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่างๆ ด้วยโดยการนี้เน้นหลักธรรม ๘ ประการคือ (๑) ศีลธรรมและวัณณธรรม (๒) สุขภาพอนามัย (๓) สัมมาอาชีพ (๔) สันติสุข (๕) ศึกษาสงเคราะห์ (๖) สาธารณสงเคราะห์ (๗) กตัญญูกตเวทิตาธรรม (๘) สามัคคีธรรม ในการออกปฏิบัติการจะมีการแจกยารักษาโรค หนังสือธรรมะ บางสายจะมีการนำภาพยนตร์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ที่เสด็จไปเยี่ยมเยียนประชาชนในที่ต่างๆ โครงการ

- 1) พระธรรมทูต มีวัตถุประสงค์ประกอบไปด้วยเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
- 2) เพื่อส่งเสริมและปลูกฝังศีลธรรม วัณณธรรมและคำปรึกษาทางจิตใจแก่ประชาชน
- 3) เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดี และความร่วมมือซึ่งกันและกัน ระหว่างข้าราชการ ประชาชน พระสงฆ์ และผู้นำทางศาสนาในการพัฒนาประเทศและความเป็นอยู่ของประชาชน
- 4) เพื่อให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้มีโอกาสในการที่จะบำเพ็ญสาธารณประโยชน์แก่ประเทศและพระศาสนาตามสมควรแก่สมณวิสัย

ซึ่งต่อมาได้มีการขยายออกไปสู่พระธรรมทูตต่างประเทศ เช่น พระธรรมทูตสายประเทศอินเดีย พระธรรมทูตสายประเทศอังกฤษ พระธรรมทูตสายประเทศอเมริกา เป็นต้น

๒.๕ โครงการพระธรรมจาริก เป็นโครงการร่วมของคณะสงฆ์กับกองงานชาวเขากรมประชาสงเคราะห์ โดยมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนให้ชาวเขามานับถือพุทธศาสนา โดยมีความเชื่อว่าถ้าชาวเขานับถือหรือศรัทธาในพุทธศาสนาแล้วจะเกิดความรู้สึกเป็นคนไทย ยอมรับวัฒนธรรมไทย และกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย ซึ่งจะรักและเคารพสถาบันหลักของสังคมและไม่ตกเป็นเครื่องมือ

ของคอมมิวนิสต์ แก้ไขปัญหาการปลูกฝิ่น รวมถึงแก้ปัญหาความมั่นคงตามแนวชายแดนโครงการพระธรรมจาริก มีวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย

- 1) เพื่ออบรมศีลธรรมและหน้าที่พลเมืองดีแก่ชาวเขา
- 2) เพื่อการสงเคราะห์ทางจิตใจการศึกษา การรักษาพยาบาล การช่วยเหลือในการแก้ปัญหาเดือดร้อนเฉพาะหน้าต่างๆ เพื่อให้ชาวเขามีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกับคนไทย
- 3) เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พระสงฆ์ที่เป็นพระธรรมจาริกที่ผ่านการอบรมแล้ว จะถูกส่งไปประจำตามอาศรมในหมู่บ้านชาวเขาเผ่าต่างๆ

๒.๖ โครงการการศึกษาเด็กก่อนเกณฑ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้คณะสงฆ์พิจารณาหาทางจัดการสอนเด็กและประชาชนให้อ่านออกเขียนได้กระทรวงศึกษาธิการจึงได้คิดโครงการวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์โดยให้โรงเรียนตั้งในวัด มีพระเป็นครู มีฆราวาสทำหน้าที่เป็นครูและพี่เลี้ยงสอนเด็กที่มีอายุก่อนเกณฑ์เข้าโรงเรียนประถม โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ (1) เพื่อเป็นการวางรากฐานการศึกษาของเด็กก่อนเกณฑ์พอให้มีพื้นฐานความรู้ เพื่อเรียนชั้นประถมศึกษาต่อไปด้วยดี (2) เพื่อเป็นการปลูกฝังวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามให้แก่เด็ก (3) เพื่อเป็นการปลูกฝังธรรมะให้แก่เด็กตั้งแต่เยาว์วัย (4) เพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับบ้าน โดยอาศัยเด็กเป็นสื่อสัมพันธ์ (5) เพื่อส่งเสริมให้เด็กมีสุขนิสัยที่ดี มีนิสัยร่าเริง รู้จักออกกำลังกาย และพักผ่อนที่ถูกต้องตลอดจนการป้องกันโรคภัยที่มาเบียดเบียน (6) เพื่อให้เด็กสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ และสามารถปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของตัวเองได้ (7) เพื่อส่งเสริมให้รู้จักการสังเกตและมีไหวพริบ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในสิ่งที่ตั้งถาม (8) เพื่อส่งเสริมให้ พระภิกษุสามเณรได้บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม (9) เพื่อที่จะให้เป็นการสนองต่อนโยบายของทางคณะสงฆ์ และกระทรวงศึกษาธิการ

ซึ่งเป็นโครงการที่แย่งกันจัดกับกรมการพัฒนาชุมชนก็ได้เปิดศูนย์พัฒนาเด็กประจำหมู่บ้านโครงการนี้ต่อมาผนวกเข้าเป็นชั้นอนุบาลในโรงเรียนประถม วัดจึงต้องรับเด็กที่มีอายุน้อยลงไปเป็นเด็กก่อนอนุบาลแทน

๒.๗ โครงการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) มหาเถรสมาคมได้วางระเบียบขึ้นเพื่อเป็นการอบรมประชาชนประจำตำบล ตลอดจนส่งเสริมและสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ประชาชน หัวข้อหลักธรรมในการอบรม คือ (๑) ศีลธรรมและวัฒนธรรม (๒) สุขภาพอนามัย (๓) สัมมาอาชีพ (๔) สันติสุข (๕) ศึกษาสงเคราะห์ (๖) สาธารณะสงเคราะห์ (๗) กตัญญูกตเวทิตาธรรม (๘) สามัคคีธรรม โดยให้ตั้งขึ้นในทุกตำบล มีคณะกรรมการซึ่งแต่งตั้งโดยเจ้าคณะอำเภอ เช่น เจ้าอาวาสวัดต่างๆ ที่ อ.ป.ต.(หน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล)ตั้งอยู่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น

๒.๘ การอบรมจริยธรรมนักเรียน ข้าราชการและประชาชน เมื่อกรมการศาสนา ได้พิจารณาถึงจริยธรรมมีความเสื่อมลงจากบุคคลประเภทต่างๆ จึงมีการตั้งงบประมาณในการอบรม เพื่อเป็นการสร้างความสุข ความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงแห่งชาติ การดำเนินโครงการ บางแห่ง จะมีการส่งอนุศาสนาจารย์ออกไปอบรมหรือให้มีการหาวิทยากรในท้องถิ่น ในกระบวนการ อบรมให้ยึดถือคุณลักษณะของคนไทย ๑๐ ประการ คือ (1) มีระเบียบวินัย (2) มีความซื่อสัตย์สุจริต และยุติธรรม (3) ขยัน ประหยัดและอดทนในสัมมาชีพ (4) รู้จักคิดริเริ่มสร้าง วิจัยและตัดสินใจ อย่างมีเหตุผล (5) สำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบต่อสังคมและประเทศชาติ (6) กระตือรือร้น ในการปกครองระบอบประชาธิปไตย รักและเทิดทูนชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ (7) มีพลานามัย สมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ (8) รู้จักพึ่งตนเองและมีอุดมคติ (9) มีความภาคภูมิใจและรู้จักทำนุบำรุง ศิลปะ วัฒนธรรม และทรัพยากรของชาติ (10) มีความเสียสละ เมตตาอารี กตัญญูกตเวที กล้าหาญ และสามัคคี

๒.๙ โครงการอุทยานการศึกษา เป็นโครงการที่เริ่มมีการปฏิบัติเป็นรูปธรรมเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๘ วัตถุประสงค์ของโครงการ ประกอบด้วย (1) เพื่อจัดและพัฒนาบริเวณ สถานที่ เสนาสนะ ให้เป็นอุทยานการศึกษา (2) เพื่อส่งเสริมและพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน (3) เพื่อให้บริการ ความรู้ ข่าวสาร ข้อมูลและให้เกิดเจตคติที่ดีแก่ประชาชนในชุมชน

๒.๑๐ การอบรมพระสังฆาธิการ พระสังฆาธิการ หมายถึงพระสงฆ์ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในคณะสงฆ์ เช่น เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เป็นต้น พระสังฆาธิการเป็นผู้ที่มีขอบเขตความรับผิดชอบสูงและกว้างขวาง เป็นผู้ปกครองดูแลและอบรมสั่งสอน พระสงฆ์สามเณร ตลอดถึงประชาชนให้ตั้งมั่นในหลักธรรม จึงจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถ มีนโยบายและกลยุทธ์ในการบริหารงาน พระสังฆาธิการในสมัยใหม่ยังเป็นผู้ที่มีบทบาทในการพัฒนา ประเทศตามโครงการกรมการศาสนาและคณะสงฆ์ผลักดันให้เกิดขึ้น ปัจจุบันคณะสงฆ์เชียงใหม่ จัดให้มีการประชุมพระสังฆาธิการอยู่เสมอ ปีละ ๒ ครั้ง โดยมีวัตถุประสงค์ ประกอบด้วย (1) เพื่อเพิ่มพูน ความรู้ความสามารถในการบริหารการปกครอง การศึกษา การเผยแผ่ศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณะสงเคราะห์แก่พระสังฆาธิการให้ดำเนินการไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีประสิทธิผล ประหยัดและก่อให้เกิดประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาและศาสนิกชนโดยทั่วไป (2) เพื่อส่งเสริมให้ พระสังฆาธิการมีความรับผิดชอบต่อสังคมและเป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา ปสาทะ ของประชาชนและผู้พบเห็น ทั่วไป และใช้วัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด (3) เพื่อส่งเสริมให้พระสังฆาธิการได้เป็นผู้นำในการให้ ความร่วมมือกับทางราชการในการพัฒนาสังคมโดยมุ่งให้ประชาชน มีการศึกษาดี มีสุขภาพอนามัย

สมบูรณ์ รู้จักประกอบสัมมาอาชีวะมีคุณธรรมและจริยธรรมและในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และลักษณะสังคมไทยและการรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุและศิลปวัตถุ^{๕๘}

๒.๑๑ โครงการจัดการศึกษาในวัด เป็นโครงการที่เริ่มต้นในสมัยของ นายสุขวิช รังสิตพล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นโครงการร่วมของกรมการศาสนา กรมสามัญ กรมอาชีวศึกษาและกรมการศึกษานอกโรงเรียน โดยการบรรพชานักเรียน นักศึกษา ที่สนใจ มีความประสงค์จะเข้าร่วมโครงการ เพื่อส่งเสริมให้เยาวชนของชาติได้เข้าบวชเรียน ใช้ชีวิตเป็นสามเณร โดยความสมัครใจเป็นเวลา ๓ เดือนและให้เยาวชนเหล่านั้นได้รับการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นการพัฒนาด้านความรู้สามัญ สายอาชีพควบคู่กับการศึกษาปริยัติธรรมสำหรับพระนวกะ ซึ่งให้พำนักที่วัดตลอดเวลา ปัจจุบันหน่วยงานของรัฐที่เข้ามาดูแลคณะสงฆ์ คือ กรมการศาสนา ซึ่งมีการกำหนดหน้าที่ของกรมการศาสนา ดังนี้ คือ (1) ทำนุบำรุง ส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับนโยบายรัฐและคณะสงฆ์ทั้งด้านการบริหารการปกครอง ศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสาธารณูปโภค โดยทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขาธิการของมหาเถรสมาคม รวมทั้งสำนักงานคณะกรรมการศึกษาและคณะสงฆ์ (2) เสริมสร้างศีลธรรม ปลุกฝังคุณธรรมและจริยธรรม ตลอดจนทำนุบำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุ รวมทั้งพัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา (3) ให้การอุปถัมภ์ศาสนาอื่นๆ ที่ราชการรองรับ

2.6 แนวคิดเกี่ยวกับพุทธศาสนาและบทบาทพระสงฆ์กับสังคมไทย

พุทธศาสนาถือได้ว่า เป็นศาสนาประจำชาติของไทย เป็นเสมือนสายใยที่เชื่อมโยงให้ชนในชาติมีความสัมพันธ์กัน โดยมีวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมของทุกฝ่ายและทำหน้าที่ในการประกาศศาสนา นับแต่โบราณ วัดและพระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นแกนหลักของสังคมที่ประชาชนให้ความยอมรับและมีความเคารพ ฟรานซิสโบว์ แชร์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของพุทธศาสนาและพระสงฆ์ในประเทศไทยว่า

“...ประเทศสยามเป็นดินแดนแห่งบวรพระพุทธศาสนา พระภิกษุครองผ้าเหลือง มีส่วนสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวเมือง พระสงฆ์จำนวนสองแสนรูปในประเทศสยามเป็นที่เคารพบูชาและเป็นผู้มีอิทธิพลสูงเหนือสังคมประชากร...” และบันทึกของ เซอร์ จอห์น เบาริง^{๕๙} ได้กล่าวถึงสถานภาพของพระสงฆ์ไว้ในบันทึกตอนหนึ่งว่า

^{๕๘} คณินันต์ จันทบุตร, สถานะและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๔๑-๑๗๔.

^{๕๙} ฟรังซิสฮูตูร์ท, ศาสนากับสังคมเอเชีย, แปลโดยบัณฑิต อ่อนคำ และเสรี พงศ์พิศ, หน้า ๓๕.

“...อาการกิริยาสงสารคนในหมู่คนไทยนั้นดูน่าประหลาดอย่างเดียว คือ ต่อพระสงฆ์ คนทุกชนิดจะต้องหมอบกราบราวกับผู้มีอำนาจใหญ่กว่า แต่พวกพระสงฆ์มีไม่มากนักและเป็นผู้ที่นับถือโดยทั่วไปทั้งหมด ถึงแม้ว่าจะเป็นพวกที่ขอลานเลียงชีวิตก็จริง แต่ไม่ต้องหมอบไหว้ผู้ใด ถึงจะมีอำนาจอย่างไรก็ไม่หมอบไหว้...”

เมื่อพระสงฆ์เป็นที่ยอมรับและเคารพของประชาชน ทำให้วัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์กลางศูนย์รวมของชุมชน เป็นผู้นำทางสติปัญญา แม้ประชาชนจะไม่ได้อ่านหลักธรรมะจากพระไตรปิฎก แต่หลักธรรมคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาถูกถ่ายทอด กล่อมเกลาสมผसानอยู่ในวิถีชีวิต กลายเป็นวัฒนธรรมของสังคม เช่น ความเมตตากรุณา ความซื่อสัตย์ ความกตัญญูกตเวที ความอดทน ความเสียสละ เป็นต้น พุทธศาสนาจึงเป็นรากฐานทางวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ซึ่งกล่าวโดยสรุปถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยได้ ดังนี้^{๖๐}

1. พุทธศาสนานำหน้าที่เป็นพลังที่สร้างสรรค์ บูรณาการของสังคม เป็นสถาบันที่ถ่ายทอดและปลูกฝังวัฒนธรรมและจริยธรรมทางสังคม ก่อให้เกิดความรู้สึกรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรมและความรู้สึกเป็นชาติ

2. พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อเจตคติและค่านิยมและมีบทบาทสำคัญในการกำหนดแนวทางการความสัมพันธ์และการกระทำต่อกันระหว่างสมาชิกในสังคม ตลอดจนทำหน้าที่เป็นกลไกคอยควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคมอีกด้วย

3. พุทธศาสนาไม่เพียงจะมีหลักการเกี่ยวกับธรรมชาติและปัญหาทางศีลธรรมเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับความเท่าเทียมกันในโอกาสทางสังคมและความยุติธรรมเพื่อประโยชน์ของมวลชน

พระสงฆ์ เป็นคำที่ใช้เรียกศาสนบุคคลผู้เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพุทธศาสนาอัน ได้แก่ พระภิกษุ และสามเณร เป็นผู้นำเอาหลักพระธรรมวินัยทางศาสนาประกาศสู่ประชาชน พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ตอนหนึ่ง “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” เมื่อพระสงฆ์เป็นผู้นำเอาระรณะมาสู่ตนจึงได้ให้ความเคารพและศรัทธาต่อพระสงฆ์ที่ศูนย์รวมทางด้านจิตใจของประชาชน มีส่วนในการเสริมสร้างบทบาทของพระสงฆ์ โดยเฉพาะในช่วงที่รัฐยังไม่มีความสามารถในการจัดการในหลายๆด้าน วัดและพระสงฆ์ที่มีชีวิตสัมพันธ์อิงอาศัยอยู่กับประชาชน ได้เข้ามามีบทบาทแทน

ประยูรค์ ปยุตโต^{๖๑} ได้นำเสนอถึงเหตุผลของพระสงฆ์ที่เข้ามามีบทบาททางสังคม คือ

- 1) การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ต้องอาศัยปัจจัยสี่จากที่ชาวบ้านถวาย
- 2) สภาพและเหตุการณ์ในสังคมย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณธรรม

^{๖๐} สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง กรณีศึกษาประเทศไทยลาว และกัมพูชา, หน้า ๓.

^{๖๑} ประยูรค์ ปยุตโต, พระมหา, บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย, หน้า ๑๒.

3) โดยคุณธรรมคือเมตตาธรรม พระสงฆ์จะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ เมื่อพระสงฆ์เข้ามามีบทบาทต่อสังคมในด้านต่างๆ พระราชวรมุนี^{๖๒} ได้สรุปบทบาทของพระสงฆ์และวัดในสังคมไทย ดังนี้

- 1) เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมารับใช้พระและรับการฝึกฝนอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่สอนในสมัยนั้น รวมทั้งเป็นศูนย์รวมเยาวชนด้วย
- 2) เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้เข้ามาอาศัยเลี้ยงชีวิตและศึกษาเล่าเรียน ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
- 3) เป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้ของคนในสมัยนั้น
- 4) เป็นที่พักคนเดินทาง
- 5) เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจ หาความรู้เพิ่มเติม
- 6) เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด
- 7) เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่างๆ
- 8) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ จนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์
- 9) เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน
- 10) เป็นศูนย์กลางบริหารหรือปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมาประชุมบอกแจ้งกิจการ
- 11) เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่างๆ ของชีวิต

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ ได้เสนอถึงการพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติและได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์โดยแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ การพัฒนาคุณภาพของพลเมือง การสงเคราะห์ประชาชน และการช่วยเหลืองานของราชการ

๑. การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองโดยเฉพาะในด้านคุณธรรมและจริยธรรมงานของพระสงฆ์ในด้านนี้ ได้แก่

๑.๑ การให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรของชาติทุกระดับอายุ ให้ได้เข้ามาอยู่ในพระธรรมวินัย ศึกษาและปฏิบัติพระธรรมวินัย แม้จะเป็นการบวชในระยะสั้นๆ ๓ วัน ๗ วัน ๑๕ วันหรือ ๑ พรรษา (๓ เดือน) หรือที่เรียกว่าบวชตามประเพณีก็ตาม ถ้าผู้เข้ามาบวชนั้นศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระสงฆ์ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์ให้นิสัย ให้อนุศาสน์และอบรมสั่งสอนอย่างจริงจังเมื่อลาสิกขาไปก็จะเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคมได้

^{๖๒} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), ไตรภูมิพระร่วง อิทธิพลต่อสังคมไทย, หน้า ๑๖.

๑.๒ การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่มาทำบุญที่วัดในวันธรรมสวนะ และในงานทำบุญบำเพ็ญกุศลต่างๆ ตามประเพณีหรือในงานเทศกาลต่างๆ การเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ การบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม การเขียนบทความเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ การเรียบเรียงหนังสือธรรมเผยแผ่ในงานและโอกาสต่างๆ ตลอดจนกิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งปวง เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก โครงการอบรมประจำตำบล (อ.ป.ต.) ซึ่งล้วนเป็นงานที่ทำให้ประชาชนได้ทราบ ได้รู้จัก ได้เข้าถึง และได้ปฏิบัติ ปฏิบัติชอบตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้มีโอกาสมิใช่เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของประเทศ

๑.๓ การจัดสอนหลักศาสนาแก่เด็กและประชาชน เช่น การสอนศีลธรรมในสถานศึกษาต่างๆ การสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียนและประชาชน การจัดตั้งหน่วยพุทธมาฆะในวัด ในหมู่บ้าน ตำบล การจัดตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ การจัดตั้งห้องสมุดในวัด การจัดตั้งโรงมหรสพทางวิทยุญาณ การจัดตั้งและดำเนินการสำนักวิปัสสนาฯลฯ ซึ่งเป็นงานที่ชักนำเด็กและประชาชนให้ได้ศึกษาเล่าเรียนและปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นการวางพื้นฐานสร้างคุณภาพของพลเมืองต่อไป

๑.๔ การดำเนินกิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาของวัด ของชุมชนทั่วประเทศ เพื่อพัฒนาสภาพของพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่สังคมไทย ได้เป็นหลักชัยในการเสริมสร้างคุณภาพของพลเมืองของประเทศสืบต่อไปชั่วกาลนาน

๒. การสงเคราะห์ประชาชน เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ และการพัฒนาคุณภาพของพลเมืองตามข้อ ๑.๑ - ๑.๓ เป็นงานสงเคราะห์ประชาชนตามคติพระพุทธศาสนา ปัจจุบันพระสงฆ์ วัดและคณะสงฆ์ยังได้สงเคราะห์ประชาชนทั้งทางด้านขวัญและกำลังใจและทางวัตถุ ดังนี้

๒.๑ การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศลแก่ประชาชนตามประเพณีที่เกี่ยวกับชีวิต เช่น ในพิธีทำบุญเกี่ยวกับการเกิด การบวชนาค การแต่งงานการทำบุญอายุ ฯลฯ ตามประเพณีเกี่ยวกับส่วนรวม เช่น การทอดกฐิน ผ้าป่า งานสงกรานต์ งานขึ้นปีใหม่ งานประจำปีของท้องถิ่น ตลอดจนการทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นต่างๆ

๒.๒ การช่วยประกอบศาสนพิธีในงานทำบุญ บำเพ็ญกุศลต่างๆ เช่น การให้ศีลและสรณะ การเจริญพระพุทธมนต์ การสวดมนต์ การรับถวายทานต่างๆ การเทศน์ การอนุโมทนาทั้งงานเอกชน ท้องถิ่น ส่วนราชการ ตลอดจนรัฐพิธีและพระราชพิธี

๒.๓ การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นักศึกษาต่างท้องถิ่นที่มาศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเมือง การให้ที่พักอาศัยแก่บุคคลที่มารักษาโรค เช่น ชี หรือคนชรา คนทุพพลภาพ การให้เช่าที่ดินในราคาถูกแก่ประชาชนที่ขาดส่นปลูกบ้านพักอาศัย

๒.๔ การดูโศกชะตาราศี การประพรมน้ำพระพุทธมนต์ การให้ฤกษ์ยาม แม้บางกิจการหรือที่พระภิกษุบางรูปดำเนินการอยู่จะเป็นที่ติเตียน แต่ก็มีคนจำนวนไม่น้อยที่เลื่อมใสศรัทธาเป็นการสงเคราะห์ประชาชนทางด้านขวัญและกำลังใจ

๒.๕ การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่ของวัด เช่น ศาลาการเปรียญ ลานวัด บริเวณวัด ประชุมราษฎร เป็นหน่วยเลือกตั้ง ทำกิจการบริการหรือสงเคราะห์ประชาชนด้านต่างๆ จัดงานรื่นเริง จัดงานหารายได้เพื่อสาธารณกุศล ตลอดจนการให้ใช้ที่ดินของวัดสร้างสาธารณสถานต่างๆ เช่น โรงเรียน สถานพยาบาล ห้องสมุดหรือที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ฯลฯ

๒.๖ ให้คำปรึกษา เครื่องรางของขลัง การรักษาโรคภัยไข้เจ็บการให้คำปรึกษาหน้าที่การงาน การเป็นผู้นำในการก่อสร้างสาธารณะประโยชน์ท้องถิ่น ฯลฯ

๒.๗ ให้ที่พักพิงแก่ประชาชนผู้ประสบสาธารณภัยและภัยธรรมชาติ รวบรวมสิ่งของ ตลอดจนเงินทองจากผู้บริจาคไปให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบภัยต่างท้องถิ่น และยังมีการสงเคราะห์ด้วยวัตถุอย่างอื่นแบบอื่นแก่เอกชนและประชาชน

๓. การช่วยเหลืองานราชการในฐานะที่พระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์เป็นสมาชิกหน่วยหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งของสังคม และเป็นหน่วยหรือเป็นกลุ่มที่ได้รับความเคารพนับถือยกย่องจากประชาชนในแต่ละท้องถิ่นเป็นอย่างมาก พระสงฆ์และคณะสงฆ์มีคติอยู่แล้วว่าจะต้องช่วยสงเคราะห์ประชาชนบ้านเมืองให้พ้นทุกข์และอยู่ดีมีสุข นอกจากการดำเนินในข้อที่ ๒ แล้ว ยังได้พยายามที่จะช่วยทางราชการในด้านการปกครอง การสงเคราะห์ประชาชน และการรักษาความปลอดภัยของชาติ โดยเฉพาะทางด้านจิตวิทยา เช่น

๓.๑ ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎรให้รู้จักผิดชอบชั่วดี การที่ควรทำและควรเว้น ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพและปฏิบัติตามคำแนะนำชักชวนของรัฐบาลหรือผู้ปกครองบ้านเมืองระดับต่างๆ

๓.๒ ช่วยกิจการบริหารตามปกติของเจ้าหน้าที่รัฐบาล เช่น ช่วยสอนหนังสือ ช่วยเผยแพร่กิจการต่างๆของรัฐบาล ช่วยชักชวนประชาชนให้มาช่วยราชการหรือร่วมมือร่วมใจกับเจ้าหน้าที่ปกครองระดับต่างๆ

๓.๔ ช่วยสงเคราะห์ประชาชน โดยรับช่วงงานเจ้าหน้าที่รัฐบาลมาให้การสงเคราะห์ประชาชนในท้องที่วัดตั้งอยู่ เช่น การสงเคราะห์อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค แก่ผู้ยากไร้หรือผู้ประสบภัย การแนะนำอาชีพและการแจกพืชพันธุ์ทางการเกษตรต่างๆ

๓.๕ การช่วยทางราชการเกี่ยวกับกิจการอันเกี่ยวกับความมั่นคง เช่น ช่วยชักนำหรือเป็นศูนย์กลางให้ทางราชการอำเภอจัดอบรมลูกเสือชาวบ้านการอบรมไทยอาสาป้องกันชาติ การสงเคราะห์ชาวเขา การช่วยบำบัดผู้ติดยาเสพติดให้โทษ ฯลฯ

สรุปบทบาทของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ที่มีต่อสังคมทั้ง ๓ ประเภทที่กล่าวมานั้น มักเป็นการดำเนินการโดยติดต่อกันระหว่างพระสงฆ์หรือวัดหรือคณะสงฆ์ระดับย่อยๆ กับประชาชน หรือราชการหน่วยงานที่ไปช่วยเหลือในการสงเคราะห์ จึงสรุปได้โดยจำแนกออกเป็น 3 ด้าน คือ ด้านสังคม ด้านการศึกษาและด้านวัฒนธรรม ที่นำมาเป็นข้อมูลในการสร้างเครื่องมือการศึกษาวิจัย ในครั้งนี้

๒.๗ แนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมตามแนวพุทธ

การพัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรม มาสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะ ปัญหาทางด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนร่วมและในท่ามกลางความตึงตันของการแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่างๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจพร้อมกับการพัฒนาทางด้านวัตถุ เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด ๔ ประการ^{๖๖} คือ

(๑) พัฒนากาย (กายภาวนา) มีการพัฒนาทางกายภาพ อันได้แก่ มีร่างกายสมบูรณ์ แข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยาบรรเทาโรค มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

(๒) พัฒนาศีล (ศีลภาวนา) มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมายอันเป็น กติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรมโดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการ พัฒนาทางสังคม

(๓) พัฒนาจิต (จิตตภาวนา) มีการพัฒนาจิตใจ ด้วยการฝึกฝนอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

^{๖๖}พินิจ ลาภธนานนท์, บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๙๔,

๓.๑) คุณภาพจิต เป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดี อันได้แก่ มีเมตตา ความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปันน้ำใจเพื่อแผ่อบอ้อมอารี

๓.๒) สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถ เนื่องจากถูกฝึกให้มีสติมีความพากเพียรสู่งาน มีความอดทนมีสมาธิแน่วแน่ มีสัจจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและ อุฏมการณในใจ

๓.๓) สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบานปลอดโปร่ง สงบผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

(๔) พัฒนาปัญญา (ปัญญาภาวนา) มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลปและศาสตร์ต่างๆ อย่างไม่มีอคติ มีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทัน ธรรมของสังขารคือโลกและชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์ป่วย อังภากรณ์ ได้เสนอแนวคิดบทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อการพัฒนาประเทศไว้ว่า ถ้าปราศจากศีลธรรมเสียแล้ว การพัฒนาประเทศไม่ว่าจะพัฒนาไปทำนองใด ย่อมจะบกพร่องและ ไม่สมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะพัฒนาไปในด้านเป้าหมายซึ่งจะผิด ผลสุดท้ายอาจจะพัฒนาไป ทำนองที่จะเห็นความเจริญทางวัตถุซึ่งเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าเรื่องที่สำคัญแท้ๆ คือความเจริญในทางปัญญาและในทางศีลธรรม การขาดจากศีลธรรมนั้น จะทำให้โลกเสื่อมโทรม พระพุทธศาสนาจะ ช่วยเหลือในการพัฒนาชาติได้ดั่งนั้น ย่อมอาศัยพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสื่อสำหรับสืบพระศาสนา การที่พุทธศาสนาจะช่วยให้มีการพัฒนาชาติได้ดีจริงๆ ก็คือ อาศัยหลักเกณฑ์บางประการ^{๒๔} ดังนี้

๑) ความเชื่อในพุทธศาสนา ต้องเป็นความเชื่อที่บริสุทธิ์ไม่เจือปนความเชื่อถือโชคลางทางไสยศาสตร์ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “คนโง่มีแต่พิเคราะห์ดวงดาว” ฉะนั้น ในการที่จะทำให้นุชนของโลกมีความสมบูรณ์ทั้งในด้านวัตถุและสติปัญญา ก็ควรที่จะพัฒนาศาสนาให้มีความบริสุทธิ์

๒) ความเชื่อในพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่มีมูลฐาน ตั้งอยู่ในเหตุผลและวิชา ไม่ใช่ตั้งอยู่ในความเชื่อโดยมงายอย่างเดียว หรือวิชา พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “ท่านทั้งหลาย อย่าพึงเชื่อสิ่งใดเพียงเพราะที่ได้ฟังตามๆ กันมา หรือเพราะเคยเห็นเช่นนั้นๆ ต่อ ฯลฯ ท่านจงเอา ข้อที่ได้เห็น ได้ฟัง ได้ไตร่ตรองดูด้วยเหตุผลจนเกิดความชัดเจนแล้วจึงค่อยเชื่อ”

๓) การที่จะนำเอาคำสอนของพุทธศาสนามาประยุกต์กับสภาพปัจจุบัน ซึ่งลักษณะของสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และก็มีมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ จึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง วิธีการประยุกต์พระธรรม ซึ่งเป็นอมตะอยู่แล้ว มาใช้กับสภาพปัจจุบัน ซึ่งจะต้องมีการศึกษาและวิจัยอย่างถ่องแท้

๔) การพัฒนานั้น จำเป็นที่จะต้องใช้ทางโลกและทางธรรม เพราะฉะนั้น ทางฝ่ายพระสงฆ์ก็ตีทางฝ่ายบ้านเมืองก็ต้องร่วมมือกันอย่างมาก มีหลายกรณีที่บ้านเมืองเพิกเฉย ต่อความสำคัญองวัดในชนบทและในเมืองและเพิกเฉยต่อความสำคัญของการเป็นผู้นำของพระสงฆ์ ในหมู่บ้าน

^{๒๔} พินิจ ลาภธนานนท์, บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท, หน้า ๗๘,

ถ้าความร่วมมือทั้งฝ่ายสงฆ์และฝ่ายฆราวาสดำเนินไปด้วยดี ก็จะเป็นประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย ฝ่ายบ้านเมืองก็ได้พึ่งพุทธศาสนา ฝ่ายพุทธศาสนา ก็จะได้ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองด้วย

2.7.1 พุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม

สมบุรณ์ สุขสำราญ ได้กล่าวถึงพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมไว้ ดังนี้^{๖๕}

๑. พุทธศาสนากำเนิดขึ้นมาก็เพื่อจะชี้ทางไปสู่ความสุขของมนุษย์ช่วยให้คนอยู่ร่วมกัน ด้วยดี และช่วยให้บุคคลมีความพอใจ สามารถเข้าใจธรรมชาติและปรับตัวหรือปรับธรรมชาติให้พึง เป็นประโยชน์แก่ความเป็นอยู่ของตน

๒. หลักการที่สำคัญก็คือ สนับสนุนการดำรงชีวิตอันประเสริฐ การดำรงชีวิตอันประเสริฐนี้ พุทธศาสนาเน้นความมีอิสรภาพและเสรีภาพของมนุษย์ที่จะพัฒนาตนเอง เพื่อจะได้ใช้ศักยภาพของตน พัฒนาชีวิตและสังคมให้ดีขึ้นเจริญขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม กล่าวโดยสรุป จุดหมายสุดท้ายของการพัฒนาชีวิต การดำรงชีวิตอันประเสริฐนั้นจะต้องมุ่งไปที่สังคมโดยรวม มิใช่เอาบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

๒.7.2 สังคมที่จะพัฒนาการที่จะสามารถพัฒนาชีวิตและสังคม

เพื่อการดำรงชีวิตอันประเสริฐนั้น ศาสตราจารย์ ดร.ป๋วย อึ๊งภากร ได้กล่าวว่า สังคมนั้นจะต้องเป็นสังคมที่มีลักษณะที่ดีพอสรุปได้ ดังนี้^{๖๖}

๑) มีสมรรถภาพ หมายความว่าบุคคลในสังคมนั้น มีความสามารถที่จะประกอบกิจต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ต่าง ๆ แก่บุคคลทั้งทางด้านวัตถุ ประโยชน์ทางปัญญาและประโยชน์ทางธรรม ประโยชน์ทางวัตถุ ได้แก่ ความอยู่ดีกินดี ทำให้สุขกาย ประโยชน์ทางปัญญา ได้แก่การสร้างสรรค์ ความงามต่าง ๆ เช่น ศิลปะวรรณคดี และประโยชน์ทางธรรมนั้น ได้แก่ ความอึดเอิบในดวงจิต เพราะความรู้สึกว่ามีอะไรเกิดขึ้น

๒) บุคคลในสังคมนั้นมีอิสรภาพ สังคมใด ๆ จะมีสมรรถภาพดังกล่าวแล้วได้บุคคลใน สังคมนั้น จะมีเสรีภาพ เพราะเสรีภาพเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้มนุษย์สามารถพัฒนาสมรรถภาพให้ เกิดประโยชน์ต่อสังคม การมีเสรีภาพทำให้มนุษย์มีอิสระที่จะพัฒนาความสามารถที่เลือก จุดหมาย และวิถีทางแห่งชีวิต ซึ่งเป็นหลักการสำคัญของพุทธศาสนา หากปราศจากเสรีภาพแล้วมนุษย์ก็เป็นเพียงหุ่น หากจะทำความเจริญให้สังคมได้ก็คงจำกัดแต่ด้านวัตถุ แต่ว่างเปล่าทางด้านจิตใจ

๓) ความยุติธรรมในสังคม สังคมพัฒนาได้ต่อเมื่อบุคคลในชาติมีความผูกพันต่อกันความผูกพัน จะเกิดขึ้นต่อเมื่อคนในชาติสามัคคีธรรม สามัคคีธรรมนั้นตั้งอยู่บนความยุติธรรมในสังคม ดังกล่าวได้ว่า ความยุติธรรมนำไปสู่สันติและสันติเป็นมูลฐานแห่งการพัฒนาที่เหมาะสมกับคุณค่ามนุษย์

^{๖๕} สมบุรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนา พระสงฆ์ กับวิถีชีวิตสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประชาชน, ๒๕๒๗), หน้า ๑๗,

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘,

๔) ความเมตตากรุณา เป็นหลักธรรมสำคัญที่จะให้การพัฒนาสังคมเป็นไปอย่างทั่วถึงและยุติธรรม การมีสมรรถภาพอย่างเดียวย่อมจะทำให้เกิดการแข่งขันเอาเปรียบและนำไปสู่ อยุติธรรมได้ง่าย หากมีเมตตากรุณาในสังคมด้วยจะช่วยให้การพัฒนาเป็นไปโดยสมบูรณ์

2.7.3 พัฒนาสังคมต้องพัฒนาที่ตนเองก่อน การที่จะพัฒนาสังคมต้องพัฒนาที่ตนเองก่อน (ผู้วิจัย) คือพัฒนาที่จิตตั้งที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ ว่า จิตที่ฝึกดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ จะเห็นว่า พื้นฐานของสังคมที่ดีจะต้องตั้งอยู่บนหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ส่วนประกอบของสังคมที่สำคัญก็คือมนุษย์หรือคน สังคมจะมีสมรรถภาพที่ดี คนที่อยู่ในสังคมนั้น จะต้องมีความดี มีศีล มีสัตย์ โดยเฉพาะบุคคลชั้นนำหรือชนชั้นปกครองของสังคมนั้น

2.8 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้นโดยปกติท่านก็มีบทบาทในการพัฒนาสังคมอยู่แล้ว เพราะ การบวชเข้าสู่ธรรมวินัย ฝึกฝนอบรมกาย อบรมจิต เป็นการพัฒนาตัวเอง และสอนให้ชาวบ้านพัฒนา กาย ใจไปด้วยวัดจึงเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านในการพัฒนาวัด พัฒนาชุมชน การจัดการประชุมต่าง ๆ พระสงฆ์ก็ได้รับนิมนต์ให้เป็นองค์ประธานในการประชุมต่าง ๆ แลพระสงฆ์ก็จะนำเอาหลักพุทธธรรมเข้ามาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดความสามัคคีและความผาสุกของชุมชน เราอาจสรุปได้ว่า สังคม หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดย ยอมรับแบบแผนหรือวิธีการและกฎเกณฑ์ของกลุ่มร่วมกันในการดำเนินชีวิต

๒.8.๑ บทบาทของวัดต่อสังคมไทย

หากกล่าวถึงวัด หลายคน ก็คงรู้จักแต่ในที่นี่จะพูดถึงวัดไทย ซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของภิกษุ สามเณร ประกอบด้วย โบสถ์ วิหาร เจดีย์ ศาลาการเปรียญ กุฏิ ฯลฯ และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนไทยทั้งชาติที่เป็นชาวพุทธที่มาประพฤติปฏิบัติธรรม เช่น นั่งสมาธิ ทำบุญ ฟังเทศน์ มาเวียนเทียนเนื่องในวันสำคัญทางศาสนา มาสวดมนต์ไหว้พระที่วัด เพื่อทำให้จิตใจ สงบ สะอาด สว่างในจิตใจ นอกจากนี้วัดยังเป็นสถานที่พักผ่อนจิตใจ เพราะวัดเป็นสถานที่เงียบสงบ บางคนมีปัญหาหรือมีความวุ่นวายใจก็มาพักผ่อนที่วัดบางวัดได้ปรับปรุงวัดให้เป็นสถานที่ต่าง ๆ เช่น ลานวัด คือ ได้แก่อสิ่งก่อสร้างที่เป็นโบราณสถานวัดต่างๆ ให้คนมาราบไหว้ ฯลฯ ลานกีฬาบางวัดก็มีสถานที่กว้างขวางก็จัดให้เยาวชนมาเล่นกีฬาภายในวัด เช่น ทำเป็นสนามออกกำลังกาย สนามตะกร้อ ฟุตบอล ฯลฯ เพื่อให้เยาวชนได้มาเล่นกีฬาทำให้ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง จุดประสงค์ไม่ทำให้เยาวชนหันไปสนใจมั่วสุมทางด้านยาเสพติด ส่วนลานใจบางวัดก็จัดเป็น สวนหย่อม มีสระน้ำ มีต้นไม้ปลูกไว้ตามที่ต่าง ๆ มีที่นั่งรองรับไว้เป็นจุด ๆ เพื่อให้คนมานั่ง เช่น มาอ่านหนังสือ ธรรมะ หรือมานั่งทำสมาธิ นอกจากนี้เราจะเห็นว่าวัดในอำเภอสี จังหวัดลำพูน ซึ่งเป็นวัดปฏิบัติธรรม

โดยตรง จะเห็นว่าเน้นการปฏิบัติมาก สถานที่ของวัดเป็นป่าไม้สงบร่มรื่นเย็นสบาย เหมาะแก่การทำสมาธิ ภาวนา คนที่ได้เข้าไปเที่ยวหรือไปปฏิบัติธรรมก็ทำให้จิตใจสงบได้ เช่น วัดพระพุทธรูปมหาพนา, วัดพระพุทธรูปห้วยต้ม, วัดบ้านปาง เป็นต้น

๒.๘.๒ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ (ประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๙ ตอนที่ ๑๑๕ วันที่ ๓๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๕) ในหมวด ๕ ได้กล่าวถึงวัดไว้ ดังนี้^{๖๗}

หมวด ๕ วัด มาตรา ๓๑ วัด มี ๒ อย่าง

๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

๒. สำนักสงฆ์

มาตรา ๓๒ การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัดและการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

ในกรณียุบเลิกวัด ทรัพย์สินของวัดที่ถูกยุบเลิกให้ตกเป็นศาสนสมบัติของสมบัติกลาง

มาตรา ๓๓ ที่วัดและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด มีดังนี้

๑. ที่วัด คือ ที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น

๒. ที่ธรณีสงฆ์ คือ ที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด

๓. ที่กัลปนา คือ ที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

มาตรา ๓๔ ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์จะโอนกรรมสิทธิ์ได้ก็แต่โดยพระราชบัญญัติและห้ามมิให้บุคคลโดยกายอุทธรณ์ขึ้นต่อผู้กักวัดในเรื่องทรัพย์สินอันเป็นวัดและที่ธรณีสงฆ์

มาตรา ๓๕ ที่วัดและที่ธรณีสงฆ์เป็นทรัพย์สินซึ่งไม่อยู่ในความรับผิดชอบแห่งการบังคับคดี

มาตรา ๓๖ วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง และถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้

พ.ท. ประสาร ทองดี^{๖๘} ได้กล่าวสรุปไว้ว่า พระสงฆ์ในประเทศไทยทุกยุคทุกสมัย ได้นำหลักธรรมทางพุทธศาสนาเผยแผ่ให้ถึงประชาชน และหลักธรรมทางพุทธศาสนาได้ซึมซาบเข้าไปในจิตใจของประชาชนอย่างลึกซึ้ง จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน และกลายเป็นรากเหง้าวัฒนธรรมของชาติ ผลก็คือ พระสงฆ์และวัดมีฐานะ มีบทบาทสำคัญในสังคม ความสำคัญของวัดใน อดีตพอจะสรุปได้ ดังนี้

^{๖๗} สุทธิพงศ์ ดันตยาพิศาลสุทธิ, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม พร้อมด้วยระเบียบ และคำสั่งมหาเถรสมาคมเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๒), หน้า ๘.

^{๖๘} พ.ท.ประสาร ทองดี, บันทึกสัมภาษณ์ เรื่องพุทธศาสนากับสังคมไทย เล่ม ๑, (พระนคร : หกจ, ศิวพร, ๒๕๑๓), หน้า ๑๑๖-๑๑๘.

๑. วัดเป็นสถานศึกษา ทั้งศาสนาศึกษา สามัญศึกษา อาชีวศึกษาและการศึกษา-
นอกโรงเรียน

๒. วัดเป็นศูนย์ศิลปกรรมของชาติ

๓. วัดเป็นโรงพยาบาล รักษาทั้งโรคภัยทั่วไปและโรคจิตโรคประสาท

๔. วัดเป็นแหล่งสมาคม

๕. วัดเป็นรมณีสถาน

๖. วัดเป็นลานเลือกคู่

๗. วัดเป็นศูนย์เยาวชน

๘. วัดเป็นโรงแรมชั้นดี บริการฟรีสำหรับคนเดินทาง

๙. วัดเป็นพิพิธภัณฑ์ทางการศาสนา

๑๐. วัดเป็นศาลยุติธรรมของชาวบ้าน

๑๑. วัดเป็นภัณฑาคาร หรือคลังพัสดุ

๑๒. วัดเป็นสถานสงเคราะห์ จะเห็นได้ว่าวัดมีบทบาทต่อสังคมเพราะวัดเป็น
ศูนย์รวมจิตใจพระสงฆ์เป็นผู้บริหารมีส่วนร่วมใน กิจกรรมต่างๆของประชาชน

๒.๘.๓ วัดเป็นสถาบันทางวัฒนธรรมและศีลธรรมจริยธรรม

เนื่องจากพระสงฆ์ศึกษาพระพุทธศาสนาและอบรมสั่งสอนประชาชนให้รู้จักกรรมวินัย
การ อ่อนน้อมถ่อมตน การมกน้อยสันโดษ การเสียสละอันเป็นต้นเหตุให้เกิดประเพณีวัฒนธรรม
ชาวพุทธ ธรรมะในพระพุทธศาสนาก่อให้เกิดผลดีต่อสังคมหลายอย่าง คือ

๑. สอนให้ชาวบ้านรู้จักบริหารงาน กล่าวคือ ก่อนจัดงาน จะมีการประชุมชาวบ้านเพื่อ
พิจารณาวางแผนดำเนินงาน แล้วก็จะมีการมอบหมายงาน (Delegation of Authority) ให้กันไปทำคน
ละอย่างสองอย่างตามถนัดและตามความสามารถ และมีการประสานงานกันอย่างใกล้ชิด
(Coordination) เป็นการสอนวิธีทำงานที่ตรงกับวิชาการบริหารในปัจจุบันอย่างน่าอัศจรรย์ทีเดียว

๒. ประเพณีนี้ ปลุกฝังลักษณะนิสัยสามัคคีกันร่วมกันร่วมแรงร่วมใจกันโดยทำให้เกิด ความรู้สึก
ว่างานนี้เป็นของทุกคน ทุกคนมีหน้าที่ต้องใคร่ไม่ทำอยู่กับชาวบ้านไม่ได้และก็เป็นงานสนุกด้วย จึงทำให้
กระตือรือร้นที่จะอยากร่วมมือ ร่วมแรงกันโดยอัตโนมัติ เกือบจะเรียกได้ว่าความสามัคคี วิ่งเข้าไปหา
ชาวบ้านเองทีเดียว

๓. ประเพณีนี้สอนให้ชาวบ้านขยันขันแข็ง ในการประกอบอาชีพโดยเฉพาะในด้านกสิกรรม
ทั้งนี้เพราะงานบุญนี้มีประเพณีบังคับให้เอาต้นกล้วยต้นอ้อยมาประกอบในพิธีโดยเอามาประดับ ประตุ
วัด ศาลาวัดหรือธรรมาสน์และในงานบุญนี้ต้องมีการเลี้ยงพระเลี้ยงคนด้วย ซึ่งส่วนมากต้องใช้ พืชผัก
ของคนที่มีอยู่ จึงเป็นการบังคับให้ขยันอยู่ในตัว

๔. ประเพณีนี้สร้างสังคมสามัคคีได้ดีโดยที่ประเพณีมีหลักการว่า ต้องนิมนต์พระหลาย ๆ วัด มาร่วมเป็นปฏิคาหกโดยปลูกประรำไว้ให้เป็นที่พักเวลาฟังเทศน์ก็ไปฟังทั้งพระทั้งฆราวาส พระท่าน ก็มี โอกาสพบปะกัน ได้มีการปรึกษาหารือกันในการปฏิบัติงานทางศาสนาเท่ากันเป็นการเรียกประชุม พระ ประจำปีโดยปริยาย

๕. ประเพณีนี้ส่งเสริมให้มีการสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้เรียนพระ ปริยัติธรรม อย่างน้อยก็คัมภีร์มหาชาติ ซึ่งเป็นมูลเหตุให้เรียนวิชาอื่นๆ เพราะเมื่อเทศน์มหาชาติเองก็ มี คำสอนหลายระดับ ทั้งที่ง่าย ๆ เหมาะสำหรับชาวบ้านทั่วไปจะเข้าใจได้และมีทั้งธรรมะชั้นสูง ซึ่งคนมี ความรู้จึงจะเข้าใจ และมีทั้งที่แฝงปรัชญาชีวิต ซึ่งแม้คนที่มีความรู้แล้วต้องคิดก่อนจึงจะเข้าใจก็มี สรุป ความว่า วัดเป็นสถาบันทางวัฒนธรรมและศีลธรรมจรรยาธรรมของชาติโดยมี พระสงฆ์เป็นผู้อำนวยการ และในการปลูกฝังศีลธรรมจรรยาและบุคลิกลักษณะต่างๆ ให้ชาวบ้านใน ฐานะเป็นสถาบันสำคัญ ดังกล่าวแล้ว วัดก็มีมาตรการอันหนึ่ง คือ พิธีกรรมต่างๆ และประเพณีเกี่ยวกับศาสนาบางอย่าง เช่น งานบุญบั้งไฟ (สำหรับอีสาน) ประเพณีดำหัว (ภาคเหนือ) ประเพณีบุญชักพระ (ภาคใต้) และงาน มหาชาติซึ่งมีทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ ที่ว่าประเพณีบางอย่าง ช่วยการอบรม ศีลธรรมจรรยาและบุคลิกลักษณะต่าง ๆ ของชาวบ้านนั้น เช่น งานบุญมหาชาติเป็นงานใหญ่ประจำปี ของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้น

คุณ โทชน์ ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดสรุปได้ ดังนี้^{๖๕}

๑. เป็นสถานที่ศึกษาสำหรับประชาชน โรงเรียนประชาบาล โรงเรียนเทศบาลหลายแห่ง ตั้งอยู่ ในบริเวณวัด สมภารเจ้าอาวาสเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ และแม้กระทั่งศาลาวัดเป็นที่เรียนหนังสือ เป็น สถานที่อบรมทางศีลธรรมจรรยา ทั้ง ๆ ที่วัดโดยตัวของมันเองแล้ว ก็เป็นที่อยู่อาศัยศึกษาเล่าเรียนของ พระภิกษุสามเณรและเยาวชนโดยทั่วไป

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ที่เยาวชนบุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนหรือถูกทอดทิ้งก็ได้มาอาศัย เลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานที่เป็นสัปายะ คือ เป็นที่สบายกาย สบายใจ สะอาดสงบร่มรื่นจึงเป็น ประดุจ โรงพยาบาลที่จะให้การรักษาโรคจิตโรคใจ คือ เป็นที่สบายกายสบายใจ สะอาดสงบร่มรื่น จึงเป็นประดุจ โรงพยาบาลที่จะให้การรักษาโรคจิตใจ ที่คราวใดใครเป็นโรคดังกล่าวจะเป็นผู้มีใจเป็นทุกข์ เศร้าใจ หดหู่ ใจ วุ่นวายใจถ้าเข้าไปในวัดก็จะบรรเทาทำให้รู้สึกสบายใจขึ้นได้และ ถ้ายังได้ปฏิบัติธรรม บำเพ็ญสมาธิ หรือฟังธรรมะด้วยแล้วโรคนั้นก็จะหายได้อย่างอัศจรรย์ รวมทั้งถ้ามีโรคกายบางอย่างที่ สัมพันธ์กับจิตใจ ก็จะมีพลอยหายไปด้วย

^{๖๕} คุณ โทชน์, พุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน, หน้า ๘๖-๘๘.

๔. เป็นสถานที่ตุลพิพิธภัณฑสถาน และเป็นห้องสมุด เพราะเป็นที่เก็บและรวบรวมสมบัติโบราณอันล้ำค่าจะเป็นโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ และเป็นที่เก็บรวบรวมหนังสือพระไตรปิฎกหนังสือ ธรรมะ และหนังสือสารคดีต่าง ๆ บริการแก่ประชาชนสำหรับค้นคว้า

๕. เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สำหรับประชาชนที่ประสงค์จะบำเพ็ญบุญกุศลเนื่องในโอกาสต่างๆ และเป็นสถานที่ให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเครื่องผูกพันกับชีวิตของทุก คนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต และเป็นที่เก็บสิ่งของและอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับประกอบพิธีกรรมบางที่ประชาชนชาวบ้านก็จะยืมไปใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วย

๖. เป็นสถานที่จัดงานเทศกาลและแสดงมหรสพต่างๆ รวมทั้งสิ่งบันเทิงต่างๆ ตลอดทั้งมีการละเล่นและการขายสินค้าต่างๆ เมื่อมีงานเทศกาล ทำให้ชาวบ้านได้รับความสนุกสนานซึ่งก็มีไม่บ่อยครั้งนักในแต่ละปี

๗. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านจะได้มาพบปะสังสรรค์กันหรือประชุมกันในลักษณะเป็น ศูนย์กลางการบริการหรือปกครองที่กำนันผู้ใหญ่บ้านจะเรียกประชุมราษฎรหรือลูกบ้านเพื่อแจ้งกิจการหรือข่าวสารของทางราชการ

๘. เป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจนและคนไร้ที่พึ่งพักพิง เป็นประตูดุจโรงแรมสำหรับผู้เดินทางไกล และเป็นที่พึ่งพาอาศัยชั่วคราวสำหรับผู้ถูกภัยคุกคาม จะเห็นได้ว่าคราวที่วาทภัยเกิดอัคคีภัย ประชาชนก็จะเข้าไปพักพิงในวัดและได้รับการสงเคราะห์ตามสมควร

๙. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม และเป็นศูนย์รวมกิจกรรมตามประเพณีทุกอย่างจึงเป็น แหล่งกลางแห่งการเผยแพร่วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทย

๑๐. เป็นสถานที่แสดงความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของประชาชนเพราะถือว่าเป็น สมบัติส่วนรวมของประชาชนเป็นจตุรรมชีวิตจิตใจและวิญญาณชาวบ้าน

๑๑. เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของเครื่องใช้ส่วนรวมต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานวัดหรืองานส่วนรวมหรือจะยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน

๑๒. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท และเป็นที่ให้คำแนะนำปรึกษาแก่ชาวบ้านเมื่อประสบความเดือดร้อนและมีปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาชีวิตครอบครัวหรือปัญหาการดำเนินงานในอาชีพต่าง ๆ

๑๓. เป็นฌาปนสถาน มีวัดเป็นจำนวนมากที่มีเมรุเผาศพภายในบริเวณวัดเมื่อมีชาวบ้านเสียชีวิตลงก็นำไปบำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน และประกอบพิธีฌาปนกิจศพ ณ เมรุในบริเวณวัด แม้ไม่มีเมรุบางครั้งก็สร้างเมรุชั่วคราวขึ้นในบริเวณวัด รวมทั้งมีการบรรจุหรือเก็บศพและ อัฐิธาตุไว้ในวัดด้วย

๑๔. เป็นสถานที่ดำเนินการทางการเมือง เช่น ใช้บริเวณวัดเป็นคูหาลงคะแนนเสียง เลือกตั้ง และเป็นสถานที่ปราศรัยหาเสียงของนักการเมือง

๑๕. เป็นตลาดนัดและเป็นตลาดโต้รุ่ง มีวัดจำนวนไม่น้อยที่เปิดบริการให้ประชาชนได้มาดำเนินการธุรกิจการค้าในวันหยุดหรือในเทศกาล ในลักษณะเป็นตลาดนัดขายสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคราคาถูก และบางวัดก็มีบริเวณวัดพอที่จะเปิดบริการให้พ่อค้าประชาชนได้เข้ามาขายอาหารเฉพาะในเวลากลางคืนในบริเวณวัดในรูปลักษณะตลาดโต้รุ่ง โดยเก็บค่าบริการเพื่อบำรุงวัดบ้าง

นอกจากนี้พระราชวรมนี (ประยูรธ ปยุตโต) ได้กล่าวบทบาทของวัดไว้อีก ดังนี้^{๑๐}

๑. วัดเป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาต่าง ๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้น

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้อาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ขัดสนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

๓. เป็นสถานพยาบาล ที่แจกจ่ายบอกยาและรักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้ของคนในสมัยนั้น

๔. เป็นที่พักคนเดินทาง

๕. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ หย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม

๖. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้านทั้งหมด

๗. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทเป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ

๘. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ ตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์

๙. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน

๑๐. เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้านมา ประชุมกันบอกแจ้งกิจการต่าง ๆ (ในยามสงคราม อาจใช้เป็นที่พักคนทหารด้วย)

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือบริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุก คนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต กล่าวได้ว่า วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วน พระสงฆ์ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดในบทบาทเหล่านี้ ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนเป็นศูนย์รวม แห่งความเคารพเชื่อถือและการร่วมมือ โดยนัยนี้วัดก็กลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของประเทศ ชาติในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคีและให้รวมตัวกันเข้าเป็นหน่วยหนึ่งได้

2.8.4 หน้าที่และบทบาทของพระสงฆ์

พระสงฆ์ คือ ผู้ที่ได้รับการอุปสมบทถูกต้องตามพระธรรมวินัยเป็นผู้ปฏิบัติตามพระธรรม คำสั่งสอน และนำพระคำสอนนั้นมาสั่งสอนประชาชน และพระสงฆ์ก็เป็นผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

^{๑๐}พระราชวรมนี (ประยูรธ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗), หน้า ๒๐๕-๒๐๗.

นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงพระสงฆ์ที่เป็นหัวหน้าหรือเป็นผู้ปกครองดูแลวัดที่เรารู้จักกันดีก็คือ เจ้าอาวาสนั่นเอง ไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์โดยทั่วไปหรือพระสงฆ์ที่มีตำแหน่งทาง ด้านการบริหาร พระสงฆ์ เหล่านี้ล้วนมีบทบาทหลายด้านแตกต่างกันไป บางรูปอาจจะมามีบทบาทการพัฒนาสังคมหลายๆ ด้าน และมีความถนัดไปคนละอย่างกัน บทบาทและหน้าที่ของพระสงฆ์นั้นมีมาก ซึ่งจะได้อธิบายเป็นลำดับต่อไป

วิจิตร เกิดวิสิษฐ์และปรีชา ช้างขวัญยืน^{๓๐} ได้แบ่งหน้าที่ของพระสงฆ์ได้เป็น ๒ ประเภท ใหญ่ ๆ คือ หน้าที่ต่อพระพุทธศาสนาและหน้าที่ต่อสังคมและมนุษยชาติ ดังนี้

1. หน้าที่ต่อพระพุทธศาสนา

๑) หน้าที่ศึกษาหาความรู้ พระสงฆ์จะต้องศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกให้แตกฉาน นอกจากนั้นควรศึกษาข้อเขียนของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนา เช่น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคำอธิบายต่าง ๆ เพื่อให้เข้าใจพระพุทธศาสนาในหลายแง่มุม ทั้งตามคำอธิบายในสภาพแวดล้อมอย่างโบราณและอย่างสมัยใหม่

๒) หน้าที่ปฏิบัติ พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติจึงจะนับเป็นพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ต้องปฏิบัติตามพระธรรมเป็นตัวอย่าง เช่นเดียวกับที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติมาแล้ว

๓) หน้าที่เผยแผ่ หน้าที่ ๒ ประการแรกเป็นหน้าที่รักษาคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ นับเป็นการสืบทอดพระศาสนาอย่างหนึ่ง แต่ถ้าคนที่จะเข้ามานับถือศาสนาไม่เพิ่มขึ้นวันหนึ่งศาสนาก็สูญไป และถ้าศาสนาดำรงอยู่ในวงแคบก็ไม่ใช่ประโยชน์ สมดังพุทธปณิธาน พระสงฆ์สาวกจึงมีหน้าที่สนองพุทธปณิธานด้วยการเผยแผ่พระศาสนาให้กว้างออกไปทั้งในหมู่ชาวไทยและนานาชาติ ประเทศ เพื่อให้ชาวโลกได้พ้นทุกข์ คือ ปฏิบัติโลกัตถจริยาด้วย

๔) หน้าที่รักษาและป้องกัน ความเชื่อมีมากมาย คนที่เชื่อต่างกันก็มีมากมายคนที่เชื่อต่างกันอาจพยายามยกความเชื่อของตนให้สูง และดูหมิ่นทำลายความเชื่อของผู้อื่นพระสงฆ์มีหน้าที่รักษาและป้องกันพระพุทธศาสนามีให้ถูกดูหมิ่น และมีให้คนที่ขาดความรู้นำไปสอนผิด ๆ อันเป็นการทำลายพระพุทธศาสนา นอกจากนั้นยังต้องรักษาและป้องกันสิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น พิธีกรรม ศาสนสถาน ปุชนิยัตถุ ซึ่งเป็นสิ่งที่ช่วยให้ศาสนากับประชาชนมีความสัมพันธ์กัน

๒. หน้าที่ต่อสังคม และมนุษยชาติ

๑) หน้าที่สั่งสอนหลักธรรมะ คือ สั่งสอนคนให้รู้ว่าพระพุทธศาสนาสอนธรรมะอะไรบ้าง หมายความว่าอย่างไร คำอธิบายใดผิดและคำอธิบายใดถูก

^{๓๐}วิจิตร เกิดวิสิษฐ์, หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา ส, ๐๑๑๒-ส, ๐๑๑๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์-ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๖๘-๗๐,

๒) หน้าที่สั่งสอนการนำหลักธรรมไปใช้ คือ สั่งสอนประโยชน์ของหลักธรรม และชี้ว่า จะนำธรรมะไปใช้ได้อย่างไรในสภาพปัจจุบัน

๓) ชี้ทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง สภาวะแวดล้อม ยาเสพติด เป็นต้น ว่าพระพุทธศาสนามีแนวทางแก้ปัญหาเหล่านี้อย่างไร

๔) ให้บริการต่าง ๆ แก่สังคมเท่าที่จะทำได้ เช่น ให้ใช้ที่วัดเป็นสถานศึกษา อบรมที่ประชุม ให้ยืมเครื่องใช้เพื่อการทำบุญ เป็นต้น

๕) เป็นผู้นำสังคม เช่น นำชาวบ้านร่วมมือกันแก้ปัญหาของชุมชน เช่น หาแหล่งน้ำ ทำถนน เป็นการพัฒนาค้น ทั้งนี้โดยไม่ขัดกับหลักธรรมวินัยและเป็นประโยชน์แก่ประชาชน

๖) เผยแผ่สิ่งที่ได้ปฏิบัติดีแล้วไปสู่ชนานาประเทศ เพื่อให้มนุษยชาติได้รับประโยชน์

พระมหาสุภา อุทโท^{๓๒} ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันไว้ ซึ่งพอจะแบ่งได้ ดังนี้ คือ

๑) บทบาทการพัฒนาจิตใจของประชาชน คือ การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษา เกี่ยวกับปัญหาชีวิตต่างๆ และการเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ

๒) บทบาทการส่งเสริมการศึกษาของประชาชนและเยาวชน

๓) บทบาทการช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง

๔) บทบาทการเป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยการช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในหมู่บ้าน

๕) บทบาทการเป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐ ถูปูน ปรับปรุงการเกษตร และการรักษาโรคด้วยยาแผนใหม่ เป็นต้น

๖) บทบาทการเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน คือ การช่วยวางแผนแนะนำและสนับสนุนงานของชาวบ้านในโครงการพัฒนาต่าง ๆ

๗) บทบาทการสงเคราะห์ชุมชน คือ การช่วยเหลือสังคมในด้านต่างๆ ในปัจจุบัน มี พระภิกษุหลายรูปที่ทำบทบาทด้านนี้ เช่น พระครูวิจิตรธัญญกุล เจ้าอาวาสวัดพวงแก้ว จังหวัดปทุมธานี ได้ทำการรักษาผู้ป่วยซึ่งไม่สามารถพึ่งบริการได้จากรัฐ หรือ พระจำรูญ ปานจันทร์แห่งสำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก ได้ดำเนินการรักษาคนติดยาเสพติดเป็นการสงเคราะห์มาตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ จนถึงปัจจุบัน

จากการที่ได้กล่าวมา ทำให้เป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้พระสงฆ์ในปัจจุบัน เข้าทำบทบาทต่อ ชุมชนอย่างเด่นชัดอย่างน้อย ๒ ประการ คือ

๑. การได้รับการสนับสนุนและส่งเสริม ทั้งด้านแนวคิดและทรัพยากรต่าง ๆ จากรัฐบาล ประชาชนในท้องถิ่น นักวิชาการ และองค์กรเอกชนต่าง ๆ และ

^{๓๒}พระมหาสุภา อุทโท, พระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๕๗-๕๙.

๒. สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในชนบททางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และ การศึกษา นอกจากนี้บทบาทของพระสงฆ์ที่มีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์แก่สังคม อาจสรุปได้อีก ๕ ประการ ดังนี้ คือ^{๓๓}

๑) บทบาทในฐานะเป็นผู้นำทางวิญญาณเป็นที่พึ่งทางจิตใจเป็นกับยาอมิตรของประชาชน ประชาชนไม่น้อยที่ประสงค์จะให้พระสงฆ์เป็นผู้นำในด้านจิตใจ เพื่อความอบอุ่นในคราวมีภัย เพื่อจะได้ปลอบใจในเมื่อมีทุกข์ด้วยหลักธรรม นับเป็นบทบาทที่สำคัญที่พระสงฆ์จะมีต่อสังคมที่ตนอาศัยอยู่และขยายออกไปในวงกว้างทั่วประเทศและทั่วโลก

๒) บทบาทในฐานะเป็นผู้ให้การศึกษา การศึกษามีหลายแบบ เท่าที่ให้อยู่ในปัจจุบันคือ จริยศึกษา พุทธศึกษา ทัศนศึกษาและพลศึกษา นักบวชมีหน้าที่โดยตรงที่จะให้การศึกษาและส่งเสริมจริยศึกษา ให้คนมีความประพฤติดี ปฏิบัติชอบ อยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างเป็นสุข การศึกษาในด้านอื่น ๆ แต่เดิมนักบวชเป็นผู้ดำเนินการโดยตรงแต่ปัจจุบันเพียงแต่สนับสนุนโดยอ้อม เพราะรัฐได้ดำเนินการเอง แต่ถ้าวัดมีคณาจารย์พระสงฆ์ที่พร้อมที่จะช่วยเท่าที่สามารถ

๓) บทบาทในฐานะเป็นผู้ส่งเสริมการพัฒนาประเทศ การพัฒนาประเทศต้องอาศัยบุคคลหลายฝ่ายและต้องพัฒนาทั้งทางวัตถุและพัฒนาคน การพัฒนาทั้งส่วนกลางและชนบท การพัฒนาคนก็ดี การพัฒนาชนบทก็ดี พระสงฆ์มีบทบาทอย่างมากในด้านนี้ เพราะพระสงฆ์หรือนักบวชเป็นผู้นำ ส่วนหนึ่งในท้องถิ่นอยู่แล้ว โครงการนั้นย่อมสำเร็จได้เร็ว เพราะการพัฒนาจะสำเร็จได้ อยู่ที่ศรัทธาของประชาชน หากประชาชนไม่ให้ความร่วมมือ การพัฒนาประเทศย่อมสำเร็จได้โดยยาก พระสงฆ์จึงเป็น แรงสำคัญที่จะกระตุ้นศรัทธาในการพัฒนาชนบทหรือท้องถิ่น

๔) บทบาทในฐานะเป็นผู้สานให้เกิดความมั่นคงต่อรัฐ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาตินั้นจะเกิดมิได้ก็อยู่ที่ประชาชนที่สืบทอดเป็นอันเดียว ศาสนาและบุคคลในศาสนาย่อมจะเป็นแรง สำคัญให้คนในชาติมีความเชื่อและอุดมคติร่วมกัน มีความเห็นถูกต้องนอกจากนั้นยังเป็นผู้ประสานให้ คนในสังคมอยู่ร่วมกัน มีความเห็นอกเห็นใจกันเป็นศูนย์รวมความเสมอภาคใน ความเป็นมนุษย์ เพราะทุกคนที่บวชมาในพระศาสนาจะได้รับการยกย่องนับถือและปฏิบัติตนเสมอกัน สิ่งนี้เองทำให้เกิด ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ กลายเป็นความมั่นคงของรัฐ

๕) บทบาทพระสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ดำรงรักษาวัฒนธรรมและศิลปะของชาติ วัดเป็นสถานที่รวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติและวัฒนธรรมที่ดึกดำบรรพ์มีการอบรมสั่งสอนและปฏิบัติกัน อยู่ในวัด พระสงฆ์จึงมีบทบาทโดยตรงในการธำรงรักษาศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ไว้ไม่ให้สูญ เช่น

^{๓๓} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **คู่มือครูจริยศึกษา, ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ เล่ม ๖,** (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑-๑๓.

(๕.๑) ด้านสถาปัตยกรรม พระสงฆ์ได้ก่อสร้างและดำเนินการก่อสร้าง โบสถ์ วิหาร หอระฆัง โรงธรรม ศาลารายต่าง ๆ เจดียย์ ฯลฯ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแสดงออกซึ่งศิลปะอันงดงาม ของชาติเป็นที่เชิดหน้าชูตาคนในชาติอยู่จนปัจจุบัน

(๕.๒) ด้านประติมากรรม พระสงฆ์ได้ช่วยกันรักษาและสร้างขึ้นมาก เช่น พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ตลอดถึงลวดลายปูนปั้นประดับหน้ามุขของ โบสถ์ วิหาร

(๕.๓) ด้านจิตรกรรม โดยเฉพาะจิตรกรรมฝาผนัง พระได้มีส่วนสร้างและบำรุงรักษา ให้มีอยู่ ปัจจุบันนี้พระสงฆ์บางรูปสามารถเขียนลวดลายรดน้ำและรูปภาพบนฝาผนังของโบสถ์ วิหาร และศาลาการเปรียญได้อย่างสวยงาม

(๕.๔) ด้านวัฒนธรรมประเพณี พระสงฆ์มีส่วนในการรักษาประเพณีที่ดั้งเดิมของชาติไว้ หลายอย่างเช่น ประเพณีการบวช ประเพณีลอยกระทง ประเพณีบุญพระเวสสัน ประเพณีสงกรานต์ ฯลฯ

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าบทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาสังคมนั้นมีหลายอย่างที่ได้ช่วยให้สังคมนี้อยู่ร่วมกันอย่างมีความหมาย มีหลักยึดและมีสายใยซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างประโยชน์สุขแก่สังคมโดยรวมด้วย

๑. ต้องพัฒนาให้อยู่ในลักษณะที่เรียกว่า “คุณภาพแห่งการพัฒนา” กล่าวคือพัฒนาระบบสังคมต่าง ๆ ให้เท่าเทียมกันไม่มากไม่น้อยไปกว่ากัน

๒. ต้องใช้ความรู้ทางวิชาการไปหลายสาขา และอย่างน้อยที่สุดจะต้องมีความรู้ใน หลักวิชาและหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างลึกซึ้ง

๓. ต้องแสวงหาข้อเท็จจริงทางสังคมในด้านต่าง ๆ ก่อนที่จะดำเนินการพัฒนาสังคม

สิทธิชัย ธาดานิติ^{๑๔} มีความเห็นว่าการพัฒนาสังคมจะดำเนินไปได้ผลดีหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจัยหรือองค์ประกอบสำคัญ ๒ ประการต่อไปนี้คือ

๑) นโยบายในด้านการพัฒนา การพัฒนาสังคมที่ดีจำเป็นต้องมีนโยบายที่เหมาะสม เพื่อให้เห็นการพัฒนาดำเนินไปตามนโยบายและแผนงาน ซึ่งต้องอาศัยการวางแผนจากผู้เชี่ยวชาญให้หลายสาขาวิชา ทั้งนี้เพราะการพัฒนาสังคมเกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์หลายด้านรวมทั้งสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ของสังคม

๒) งบประมาณในการพัฒนาสังคม การพัฒนาสังคมจำเป็นต้องอาศัยปัจจัยพื้นฐานเพื่อการพัฒนาอย่างน้อย ๔ ประการ คือ เงิน กำลังคน วัสดุและการจัดการ การพัฒนาสังคมจำเป็นต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก เพราะฉะนั้น งบประมาณหรือกำลังเงินอันเกี่ยวกับฐานะทางเศรษฐกิจ

^{๑๔}สิทธิชัย ธาดานิติ, การศึกษากับสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐๑-๑๐๒,

ของสังคม จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งของการพัฒนา นอกจากนี้ยังต้องอาศัยปัจจัยอื่น ๆ คอยเกื้อหนุนด้วย เพื่อให้การพัฒนาสังคมดำเนินไปตามแผนที่กำหนดไว้

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข^{๓๕} ได้แบ่งรูปแบบของการพัฒนาสังคมออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ

๑. การสงเคราะห์ (case work) การพัฒนาแบบนี้จะมุ่งช่วยเหลือผู้ที่มีปัญหาโดยเน้นที่ปัจเจกบุคคล การสงเคราะห์มีอยู่สองแบบคือ แบบหนึ่งทำขึ้นเพราะความสงสาร เป็นบุคคลที่ควรจะช่วยเหลือ และอีกแบบหนึ่งช่วยเพราะจะไม่ทำให้เกิดปัญหาแก่สังคมต่อไป

๒. การพัฒนาชุมชน (community development) การพัฒนาในแง่ของการ สงเคราะห์นั้น เน้นที่คนแต่ละคน หรือครอบครัวแต่ละครอบครัว ได้พบว่าปัญหาอาจเกิดขึ้นทั้งชุมชน จึงเกิดแนวความคิดของการพัฒนาชุมชนที่เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวชนบทที่มาจาก ความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง

๓. การจัดระบบชุมชน (community organization) ได้พยายามที่จะแก้ปัญหาที่มาจาก การพัฒนาชุมชน กล่าวคือเมื่อมีการพัฒนาชุมชนเกิดขึ้นแล้ว กลับไม่ได้ผลเพราะในบางชุมชนมีคนหลายพวกหลายฐานะเมื่อเกิดความเหลื่อมล้ำกันเช่นนี้จึงควรที่จะพัฒนา โดยการจัดระบบชุมชนเสียใหม่

๔. การกระทำทางชุมชน (community action) เป็นการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาสังคม ในชุมชนที่ต้องการพัฒนาเป็นกรณี ๆ ไป หลักการสำคัญของการกระทำทางชุมชนก็คือ การพัฒนาแบบ ปฏิบัติการในชุมชนที่ต้องการพัฒนาชุมชนของตนโดยที่ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ที่มีความสัมพันธ์กัน

^{๓๕} สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, สังคมวิทยา : วิธีวิจัย ทฤษฎี และการเปลี่ยนแปลงในสังคมชนบทไทย, (ขอนแก่น : ม.ป.พ., ๒๕๒๙), หน้า ๒๔๙-๒๕๐.

2.9 ข้อมูลทั่วไปของอำเภอสี จังหวัดลำพูน

ภาพแผนที่ 2.1 แผนที่จังหวัดลำพูน

คำขวัญประจำอำเภอสี

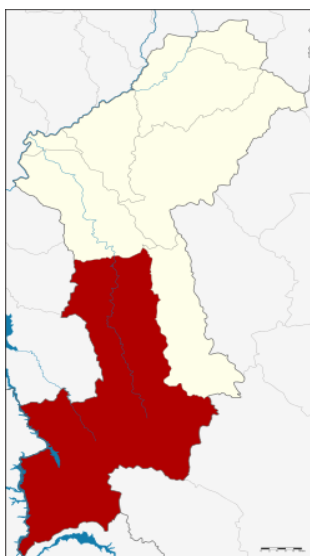
องค์พระธาตุสูงค่า

ตระการตาอุทยานแม่ปิง

ยอยศยิ่งพระนางจามรี

ประเพณีงามล้าเลิศ

ถิ่นกำเนิดนักบุญล้านนา

แผนภาพที่ 2.2 พื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

เมือง เป็นอำเภอหนึ่งในจังหวัดลำพูน มีพื้นที่เกือบครึ่งหนึ่งของจังหวัด เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน และยังมีโบราณสถานหลายแห่งน่าเที่ยวชม

2.9.๑ ประวัติความเป็นมา

อำเภอเมือง เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาเก่าแก่ โดยได้ก่อตั้งเมืองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย ก่อนปี พ.ศ. ๑๘๐๐ มีพระนางจามะรี เป็นราชธิดาของเจ้าเมืองหลวงพระบาง เป็นหัวหน้าในการอพยพผู้คนหลบหนีภัยข้าศึกและโรคระบาดจากเมืองหลวงพระบางลงมายังทางทิศใต้สู่แคว้นล้านนา ได้สร้างเมือง ณ บริเวณวัดพระธาตุดวงเดียว เนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศเหมาะสม มีสายน้ำ ๓ สายมาบรรจบกัน ปัจจุบันเรียกว่า "แม่ลี้" "แม่แต๊ะ" และ "แม่ไป" จึงตั้งชื่อเมืองว่า “เมืองลี้” เมืองลี้เจริญรุ่งเรืองตลอดมา จวบจนทางกรุงสุโขทัยได้ยกทัพมาตี โดยกวาดต้อนผู้คนและทรัพย์สินไปยังกรุงสุโขทัย เมืองลี้จึงกลายเป็นเมืองร้าง

ต่อมามีผู้คนอพยพมาจากเมืองเชียงใหม่ ลำพูน เถิน และตาก เข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่อาศัยจนถึงกลางสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าเมืองลำพูนหรือนครทริภุญไชยได้แต่งตั้งเจ้าเมืองมาปกครองและตั้งเป็นเมืองลี้ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง และในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้เปลี่ยนแปลงฐานะเป็น อำเภอเมืองลี้ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ จึงเปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอเมือง โดยตั้งแต่ได้รับการยกฐานะเป็นอำเภอจนถึงปัจจุบัน บริเวณที่สร้างเมืองลี้ในอดีตปัจจุบันยังคงปรากฏหลักฐานซากกำแพงเมืองให้เห็นบริเวณ วัดพระธาตุดวงเดียว

วัดพระธาตุห้าดวง วัดพระธาตุแท่นคำ วัดลีหลวง วัดโปงกาง (ปัจจุบันวัดนี้เป็นวัดร้าง) ซึ่งวัดดังกล่าวตั้งอยู่บริเวณ ๒ ข้างทางถนนลำพูน-ลี่ ในเขตพื้นที่หมู่ที่ ๔ หมู่ที่ ๖ และหมู่ที่ ๑๕ ตำบลลี่

2.9.๒ ที่ตั้งและอาณาเขต

อำเภอลี่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของจังหวัด มีอาณาเขตติดต่อกับเขตการปกครองข้างเคียงดังต่อไปนี้

- ทิศเหนือ ติดต่อกับอำเภอฮอด (จังหวัดเชียงใหม่) อำเภอบ้านโฮ่งและอำเภอทุ่งหัวช้าง
- ทิศตะวันออก ติดต่อกับอำเภอทุ่งหัวช้าง และอำเภอเถิน (จังหวัดลำปาง)
- ทิศใต้ ติดต่อกับอำเภอเถิน อำเภอแม่พริก (จังหวัดลำปาง) และอำเภอสามเงา (จังหวัดตาก)
- ทิศตะวันตก ติดต่อกับอำเภอสามเงา (จังหวัดตาก) และอำเภอดอยเต่า (จังหวัดเชียงใหม่)

2.9.๓ ภูมิศาสตร์

อำเภอลี่มีพื้นที่กว้างขวางเกือบครึ่งหนึ่งของจังหวัดลำพูน มีเนื้อที่ทั้งหมด ๑,๗๐๒.๑๒ ตารางกิโลเมตร สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นที่สูง ส่วนมากเป็นภูเขาต้นน้ำลำธารหรือลำห้วย แม่น้ำหรือลำห้วยเกือบทุกสายไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำลี่ แล้วไหลลงสู่แม่น้ำปิงที่บ้านวังสะแกง เขตอำเภอเวียงหนองล่อง แม่น้ำลี่เป็นแม่น้ำสายสำคัญที่ไหลผ่านจากทางทิศใต้ขึ้นไปทางทิศเหนือโดยผ่าน ๔ อำเภอของจังหวัดลำพูน ได้แก่ อำเภอลี่ อำเภอทุ่งหัวช้างอำเภอบ้านโฮ่ง และอำเภอเวียงหนองล่อง แม่น้ำลี่จึงเปรียบเสมือนเส้นโลหิตสายใหญ่ที่หล่อเลี้ยงชีวิตทั้ง ๔ อำเภอ สำหรับสภาพอากาศโดยทั่วไปมี ๓ ฤดู ได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ส่วนใหญ่อากาศเย็นสบาย ในฤดูหนาวอากาศจะหนาวเย็น

2.9.๔ การปกครองส่วนท้องถิ่นและประชากร

ท้องที่อำเภอลี่ประกอบด้วยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๑๐ แห่ง ได้แก่

- เทศบาลตำบลลี่ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลลี่ (เฉพาะนอกเขตเทศบาลตำบลวังดิน)
- เทศบาลตำบลแม่ตืน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลแม่ตืน (เฉพาะหมู่ที่ ๓, ๑๑-๑๒)
- เทศบาลตำบลวังดิน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลลี่ (เฉพาะหมู่ที่ ๔, ๖, ๑๔-๑๕)
- เทศบาลตำบลดงคำ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลดงคำทั้งตำบล
- เทศบาลตำบลศรีวิชัย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลศรีวิชัยทั้งตำบล
- เทศบาลตำบลก่อ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลก่อทั้งตำบล

- เทศบาลตำบลป่าไผ่ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลป่าไผ่ทั้งตำบล
- องค์การบริหารส่วนตำบลเวียงแก้ว ครอบคลุมพื้นที่ตำบลแม่ตึ่น (เฉพาะนอกเขตเทศบาลตำบลแม่ตึ่น)
- องค์การบริหารส่วนตำบลนาทราย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลนาทรายทั้งตำบล
- องค์การบริหารส่วนตำบลแม่ลาน ครอบคลุมพื้นที่ตำบลแม่ลานทั้งตำบล^{๓๖}

ตารางที่ 2.1 จำนวนประชากร และความหนาแน่นในพื้นที่

ลำดับ	ตำบล	จำนวนหมู่บ้าน	ประชากร (พ.ศ.2559)*	ประชากร แยกตามส่วนท้องถิ่น (พ.ศ. 2559)*	
1	ลี้	17	13,512	9,010	(ทต.ลี้)
				4,502	(ทต.เวียงดิน)
2	แม่ตึ่น	17	11,127	3,470	(ทต.แม่ตึ่น)
				7657	(อบต. เวียงแก้ว)
3	เวียงดิน	6	3081	3081	(ทต.ดงคำ)
4	ศรีวิชัย	13	7614	7614	(ทต.ศรีวิชัย)
5	ก้อ	4	2437	2437	(ทต.ก้อ)
6	ป่าไผ่	12	9427	9427	(ทต.ป่าไผ่)
7	นาทราย	23	19351	19351	(อบต.นาทราย)
8	แม่ลาน	7	3104	3104	(อบต.แม่ลาน)
รวม		99	69653	39541 (เทศบาล)	
				30112 (อบต.)	

*กรมการปกครอง, รายงานสถิติจำนวนประชากรและบ้าน, จังหวัดลำพูน ,

2.9.๕ ศาสนสถาน

วัดในอำเภอลี้ มีทั้งหมด จำนวน ๕0 วัดดังนี้

รายชื่อวัดในอำเภอลี้

^{๓๖} กรมการปกครอง, รายงานสถิติจำนวนประชากรและบ้าน, (จังหวัดลำพูน , 2559).

๑. วัดก้อทุ่ง	ตำบลก้อ	26. วัดวังมน	ตำบลแม่ตื่น
๒. วัดก้อยื่น	ตำบลก้อ	27. วัดสันป่าสัก	ตำบลแม่ตื่น
๓. วัดบ้านบวก	ตำบลดงคำ	28. วัดสันวิไล	ตำบลแม่ตื่น
๔. วัดป่าคา	ตำบลดงคำ	29. วัดหนองบัวคำ	ตำบลแม่ตื่น
๕. วัดปางสำน	ตำบลดงคำ	๓0. วัดห้วยศาลา	ตำบลแม่ตื่น
๖. วัดห้วยหญ้าไซ	ตำบลดงคำ	๓1. วัดแท่นคำ	ตำบลลี่
๗. วัดนาทราย	ตำบลนาทราย	32. วัดนากลาง	ตำบลลี่
๘. วัดบ้านฮั่ว	ตำบลนาทราย	๓3. วัดบ้านกลาง	ตำบลลี่
๙. วัดผาลาด	ตำบลนาทราย	๓4. วัดบ้านปู	ตำบลลี่
๑๐. วัดพระบาทผาผึ้ง	ตำบลนาทราย	๓5. วัดบ้านแว่น	ตำบลลี่
๑1. วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม	ตำบลนาทราย	๓6. วัดบ้านโฮ้ง	ตำบลลี่
๑2. วัดแม่หวางต้นผาง	ตำบลนาทราย	๓7. วัดป่าหก	ตำบลลี่
๑3. วัดแม่หวางบน	ตำบลนาทราย	38. วัดพระธาตุดวงเดียว	ตำบลลี่
๑4. วัดแม่หวางลุ่ม	ตำบลนาทราย	39. วัดพระธาตุห้าดวง	ตำบลลี่
๑5. วัดป่าจี้	ตำบลป่าไผ่	40. วัดพวงคำ	ตำบลลี่
๑6. วัดป่าไผ่	ตำบลป่าไผ่	๔1. วัดม่วงคำ	ตำบลลี่
๑7. วัดพระพุทธบาทผาหนาม	ตำบลป่าไผ่	๔2. วัดลี้หลวง	ตำบลลี่
๑8. วัดพระพุทธบาทถ้ำป่าไผ่	ตำบลป่าไผ่	๔3. วัดสันโป่ง	ตำบลลี่
19. วัดสามัคคีธรรม	ตำบลป่าไผ่	๔4. วัดห้วยหิน	ตำบลลี่
๒0. วัดห้วยน้ำเย็น	ตำบลป่าไผ่	๔5. วัดอัมพวัน	ตำบลลี่
๒1. วัดห้วยแห่น	ตำบลป่าไผ่	๔6. วัดหลวง	ตำบลลี่
๒2. วัดป่าธรรมวิเวก	ตำบลแม่ตื่น	๔7. วัดบ้านปาง	ตำบลศรีวิชัย
๒3. วัดแม่ตื่น	ตำบลแม่ตื่น	48. วัดแม่ป๋อก	ตำบลศรีวิชัย
๒4. วัดแม่เทย	ตำบลแม่ตื่น	49. วัดแม่ฮิโย	ตำบลศรีวิชัย
๒5. วัดแม่แนต	ตำบลแม่ตื่น	๕0. วัดห้วยบง	ตำบลศรีวิชัย

2.10 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาท

พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม ได้ศึกษาบทบาทของพระอานนทีในการเผยแผ่ พระพุทธศาสนา พบว่า ท่านมีบทบาทในการเผยแผ่ในลักษณะการให้คำแนะนำให้คำปรึกษา สนทนา ตอบปัญหาข้อข้องใจและแสดงธรรม โดยที่ท่านได้รับฟังจากพระพุทธเจ้า แล้วนำไปถ่ายทอดหรือเผยแผ่แก่ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสก อุบาสิกา และบุคคลทั่วไปด้วยวิธีการที่ต่าง ๆ เช่น การบรรยาย การอธิบายขยายข้อความ เปรียบเทียบและถามตอบ เป็นต้น จนเป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสและยอมรับนับถือ พระรัตนตรัย กันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีบางส่วนที่มีได้หันมานับถือพระรัตนตรัย เพราะยังยึดติดอยู่ กับลัทธิดั้งเดิม ถึงกระนั้นก็ยังมีความเคารพนับถือในตัวท่านเป็นกรณีพิเศษ ซึ่งก็เท่ากับว่าท่านได้ สร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกลุ่มความเชื่อต่าง ๆ นับว่าเป็นตัวแทนแห่งการประกอบศาสนกิจ ดำเนินชีวิต และเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพุทธศาสนิกในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี^{๓๓}

พระมหามณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน แล้วพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่นๆ อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหาร กิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุและจำนวนพรรษาต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน^{๓๔}

กิตติ ศรีวิเชียร ได้ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริม จริยธรรมของ นักเรียนระดับมัธยมศึกษา โดยมีจุดมุ่งหมายของการวิจัย คือ เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา ตามความคาดหวังของพระสงฆ์ ผู้บริหาร-

^{๓๓}พระมหาจิตติภัทร อจลธมโม, “การศึกษามโนทัศน์ของพระอานนทีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์ พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๗.

^{๓๔}พระมหามณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๒.

การศึกษา ครูอาจารย์ ผลการวิจัยปรากฏว่า บทบาทที่พระสงฆ์ ผู้บริหารการศึกษา ครูอาจารย์และนักเรียนมีความเห็นตรงกันว่าพระสงฆ์ควรจะทำ ได้แก่ (๑) ในการอบรมจริยธรรมแก่นักเรียน ควรยกเหตุการณ์ ที่เกิดขึ้นจริงเป็นตัวอย่างประกอบการอบรม (๒) ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนซักถามในการอบรม จริยธรรมแก่นักเรียน บทบาทที่พระสงฆ์ ผู้บริหารการศึกษา และครูอาจารย์เห็นตรงกันว่าพระสงฆ์ ควรจะกระทำ แต่นักเรียนไม่เห็นด้วย ได้แก่ ประสานงานกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม วัดกับ โรงเรียน สร้างแบบสอบถามจริยธรรมของนักเรียน และติดตามความเคลื่อนไหวด้านจริยศึกษาเป็นประจำ บทบาทที่พระสงฆ์มีความคิดเห็นแตกต่างจากผู้บริหารการศึกษา ครูอาจารย์และนักเรียน ได้แก่ (๑) การให้การอบรมสั่งสอนแนะนำแก่นักเรียนหญิงที่มีปัญหาด้านความประพฤติเป็นการส่วนตัว (๒) การให้คำปรึกษาแก่พ่อแม่ หรือผู้ปกครองนักเรียนที่มีปัญหาด้านความประพฤติในเรื่องวิธีการ อบรมเลี้ยงดูลูกหลาน (๓) การให้คำแนะนำ และร่วมมือกับทางโรงเรียนในการช่วยเหลือนักเรียนที่มีปัญหาด้านความประพฤติ บทบาทที่พระสงฆ์กับนักเรียนมีความเห็นขัดแย้งกัน ได้แก่ (๑) การชักนำให้ครูอาจารย์ในโรงเรียนเห็นความสำคัญของการจัดจริยศึกษา (๒) ประชุมเพื่อปรึกษาและช่วยเหลือ โรงเรียนในการสร้างบรรยากาศสภาพแวดล้อมที่เกื้อกูลต่อการจัดจริยศึกษาและการประพฤติ จริยธรรม (๓) ร่วมกับโรงเรียนทำการจัดจริยธรรมของนักเรียนและอบรมแนะนำเกี่ยวกับวิธีสอนจริยศึกษาในโรงเรียน พร้อมกับอาจารย์ในโรงเรียน (๔) การชักนำให้นักเรียนไปเรียนธรรมศึกษาในวัด ตลอดจนการนำนักเรียนเข้าฟังรายการปาฐกถา อภิปรายหรือสนทนาธรรมตามโอกาส^๗

พระมหาสาयนต์ นามเมือง ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพร้อมของพระสงฆ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา และบทบาทของพระสงฆ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ผลการศึกษาพบว่า (๑) ความพร้อมของพระสงฆ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ระดับปานกลาง เรียงลำดับคะแนนเฉลี่ยจากสูงสูดมาหาคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด คือ ความพร้อมด้านความรู้ความพร้อมด้านประสบการณ์การสอน และความพร้อมด้านเงื่อนไขเวลาการสอนต่อสัปดาห์ โดยที่ความพร้อมของพระสงฆ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาที่แตกต่างกันมีผลต่อ บทบาทการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามข้อสมมติฐานที่กำหนดไว้ (๒) การยอมรับบทบาทของพระสงฆ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เรียงลำดับคะแนนเฉลี่ยจากสูงสูดมาหาคะแนนเฉลี่ยต่ำสุด คือ การยอมรับของนักเรียน การยอมรับของครู การยอมรับของผู้บริหารสถานศึกษา และการยอมรับของพระสังฆาธิการ โดยที่ระดับการยอมรับบทบาทของพระสงฆ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของ

^๗ กิรติ ศรีวิเชียร, “บทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษา”, รายงานการวิจัย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์:มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๒๖.

พระสังฆาธิการ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และนักเรียนที่แตกต่างกัน มีผลตอบทบการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามขอสम्मติฐานที่กำหนดไว้ (๓) บทบาทของพระสงฆ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา อยู่ในระดับปานกลางโดยแยกเป็นบทบาทการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตร พบว่า ครูพระช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนาได้เตรียมการสอนมากที่สุด การวัดผลประเมินผลการเรียน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในห้องเรียน และการใช้สื่อและอุปกรณ์การสอน รองลงไปเป็นลำดับ ส่วนบทบาทการจัดการเรียนการสอนนอกหลักสูตรพบว่า ครูพระช่วยสอน วิชาพระพุทธศาสนาเป็นแบบอย่างที่ดีต่อนักเรียนมากที่สุด รองลงมาคือการจัดกิจกรรมเสริม หลักสูตร^{๕๐}

Mole (อ้างถึงใน พินิจ ลาภธนานนท์) ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน พบว่ารัฐบาลพยายามนำพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาชุมชนต่างๆ เพราะจะเป็นการเพิ่มความเป็นไปได้ที่โครงการเหล่านี้จะประสบความสำเร็จ เนื่องจากค่านิยมและเจตคติของชาวชนบทเป็นสิ่งที่แยกไม่ได้จากความเชื่อต่างๆ ทางศาสนา^{๕๑} บทบาทการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ พบว่ามีการผลักดันในหลายด้านทั้งจากพระสงฆ์ในระดับสูงของสถาบันสงฆ์เอง และรัฐบาล โดยใช้พระสงฆ์เป็นสื่อหรือเป็นผู้นำเอาโครงการพัฒนาชนบทต่างๆ ของรัฐเข้าไปดำเนินการในชุมชน เช่น โครงการพระธรรมทูตและโครงการพระธรรมจาริก อย่างไรก็ตาม Mulder เห็นว่าเป็นการใช้พระสงฆ์เป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐ อาจทำให้ความศรัทธาของประชาชนในพระสงฆ์ลดน้อยลงไป Mulder เสนอแนะให้รัฐบาลยกเลิกโครงการดังกล่าว เพราะเป็นความผิดพลาดของรัฐบาลที่ใช้พระสงฆ์จากส่วนกลางไปพัฒนาชนบทโดยพระสงฆ์นั้นไม่ได้มีความสัมพันธ์และได้รับการยอมรับ^{๕๒}

Somboon Suksamran ได้ศึกษาความคิดทางการเมืองในแถบประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และพบว่าได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา และยังได้วิเคราะห์ถึงบทบาทการพัฒนาของพระสงฆ์ในยุคสมัยจอมพลสฤษดิ์ธนะรัชต์ ยุคที่ไทยริเริ่มชักนำพระสงฆ์ให้เข้าร่วมโครงการของรัฐบาล ๓ โครงการ คือ โครงการอบรมพระสงฆ์ให้มีบทบาทช่วยการพัฒนาชนบท (เพื่อให้เข้าไปแนะนำประชาชนพัฒนาชุมชนทั้งด้านการศึกษา อนามัย และความมั่นคงของชาติ) โครงการพระธรรมทูต (โดยการเข้าไปอบรมประชาชนให้เข้าใจและศรัทธาในศาสนาพุทธพร้อมทั้งแนะแนวทางการพัฒนาด้านวัตถุ) และโครงการพระธรรมจาริก (เพื่อไปสอนธรรมะและช่วยพัฒนาชาวเขา) ทั้ง ๓ โครงการดังกล่าวมีเป้าหมายร่วมกัน คือมุ่งเสริมสร้างความเจริญทางวัตถุให้แก่ประชาชนให้ประชาชนนับถือพุทธศาสนา

^{๕๐} พระมหาสายันต์ นามเมือง, “บทบาทของพระสงฆ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรุงเทพมหานคร”, *ภาคินพนธ์พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต*, (กรุงเทพมหานคร : คณะสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๓๘.

^{๕๑} พินิจ ลาภธนานนท์, “พระสงฆ์ในชนบทภาคอีสานกับการพัฒนา ตามหลักการพึ่งตนเอง”, *วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามหาบัณฑิต*, (คณะรัฐศาสตรมหาบัณฑิต : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๗.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

ปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์และร่วมกันต่อต้านคอมมิวนิสต์ โดยเห็นว่า พระสงฆ์ไม่ควรเข้าไปร่วมในการพัฒนาโดยผ่านเงื่อนไขและกลไกของรัฐ เพราะจะทำให้ตกเป็น เครื่องมือของรัฐและเป็นการพัฒนาที่เน้นด้านวัตถุ พระสงฆ์ควรแสดงบทบาทการพัฒนาโดยอิสระจาก กลไกของรัฐ^{๘๓}

เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมใน กรุงเทพมหานคร พบว่าพระสงฆ์มีบทบาทในหลายด้าน เช่น ช่วยสอนหนังสือ บริการสถานศึกษา และกิจกรรมอื่นๆ ด้านการเผยแผ่ธรรม พระสงฆ์ได้ออกจาริกในชนบทออกเยี่ยมประชาชนบ้าง ใช้สื่อสารมวลชนบ้าง สอนให้ประชาชนเจริญกรรมฐาน เป็นต้น^{๘๔}

สมชาย เหล็กเพชร ได้วิเคราะห์งานของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำพัฒนาชุมชนโดยใช้พื้นที่ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์กลุ่มพระสังฆพัฒนาชุมชนล้านนา เข้ามีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยความสมัครใจและตื่นตัวเพื่อส่วนรวม ส่วนแนวความคิดในการพัฒนานั้น เป็นไปตามประสบการณ์ในชีวิต เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้พ้นจากความทุกข์จากการด้อยการพัฒนา ด้อยการศึกษาและความยากจน โดยคำนึงถึงพระธรรมวินัยและนโยบายคณะสงฆ์เป็น องค์ประกอบ^{๘๕}

พระภาณุทัต แสนสาคร กล่าวว่า การดำเนินการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ ธรรมะ เพื่อพัฒนาสังคมด้วยกลยุทธ์ การศึกษาดูงาน การประชุมเชิงปฏิบัติการ การปฏิบัติจริง และ การนิเทศติดตามผล ช่วยให้บรรลุเป้าหมายได้เป็นอย่างดี แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อบกพร่องที่ควร ได้รับการปรับปรุง คือ การดำเนินการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมะ เพื่อพัฒนา สังคม ด้วยรูปแบบการจัดค่ายคุณธรรม จริยธรรมให้สอดคล้องกับเวลาและกิจกรรม ควรใช้วิธีอื่นๆ พัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมะ เพื่อพัฒนาสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ ของพระสงฆ์^{๘๖}

๒) งานวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์

^{๘๓} อ่างแล้ว,

^{๘๔} เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๑๙.

^{๘๕} สมชาย เหล็กเพชร, “วิเคราะห์งานของพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้นำพัฒนาชุมชน”, วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิต, (คณะศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๓๘.

^{๘๖} พระภาณุทัต แสนสาคร, “การพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ธรรมะ เพื่อพัฒนาสังคม : กรณีศึกษา อำเภอสะเมิง จังหวัดกาฬสินธุ์”, ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (ยุทธศาสตร์การพัฒนา : มหาวิทยาลัย-ราชภัฏสกลนคร), ๒๕๔๙.

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม อำเภอสี จังหวัดลำพูน จากการสำรวจพบว่ามีผู้ศึกษาเกี่ยวกับ บทบาทของพระสงฆ์ไว้ ดังนี้

พระปลัดสามารถ ธมฺมธโร(ชีวะพุกข์) ได้วิจัยเรื่องบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปญฺโญ) พบว่า พระอุบาลีคุณูปมาจารย์(ปัญญา อินทปญฺโญ) ใช้หลักการประชาสัมพันธ์เป็นเครื่องมือเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามมติมหาเถรสมาคมครบถ้วน ทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครองการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์นอกเหนือจากนั้นที่เด่น คือ ด้านการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยมีจุดมุ่งหมายหลักในการประชาสัมพันธ์เผยแผ่ พระพุทธศาสนา ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อให้มีความรู้ ๒. เพื่อให้มีธรรมะ ๓. เพื่อให้นำไปทำประโยชน์^{๔๗}

พระมหาวิเชียร ขาญณรงค์ ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรม มาใช้ทำ กิจกรรมงานพัฒนาชุมชนเพื่อการลด ละ เลิก อบายมุข ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตีสีโล) วัดโนนเมือง ตำบลโนนเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา โดยมี วัดอุประสงค์เพื่อศึกษา บทบาทของพระครูศีลวราภรณ์ ในการนำเอาหลักธรรมมาพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข โดยศึกษาเชิงคุณภาพ พื้นที่ในการศึกษา คือ ชุมชนวัดโนนเมือง ที่พระครูศีลวราภรณ์เป็นผู้นำชุมชน ในการพัฒนากิจการชุมชน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พระสงฆ์มี บทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน ด้วยการ กระตุ้นปลูกจิตสำนึก นำเทคนิควิธีการในการเข้าถึง ชุมชน การสื่อสารกับชุมชนผ่านการเทศนา บรรยาย ป้ายข้อความสื่อด้วยหลักธรรม การส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เป็นผู้ให้คำปรึกษาในการ พัฒนากิจกรรกลุ่ม ซึ่งตั้งหมายไว้คือ ชุมชนปลอดจากอบายมุข โดยขั้นตอนของกิจกรรมมุ่งให้เกิด การเรียนรู้ให้ประชาชนเข้ามามี ส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง การชี้ให้ประชาชนเห็นโทษของ อบายมุข การแก้ไขปัญหา ที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยมุ่งให้มีการปฏิบัติจริง ส่งเสริมขบวนการเรียนรู้ให้แก่ ประชาชนได้ ดำเนินการฝ่ายกิจการการพัฒนาที่ยั่งยืน ผลการศึกษาปรากฏว่า บทบาทของพระครู ศีลวราภรณ์ ได้ส่งผลให้ชุมชนได้ร่วมมือทำกิจกรรมด้วยกัน เพื่อมุ่งสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง เพื่อเป็น แรงผลักดัน ให้ชุมชนอยู่รอดและพึ่งพากันเองในชุมชน^{๔๘}

เริงฤทธิ์ พลนามอินทร์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนว พุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี" ผลจากการวิจัยพบว่า พระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในการ พัฒนาตามแนวพุทธทั้ง ๓ ด้าน คือ (๑)การพัฒนาด้านวัตถุ พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาท ในการพัฒนา

^{๔๗}พระปลัดสามารถ ธมฺมธโร (ชีวะพุกข์), “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระอุบาลี คุณูปมา-
จารย์ (ปัญญา อินทปญฺโญ)”, **วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๔.

^{๔๘}พระมหาวิเชียร ขาญณรงค์, “บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนา ชุมชน
เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์ (เฉลิม ฐิตีสีโล)”, **วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชน
มหาบัณฑิต**, (สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๔.

ภายในบริเวณวัดเป็นหลัก เช่น ถาวรวัตถุที่อำนวยความสะดวกแก่พระสงฆ์และคฤหัสถ์จัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรและบุคคลทุกวัยทุกระดับ การจัดปลูกป่าบริเวณวัดเพื่อรักษาสิ่งแวดล้อม ส่วนนอกวัดได้บริจาคเงินเป็นกองทุนการศึกษาหรือสมทบทุนอาหารกลางวันและสนับสนุนการก่อสร้างศาลาประชาคมในตำบลและหมู่บ้าน (๒) การพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้อบรมประชาชนในการสวดมนต์รักษาศีลและแสดงธรรมเทศนาในวันพระรวมทั้งการแนะนำชักชวน ให้ลดละเลิกอบายมุข (๓) การพัฒนาด้านสังคม พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้ช่วยกระตุ้นจิตใจประชาชนให้ทำความดีปฏิบัติหน้าที่ด้วย ความบริสุทธิ์ยุติธรรม ร่วมประชุมและให้ ข้อเสนอแนะการทำงานแก่คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อ สร้างความสามัคคีและความสงบสุขในชุมชน^{๕๕}

พินิจ ลาภธนานนท์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนา ชนบท โดยศึกษาวิเคราะห์พระสงฆ์พัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัย สำคัญที่ ผลักดันให้พระสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชนบทคือการที่พระสงฆ์พัฒนาได้พบเห็นสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของชาวบ้านจึงต้องการเข้ามาแก้ไขปัญหาให้แก่ชาวบ้าน จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมสังฆพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้วิจัยจำแนกได้เป็น ๔ ลักษณะ คือ ๑. บทบาทผู้สงเคราะห์พัฒนา คือบทบาทที่พระสงฆ์พัฒนา ดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยที่ตนเอง เป็นผู้จัดหาทรัพยากรและบริหารโครงการต่างๆ ด้วยตัวท่านเอง ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกโครงการต่างๆ ๒. บทบาทผู้นำการพัฒนา เป็นบทบาทที่ พระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านเข้ามามีกิจกรรมสังฆพัฒนาชนบทต่าง ๆ โดยพระสงฆ์จะเป็นผู้คิดค้น โครงการ หรือติดต่อโครงการ พัฒนาต่างๆมาดำเนินการ จะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านร่วมปรึกษาหารือบ้าง จากการศึกษา พบว่า พระสงฆ์นักพัฒนาที่มีบทบาทเช่นนี้มีอยู่มากที่สุด ๓. บทบาท ผู้ประสานงาน โดยกิจกรรมและโครงการสังฆพัฒนาต่างๆ มักจะเป็นการ ดำเนินการโดยพยายามชัก นำความร่วมมือ และสนับสนุนจากหลายฝ่ายและพยายามร่วมมือกับ ผู้นำชุมชนในการชักจูงชาวบ้าน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเอง ๔. บทบาทที่เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน โดยมี ชาวบ้านเป็นผู้มีส่วน ร่วมในการพัฒนาตนเองอย่างสำคัญ พระสงฆ์นักพัฒนามีบทบาทเป็นเพียง พี่เลี้ยงที่คอยให้ คำแนะนำปรึกษาและประสานงานการสนับสนุนจากภายนอกตามที่ชาวบ้านเห็นชอบ ร่วมกัน บทบาทแบบนี้ นับว่าเป็นแนวทางที่สอดคล้องเหมาะสมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตาม หลักการพึ่งตนเอง เพราะชาวบ้านจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญทั้งในการตัดสินใจคัดเลือกโครงการ การปฏิบัติงาน และติดตามรับผิดชอบในผลที่จะเกิดขึ้น^{๕๖}

^{๕๕} เรืองฤทธิ์ พลนามอินทร์, “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดอุดรธานี”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๕.

^{๕๖} พินิจ ลาภธนานนท์, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท : โครงการหนังสือเล่มสถาบันวิจัย สังคม”, *วิทยานิพนธ์ สังคมวิทยามหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๒๙.

พระมหาบุญมี อธิปุลโญ (วรรณวิเศษ) ได้ทำการวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)” ผลการศึกษาพบว่า พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัวที่มีอาชีพเกษตรกรรม แต่ฐานะทางการเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดีขณะเข้าสู่ความเป็นสมณเพศ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่าย ธรรมยุต ยึดถือ รุดตควัตรเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจเป็นพระสงฆ์นักปฏิบัติสมถกรรมฐานและ วิปัสสนากรรมฐาน พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เจริญด้วยปฏิบัติ มีอาจารย์วัตร อันงดงามอย่างเสมอต้นเสมอปลายมาโดยตลอด เป็นผู้ที่มีเอกลักษณ์ประจำตัวคือการสอนธรรมะ ที่เข้มงวดและจริงจัง ข้อวัตรปฏิบัติในแต่ละวันเป็นไปเพื่อความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระพุทธศาสนา บทบาทการพัฒนาสังคมของท่านในด้านการปกครอง การเผยแผ่ สาธารณ สงเคราะห์ การทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อม การช่วยเหลือสังคมและประเทศชาตินั้น ได้รับผลออกมา เป็นที่น่าพอใจเป็นอย่างยิ่ง โดยสรุปการพัฒนาของท่านมีอยู่ ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านจิตใจ ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการนำไปปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้เท่านั้น ๒) ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข และสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ”^{๕๑}

พระมหาปัญญา สุขสงค์ ได้วิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ) ผลการศึกษา พบว่า พระพิศาลธรรมพาทีเป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเกื้อกูลอย่างสำคัญต่อการพัฒนาสังคมทั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการปกครอง การศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่สาธารณูปการ และ สาธารณสงเคราะห์ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อม และ แก้ปัญหามลภาวะ จนเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไปซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาสังคมทั้งโดยตรง และโดยอ้อม ดังนี้ (๑) โดยตรง ได้แก่ ด้านการปกครอง ในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส ท่านได้จัดระบบ การปกครอง และวางระเบียบการปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรให้อยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาค ทั้งนี้ โดยให้ความสำคัญกับพระภิกษุสามเณรในสังกัดทุกรูป ด้านการศึกษา และการศึกษาสงเคราะห์ ท่านให้ความร่วมมือกับหน่วยงานทางการศึกษาโดยจัดสร้างสถานศึกษา จัดให้มีการศึกษาทั้งใน และนอกระบบแก่พระภิกษุสามเณรและ ประชาชน โดยทั่วไป ทั้งแผนกธรรมและบาลี แผนกสามัญและอาชีพ และจัดให้ทุนการศึกษาแก่ ผู้ขัดสน ด้านการเผยแผ่ ท่านได้บรรยายธรรม แสดงธรรม ปาฐกถาธรรมแทบไม่มีวันหยุด อีกทั้งยังได้จัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์ เทปธรรมะเผยแผ่แก่ผู้สนใจ และระหว่างที่อยู่วัดยังได้พูดคุย สนทนาเป็นการส่วนตัวที่ท่านเรียกชื่อว่าแบบธรรมาสน์เตี้ย และวิธีการอื่นๆ ตลอดเวลา ด้านสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์

^{๕๑}พระมหาบุญมี อธิปุลโญ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔.

ท่านได้จัดให้มีการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน เช่นสถานือนามัย ห้องประชุม อาคารเอนกประสงค์ โรงฝึกอาชีพ ชุบเปอร์มาร์เก็ต ถนนและสาธารณประโยชน์อื่นๆ อย่างสืบเนื่องด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม จัดให้มีกิจกรรมเพื่อส่งเสริม ศิลปวัฒนธรรมประเพณีของสังคมท้องถิ่นโดยสร้างพิพิธภัณฑ์เก็บรวบรวมโบราณวัตถุ และด้านการทำนุบำรุงสิ่ง แวดล้อมและแก้ปัญหามลภาวะ โดยสกัดการขยายตัวของ โรงงานอุตสาหกรรม จัดบริเวณวัดให้มีต้นไม้ร่มรื่น ปลุกสวนสมุนไพร จนเป็นศูนย์รวมสมุนไพร นานาพันธุ์ของประเทศณรงค์การเลิกสูบบุหรี่ ให้วัดและบ้านปราศจากขยะ และมลพิษต่างๆ (๒) โดยอ้อม ได้แก่ ด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ ได้ให้ประชาชนใน สังคมได้มีโอกาสทางการศึกษาทั้งในระบบ และนอกระบบ สามารถนำความรู้ไปพัฒนาตนเอง และสังคม ด้านการเผยแพร่ ประชาชนได้รับการอบรมให้เข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา นำไปประพฤติปฏิบัติให้เป็นคนดี อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ด้านสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ ให้มีสถานที่ราชการ เช่น สถานือนามัย ที่ทำการศึกษานอกโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนและอื่นๆ ทำให้ประชาชนในสังคมได้รับบริการ และใช้ประโยชน์ได้สะดวกรวดเร็ว ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม มีกิจกรรมที่ส่งเสริมวัฒนธรรม ตลอดจนการบูรณปฏิสังขรณ์ต่างๆ เป็นแหล่งการศึกษาค้นคว้าของประชาชนทั่วไปในด้าน ศิลปวัฒนธรรม และด้านการทำนุบำรุงสิ่ง แวดล้อมและแก้ปัญหามลภาวะ จัดบริเวณวัด และสถานที่ใกล้เคียงให้สะอาดเป็นแบบอย่างที่ดีของวัด และประชาชนทั่วไป วัดและบ้านร่มรื่นปราศจากมลพิษ และเป็นศูนย์รวมสมุนไพรนานาพันธุ์ของประเทศ^{๕๒}

พระโสภณ โสภโณ ได้วิจัยเรื่อง พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม : ศึกษา เปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครกับเจ้าคณะตำบลใน ต่างจังหวัด ผลการศึกษาเอกสาร พบว่า หลักคำสอนในการพัฒนาสังคมครอบคลุมทั้งในระดับ บุคคล ครอบครัว และสังคม โดยเน้นที่บุคคล ถ้าบุคคลพัฒนาครอบครัวแล้ว สังคมก็จะพัฒนา ด้วย ด้วยการไม่ทำบาปทั้งปวง การบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม และการท าจิตใจให้ผ่องใส โดยมี กฎแห่งกรรมเป็นตัวกำหนดส่วนบทบาทการพัฒนาสังคมของพระภิกษุที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ การเผยแพร่พระพุทธศาสนา และการสงเคราะห์ประชาชน สำหรับ รัฐธรรมนูญและกฎหมายต่างๆ เอื้อต่อการพัฒนาสังคม ยกเว้นกฎกระทรวงศึกษาธิการบางข้อที่ ให้สร้างวัดได้เมื่อมีที่ดินไม่น้อยกว่า ๖ ไร่ ผลการสัมภาษณ์ พบว่า การพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงและเจ้าคณะตำบลมีส่วน ที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด คือ เจ้าคณะแขวงมีการพัฒนาด้านการศึกษาที่สูงกว่า มีความ รับผิดชอบ และส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณร

^{๕๒}พระมหาปัญญา สุขสงค์, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ)”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยเกริก), ๒๕๔๑.

มากกว่าเจ้าคณะตำบล ส่วนสิ่ง คล้ายคลึงกัน คือ การนำหลักคำสอนมาใช้ปฏิบัติในการพัฒนาจิตใจของตนเอง และสอน พุทธศาสนิกชนให้ทำบุญ รักษาศีลและเจริญภาวนามีน้อยมาก^{๕๓}

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า พระสงฆ์เป็นกำลังหลักในการพัฒนาจิตใจของประชาชนและเยาวชน เพราะในสังคมเมืองนั้นมีเหตุปัจจัยแห่งการเปลี่ยนแปลงที่โน้มน้าวในการชักนำเยาวชนซึ่งอยู่ในวัยเรียนไปสู่ความเสื่อมในทางศีลธรรมจริยธรรมได้มาก การที่พยายามพัฒนาจิตใจในโรงเรียนจะเกิดประโยชน์ต่อสังคมในด้านการยกระดับศีลธรรมจริยธรรม การลดปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคมอื่นๆ แม้ว่าในปัจจุบันจะมีการปฏิรูปการศึกษาตามแบบชาติตะวันตกวัดและพระสงฆ์ก็ยังเป็นผู้มีส่วนร่วมเป็นจำนวนมาก เพราะมีความพร้อมทางด้าน ทรัพยากรที่ตกทอดมา และพระสงฆ์จึงยังเป็นผู้ให้การศึกษาแก่สังคม ตั้งแต่เด็กนักเรียนซึ่งเป็นเยาวชน ของชาติ ชาวบ้านทั่วไป จนถึงเจ้านายและพระมหากษัตริย์ โดยสามารถจำแนกการพัฒนาสังคมของพระสงฆ์ อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน แยกออกเป็น ๓ ด้าน คือ ๑) การพัฒนาสังคม ด้านสังคม เช่น การสร้างความอบอุ่นในครอบครัว การสร้างความสามัคคีให้เกิดในชุมชน เป็นต้น ๒) การพัฒนาสังคม ด้านการศึกษา เช่น การถ่ายทอดความรู้ต่างๆ แก่เยาวชนและผู้ที่สนใจ ๓) การพัฒนาสังคม ด้านวัฒนธรรม เช่นการเป็นศูนย์ ถ่ายทอดศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี ของท้องถิ่น

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี ความหมายและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามที่กล่าวมาในบทที่ ๒ นั้นสามารถสรุปได้ ดังนี้

บทบาท คือ พฤติกรรมที่แสดงออกตามสถานะของบุคคลในสังคมหรือบทบาทคือสิทธิหน้าที่ในการกระทำของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่นในสังคมตามสถานภาพของตนเอง

บทบาทของพระสงฆ์ พระสงฆ์มีบทบาทหลักคือ การทำกิจของตนให้อยู่ในกรอบพระธรรมวินัยของสงฆ์ มีจริยวัตรอันงดงาม เป็นที่น่าเลื่อมใส ศรัทธาแก่บุคคลทั่วไป ส่วนหน้าที่ของพระสงฆ์ มีหน้าที่สำคัญ 4 ประการ ประกอบด้วย

1. การศึกษาเรียนรู้ เมื่อบวชเรียนเป็นพระสงฆ์ ต้องศึกษา เรียนรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ให้มีความรู้ที่แตกฉาน สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาตนเองและสังคมได้
2. ปฏิบัติตามพระธรรม วินัย เมื่อได้ศึกษา เรียนรู้ โดยเฉพาะทางธรรม พระสงฆ์ต้องปฏิบัติตามพระธรรม วินัย ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้
3. เผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อที่จะให้ผู้คนในสังคมได้รับรู้ อันจะเป็นองค์ความรู้ ความเข้าใจ เกิดการยอมรับและนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

^{๕๓} พระโสภณ โสภโณ, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม : ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครกับเจ้าคณะตำบลในต่างจังหวัด”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๔.

เป็นการพัฒนาจิตใจ ให้เกิดความสุข สันคัมก็เกิดความรักเย็น เป็นสุข โดยผ่านวิธีการเทศนา, การเขียนตำรา หนังสือ, การประชุม ,การสอน เป็นต้น

4. ปกป้องพระพุทธศาสนา สามารถอธิบาย ชี้แจง แก่ผู้คนที่ทั้งหลายว่าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เป็นหลักแห่งความจริงของโลก พระสงฆ์ต้องปกป้องมิให้ผู้ใดดูหมิ่นหรือทำลายพระพุทธศาสนาด้วยวิธีการต่างๆ

นอกจากนี้ พระสงฆ์ยังมีหน้าที่ด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและชุมชน การเป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณและการพัฒนาชุมชนทุกด้าน โดยนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้หรือถ่ายทอดแก่คนในชุมชนด้วย

2.11 กรอบแนวคิด

ในการวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ในอำเภอสี จังหวัดลำพูนผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด ทฤษฎีและผลงานที่เกี่ยวข้องนำมาจัดทำเป็นกรอบแนวคิด ทั้งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต้นกับตัวแปรตาม ได้แก่

๑. ตัวแปรต้น(Independent Variables) คือปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ สถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม อายุ พรรษา ระดับการศึกษา

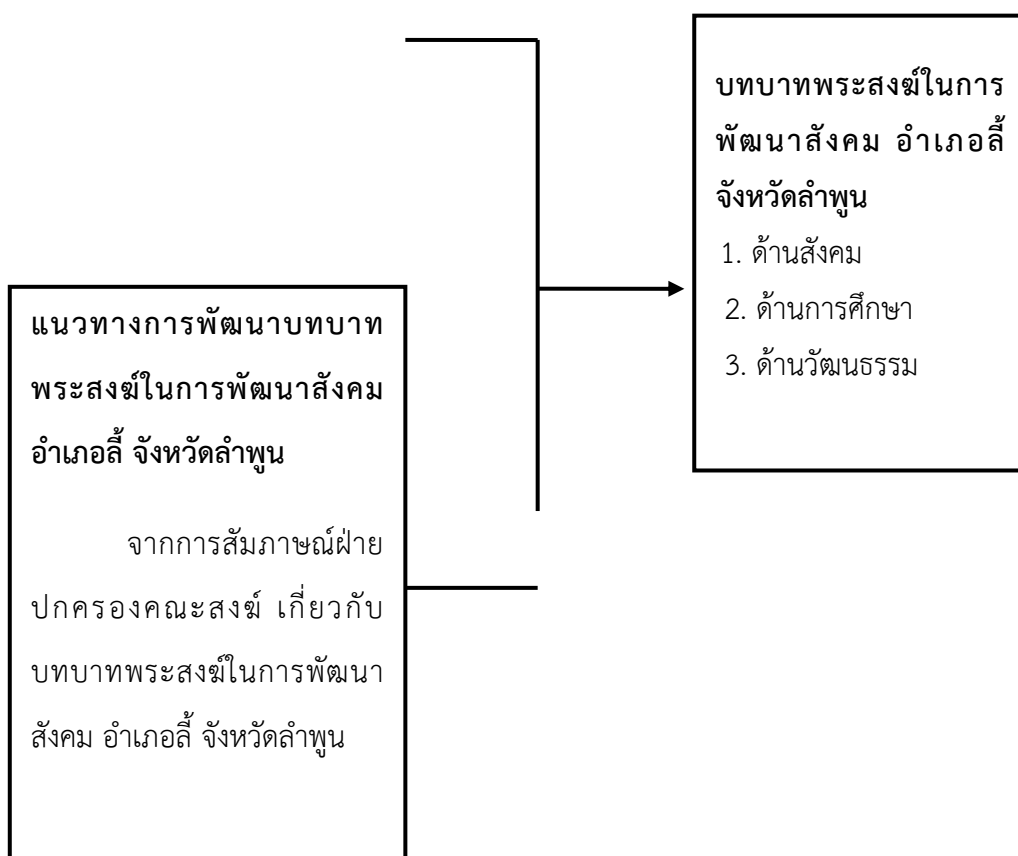
๒. ตัวแปรตาม(Dependent Variables) คือ ความคิดเห็นของประชากรกลุ่มตัวอย่าง ต่อ บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม อำเภอสี จังหวัดลำพูน ซึ่งประกอบไปด้วย ด้านสังคม ด้านการศึกษา ด้านวัฒนธรรม ดังภาพที่ ๑

ตัวแปรต้น
(Independent Variables)

ตัวแปรตาม
(Dependent Variables)

สถานภาพส่วนบุคคล

1. อายุ
๒. พรรษา
๓. วุฒิการศึกษา
๔. ตำแหน่งทางคณะสงฆ์

แผนภูมิที่ 2.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย